

Юрій Жидецький

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ
СТУПЕНЕВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
ФАХІВЦІВ ПОЛІГРАФІЧНОГО ПРОФІЛЮ В
РИНКОВИХ УМОВАХ**

Львів – 2007

ББК 74.56

Ж 69

Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України,
протокол № 14, від 25 грудня 2006 року

Розглянуті в книзі основні засади та механізми управління розвитком системи ступеневої професійної освіти мають універсальний характер. Їх можна використовувати для підготовки фахівців інших галузей та для різноманітного типу професійних навчальних закладів. Книга може бути корисною для науковців, що цікавляться питаннями освітнього менеджменту та керівникам професійних навчальних закладів.

Рецензенти:

Копельчак М. П. завідувач відділу управління в системі професійно-технічної освіти, Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти АПН України, кандидат педагогічних наук

Мельников О. В. директор видавництва Української академії друкарства, кандидат технічних наук

Сорока М. Я., заст. начальника головного управління освіти і науки Львівської облдержадміністрації, начальник управління професійно-технічної освіти, координації діяльності вищих навчальних закладів та науки

Жидецький Ю. Організаційно-економічні засади ступеневої професійної освіти фахівців поліграфічного профілю в ринкових умовах: монографія / Ю.Ц. Жидецький. – К: Педагогічна думка, 2007. – 164 с.

ISBN 978-966-644-055-9

ЗМІСТ

Вступ

Розділ 1. Теоретичні засади ступеневої професійної освіти

Розділ 2. Ступенева професійна освіта фахівців видавничо-поліграфічного профілю в країнах Європи

Розділ 3. Сучасний стан ступеневої професійної освіти поліграфічного профілю в ринкових умовах

Розділ 4. Організаційно-економічні механізми функціонування ступеневої професійної освіти поліграфічного профілю в ринкових умовах

Висновки

ВСТУП

Масштабні та глибокі зміни в житті людства на переломі тисячоліть виокремлюють соціально-економічну значимість сфери освіти, зокрема ступеневої професійної освіти, як динамічної системи впливу на науково-технічний прогрес, духовне життя суспільства, економічний розвиток, якість життя населення. Це дало підставу ЮНЕСКО визнати проблему ступеневої освіти однією з найактуальніших на початку XXI століття. В останній час Секретаріатом ЮНЕСКО систематично проводяться Всесвітні конференції і конгреси з проблем неперервної професійної освіти.

У більшості провідних держав світу розвиток економіки відбувався під впливом ринкових відносин, що відповідно вплинуло на формування системи підготовки кадрів та її організаційно-економічне забезпечення. Система професійної освіти в Україні формувалася та розвивалася в умовах державно-політичної системи, яка має принципові відмінності від існуючої сьогодні. Тому збереження та широке використання підходів і механізмів попередньої системи в управлінні професійною освітою не завжди є ефективними. Назріло питання модернізації системи ступеневої професійної освіти з врахуванням соціально-економічних змін, що відбуваються в державі.

Входження системи ступеневої професійної освіти у нові соціально-економічні умови потребує вирішення багатьох проблем. Їх ефективне розв'язання залежить від вивчення досвіду функціонування ступеневої професійної освіти в країнах з ринковою економікою, аналізу стану професійної освіти в нашій державі та розробкою організаційно-економічних засад функціонування системи підготовки кадрів.

Стрімкий розвиток високих технологій обумовлено необхідністю висококваліфікованих працівників і відповідної системи їх підготовки. Тому система освітніх послуг, а зокрема системи ступеневої професійної освіти стає важливим фактором формування та розвитку економічного потенціалу держави.

У сучасних умовах все більше проявляється зв'язок між рівнем освіти, кваліфікацією кадрового потенціалу та рівнем соціально-економічних трансформацій. Сьогодні нові технології все більше набувають комплексного характеру, динамічно оновлюється обладнання, тому для швидкої підготовки сучасних працівників необхідні високоосвічені кадри. Високий рівень освіти працівників підвищує рівень культури виробництва, робить виробничий процес ефективнішим, зменшує рівень безробіття. Система ступеневої професійної освіти є основною ланкою відтворення і приросту

висококваліфікованих працівників, вона має значний соціально-економічний вплив на стратегію розвитку нашої держави.

У багатьох публікаціях з проблем ступеневої освіти проглядається дещо спрощений підхід до вирішення цієї проблеми, який умовно можна назвати “надбудованим”. Суть його полягає лише в надбудові існуючої мережі професійних навчальних закладів. Основне місце в цих проектах відводиться вищій школі, вважається, що лише вона забезпечить економіку держави сучасними працівниками, які зможуть здійснити в країні науково-технічний і соціальний прогрес. На нашу думку, позиція елітарності у ступеневій освіті є помилковою. Прийшов час для реалізації максимально широкого підходу, що ґрунтується на трактуванні ступеневої професійної освіти як соціально-економічного процесу, що потребує модернізації та координації всіх ланок професійної освіти. Необхідно переосмислити цілі та функції професійної освіти як системи, завдання її окремих ступенів. Важливо змінити погляди про соціальну, економічну та культурну сутність ступеневої професійної освіти, її місце і роль як соціально-економічного інституту в житті держави та суспільства в цілому.

Сьогодні проблемі ступеневої професійної освіти присвячено багато наукових досліджень, водночас у вирішенні багатьох питань залишаються недосліджені аспекти. Перш за все, це теоретико-практичне обґрунтування ступеневої професійної освіти на прикладі галузей, які швидко розвиваються і мають соціальну значимість, оскільки більшість розробок щодо ступеневої підготовки фахівців має загальний характер.

У сучасних умовах видавничо-поліграфічна галузь забезпечує інформаційну безпеку будь-якої розвинутої держави. Сьогодні інформаційний вплив зростає у всіх сферах життєдіяльності людини, тому важливими умовами економічної і політичної безпеки держави набуває ступінь володіння інформаційними ресурсами. Видавничо-поліграфічна галузь відіграє важливу роль в організації інформаційної діяльності особи і суспільства. Вона є невід’ємною частиною культури народу та національної політики держави. Видавничо-поліграфічна галузь за своєю суттю спрямована на формування свідомості людини та інформаційного суспільства і тісно пов’язана з культурно-освітніми умовами.

Перехід до ринку принципово змінив структуру видавничо-поліграфічного комплексу. Сьогодні більшу частину галузі складають малі та середні підприємства недержавної форми власності. Ринок змінив не лише професії та економічне становище працівників, але й самі трудові відносини. Невеликі підприємства диктують нові вимоги до фахівця. В малому бізнесі

ставлення до працівника визначається новими цілями і завданнями, бо він уже не просто чинник виробництва, а ще й джерело прибутку.

Сьогодні під впливом комп'ютерних технологій динамічно розвивається техніка та технологія сучасного поліграфічного виробництва. Поліграфія швидко перетворюється в галузь сфери електронних мас-медіа, тобто в засіб масового зв'язку. Видавництва стають агенціями зв'язку, друкарні — спеціалізованими підприємствами послуг. Ступінь інформатизації дозволяє здійснювати передачу інформації від носія до споживача лініями зв'язку, а друкування — безпосередньо в офісі останнього. Швидкість переробки і друкування в поліграфії набуває настільки оперативного характеру, що її можна порівняти з традиційними електронними та цифровими засобами передачі інформації. Інформатизаційний бум має наступальний, прискорений характер і вимагає постійного оновлення матеріального й інтелектуального забезпечення видавничо-поліграфічної галузі.

Видавничо-поліграфічна галузь останнього десятиліття характеризується широким упровадженням високопродуктивних технологій, які ґрунтуються на найновіших досягненнях електроніки, комп'ютерної техніки, хімії та інших галузей науки. Для сучасної видавничо-поліграфічної галузі характерний динамічний розвиток, що впливає на період піврозпаду компетентності фахівців. У середньому через 3-5 років у видавничо-поліграфічній галузі принципово оновлюються технологічні процеси. За цей період, у міру появи нової інформації, термінів тощо, компетентність професіонала зменшується майже вдвічі. Це потребує постійного оновлення змісту освіти фахівців поліграфічного профілю, підвищення ступеня їх компетентності.

В умовах відкритого інформаційного суспільства стратегію розвитку поліграфічної галузі все більше визначає не економіка капіталу, а економіка розкриття людських здібностей, яка ґрунтується на діяльності кваліфікованих працівників, з високим рівнем духовно-морального та інтелектуально-вольового потенціалу самореалізації. Сьогодні успішна діяльність видавничо-поліграфічних підприємств все більше залежить від людського капіталу, формування та відтворення якого забезпечує ступенева професійна освіта.

У наукових дослідженнях Швайка Л. А. зазначається, що в більшості провідних держав світу видавничо-поліграфічні підприємства посідають значне місце в загальному обсязі виробництва матеріальних благ, вона є однією з найприбутковіших і найпривабливіших у фінансовому аспекті. Вона

забезпечує значну частку ВВП: Фінляндія (20 %), Росія (14 %), США (8 %). У всіх країнах видавничо-поліграфічні підприємства забезпечує освітній, соціальний та економічний розвиток, служать засобом формування нації у сучасному розумінні. Проте, в Україні, незважаючи на значне зростання кількості видавництв і друкарень, частка видавничо-поліграфічної галузі у валовому національному прибутку не перевищує — 1 %.

Отже, актуальність ступеневої професійної освіти фахівців поліграфічного профілю зумовлена: об'єктивними потребами наукового забезпечення модернізації професійної освіти в нових соціально-економічних умовах; необхідністю теоретичного обґрунтування ступеневої професійної освіти; завданнями інтегрування діяльності професійних навчальних закладів поліграфічного профілю; необхідністю дослідження організаційно-економічних засад функціонування навчальних закладів системи ступеневої професійної освіти.

Підготовка висококваліфікованих кадрів потребує належного фінансування, яке має співвідноситися до стратегії соціально-економічного розвитку держави. Проте, часто організаційно-економічні зміни в освіті здійснюються інтуїтивно, без належного науково-теоретичного аналізу проблем, створення ефективних механізмів. Сьогодні особливо загострилися проблеми ефективного фінансування системи ступеневої професійної освіти. Перехід до ринкових умов господарювання потребує зміни в освітній галузі економічних механізмів. Навчальні заклади, в умовах ринкової економіки, повинні враховувати особливості конкуренції, ціноутворення, розвиток ринкової інфраструктури. Тому, концепція розвитку системи ступеневої професійної освіти повинна ґрунтуватися на нових принципах і механізмах взаємодії компонентів організаційно-економічної діяльності.

Аналіз літератури показав, що збільшення коштів на розвиток системи професійної освіти, не завжди дає ефективний результат. Сьогодні особливо актуальними є розробки сучасних механізмів і методів управління, які забезпечують ефективний і сталий розвиток системи ступеневої професійної освіти з врахуванням прогнозів кон'єктури ринку праці. У широких колах суспільства сформувалася думка про неефективність фінансування системи освіти. Державна система фінансування є недостатньою за обсягами і не завжди ефективною у використанні. Вона нагадує „широке розпилювання з тонким шаром” фінансових ресурсів. Недооцінка організаційно-економічних засад у діяльності системи ступеневої професійної освіти в ринкових умовах може спричинити негативні наслідки у розвитку національної економіки.

Тому основні організаційно-економічні засади розвитку освіти в ринкових умовах господарювання, розробка ефективних механізмів функціонування системи професійної освіти, як однієї з галузей системи послуг є актуальними проблемами педагогічної теорії та практики. Їх вирішення потребує певного перегляду традиційних розумінь педагогічних, економічних категорій, принципів і методів управління системою освіти, наповнення їх дещо іншим змістом.

Проблема управління розвитком системи ступеневої професійної освіти є багатогранною, тому в цьому дослідженні ми торкаємось питання: змісту освіти, психолого-педагогічні аспекти ступеневої освіти, визначення потреб суспільства та держави у фахівцях з різними рівнями професійної підготовки тощо.

Розглянуті в книзі основні засади та механізми управління розвитком системи ступеневої професійної освіти мають універсальний характер і їх можна використовувати для підготовки фахівців інших галузей та для різноманітного типу професійних навчальних закладів. Книга може бути корисною для науковців, що цікавляться питаннями освітнього менеджменту та керівникам професійних навчальних закладів.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТУПЕНЕВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Розвиток науки і техніки ставить нові вимоги до якості підготовки кадрів. Ринок праці все більше потребує спеціалістів з широким науковим світоглядом і творчим мисленням, здебільшого для роботи в інтелектуально насичених галузях економіки, на перспективних і конкурентоспроможних підприємствах. Розв'язання цієї проблеми можливе у процесі організації системи ступеневої професійної освіти. Одна з особливостей цієї системи полягає в тому, що ступеневість органічно поєднує якісну професійну підготовку з цілісним розвитком особистості, дає змогу максимально реалізувати професійні домагання особистості відповідно до її здібностей і нахилів.

В останнє десятиліття значний внесок у розвиток теорії ступеневої професійної освіти було зроблено дослідженнями науковців АПН України: В. Бондаря, С. Гончаренка, Г. Гребенюка, І. Зязюна, В. Казакова, К. Корсака, А. Лігоцького, В. Лозової, Н. Ничкало, В. Сагарди, В. Семиченко, С. Сисоевої та ін. В них викладено сутність ступеневої професійної освіти, наступність, наскрізність у змісті професійного навчання в усіх ланках системи освіти. У психолого-педагогічних дослідженнях звертається увага на проблему визначення особливостей самого процесу учіння людини в різні періоди життя, її мотивація, розвиток пізнавальних інтересів і потреб. У дослідженнях з проблем дидактики приділялась увага визначенню цілей, змісту, форм і методів неперервної ступеневої освіти, а в дослідженнях з управлінських проблем — аналізу наукових основ, демократизації керівництва системою неперервної ступеневої освіти. Проте в наукових дослідженнях не завжди користувалися єдиною термінологічною базою, не було сформовано систему чітких понять, якими можна користуватися під час визначення та розвитку теоретичних посилань.

Розвиток педагогічної теорії характеризується тенденцією розробки певного термінологічного апарату, за допомогою якого можна досліджувати й описувати всю розмаїтість педагогічних явищ. Термінологічний апарат виконує методологічну функцію, невід'ємно зв'язану з дослідницькою діяльністю. Зафіксований в термінах зміст понять відображає стан конкретної науки, сприяє її подальшому розвитку, створенню нових теоретичних положень і концепцій. Пошук нових теоретичних і методологічних рішень та наукових розробок у ступеневій професійній освіті потребує посиленої уваги до розробки чіткого термінологічного апарату.

Актуальність цієї проблематики посилюється в період реформування освіти, в умовах вільного доступу до різноманітних джерел інформації, можливості кооперації учених багатьох наук. Інноваційні процеси, що відбуваються в освіті, впровадження нових стандартів, організація нових типів і видів навчальних закладів значно збагатили педагогічну науку різноманітними поняттями, посилило потребу в узгодженні та систематизації термінів.

Важливим орієнтиром у процесі наукового дослідження поняття є мова, що відображає історичний досвід народу, його спосіб і рівень осягнення світу, систему цінностей вироблених даним етносом. Будучи першою моделюючою системою, першим способом репрезентації реальності в духовному світі, мова, водночас, виступає як форма упредметнення людської психіки, з її раціональними й емоційними реакціями на світ. У мовній свідомості важливе значення належить не лише виробленню семантичних значень, що використовуються знаковими засобами, але і представленню зв'язку цих значень з відповідними знаками. Наприклад, у слові «вікно» крім поняття про отвір у стінці, що виконує функції джерела світла, міститься і чуттєвий образ «віка». Отже, всі слова містять подібні образи значень, які проте, не завжди фіксуються нами або можуть бути втрачені. Моделювання в мовній свідомості пов'язано із другорядним, внутрішньомовним відображенням семантичних значень і знаків, що передбачають метафоризацію, символізацію, позначення і висловлювання, які спрямовані на завдання комунікації та імперативів дії. Недарма, О. С. Пушкін писав, що правильно сформоване значення слів може позбавити людство від багатьох хибних поглядів [54, с. 434].

У різних країнах використовують різні поняття, що розкривають словесну сутність поняття освіта — англomовне «education», російське «образование» (плекати людську особистість згідно з певним образом, моделлю), українське — «освіта». Кожна словесна назва відображає національну, історичну, культурну специфіку, спрямовану на досягнення державних і особистісних психолого-педагогічних цілей. Мовний символізм словесного змісту поняття «ступенева освіта» можна розкрити методом етимолого-змістового аналізу. Завдання цього методу полягає у порівнянні словесної назви поняття зі співзвучними, подібнокореновими словами, наданні їм підвищеної рухливості, активності, ставлячи до них різноманітні запитання. Техніка реактуалізації етимологічного змісту полягає у порівняльному дослідженні змістового об'єму слів, що стають поняттям. Метод етимолого-змістового аналізу дозволяє на кожному змістовому рівні

«реставрувати» не завжди очікувані центри семантичного поля даного поняття, які формують основу змісту, що ґрунтується не на поверхневому, традиційному розумінні поняття, а на глибинному змістовому розумінні.

Етимолого-змістовий аналіз полягає в дослідженні змісту різноманітних словників як нормативного матеріалу. На думку зарубіжних дослідників, використання слова у словнику вже є певним критерієм його правильності. Англійський учений Кварк, досліджуючи використання словників студентами та молодими ученими, висловився, перефразовуючи Біблію: «Спочатку було не Слово, а Словник» [51, с. 17].

Отже, розглянемо тлумачення слова «освіта» у поширених енциклопедичних виданнях, що відображають загальноприйняте змістове розуміння. В «Українському педагогічному словнику» (1997) під освітою розуміється духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, тобто процес формування людини [9, с. 241]. У «Великому тлумачному словнику української мови» (2001) термін освіта має три різних значення: «сукупність знань, здобутих у процесі навчання // освіченість, письменність, грамотність; піднесення рівня знань, навчання // процес засвоєння знань, навчання; загальний рівень знань (у суспільстві, державі і т. ін.) // система навчально-виховних закладів і установ, через які здійснюються ці заходи» [45, с. 681].

«Універсальний словник енциклопедія» (1999) тлумачить термін освіта, як «процес поширення знань і культури в суспільстві, процес освіти охоплює також розширення суспільної політичної та національної свідомості» [46]. В «Енциклопедії професійної освіти» (1999) подано чотири різноманітні значення: сукупність закладів — система освіти; передача та засвоєння соціально-культурного досвіду, а також формування здатностей до його збагачення — освітній процес; знання, розуміння, уміння, що сформувалися в процесі навчання і розглядаються в контексті використання їх для виконання пізнавальних і практичних завдань — освіченість; наявність документа, що підтверджує закінчення навчального закладу — рівень освіти [43, с. 148.]. За означенням, прийнятим XX сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО, під освітою розуміється процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, під час яких вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання.

Отже, сьогодні існують різні трактування поняття освіта, тому доцільно дослідити змістовий пласт слова, на основі мовного символізму, що відображає глибину культури та світоглядність етносу. Розглянемо

процесуальну, динамічну сторону змісту первинного розуміння поняття освіта, підібравши однокореневі слова, що відображають дію.

У «Великому тлумачному словнику української мови» співзвучні до слова «освіта» такі дієслова: освітлювати, освінути, освоювати, освячувати, освіжати. Дієслово «освітлювати» має зразу чотири змістові шари: кидати промінь світла на кого -, що-небудь; забезпечувати світлом, бути джерелом розуміння чого-небудь, робити яким, зрозумілим що-небудь; вилучати домішки, робити світлим, прозорим. Слово «освоювати» означає оволодівати, засвоювати, робити придатним для використання, навчатися, користуватися чим-небудь. Слово «освінути» означає освітити, осяяти. Під словом «освячувати» розуміється дія, що підносить, звеличує, облагороджує, скріплює своїм авторитетом віру в непорушність, закономірність чого-небудь. «Освіжати» означає робити світлим, чистим; знімати відчуття втоми, відновлювати чийсь сили, повертати бадьорість; викликати приплив нових духовних сил, наснаги, працездатності, духовно оновлювати, наснажувати; змінювати, додавати яскравості, барвистості, що-небудь нового // вносити новий, свіжий струмінь у яку-небудь справу [45, с. 681].

Якщо поняття «освіта» розглядати в синонімічному ряді слів: становлення, розвиток, виховання, формування, то можна визначити процесуальну модель цього поняття, що вимагає безпосереднього доповнення до дієслів «освітлювати», «освоювати». На цьому рівні дослідження поняття разом з процесуальністю виникає глибока ідеологема, яка покладена в основу слова «освіта» — ідея творення, розвитку. Ця проблема творення, розвитку, як внутрішня проблема є однією з фундаментальних у широкому розумінні досліджуваного слова. На глибинному змістовому рівні в понятті «освіта» закладено ідею розуміння, припливу нових духовних сил, наснаги, працездатності, змін на краще, що проявляється шляхом здобування, осягнення, оновлення, очищення та облагородження.

Проводячи дослідження наступного змістового рівня поняття «освіта», дамо відповідь на питання: розвиток, освітлення, здобування, оволодіння, облагородження чого є освіта? Етимологічно-змістовий аналіз вказує, що слово «освіта» близьке за звучанням і змістом зі словами-основами — «світло» і «світ». Отже, в самому понятті «освіта» закладено не лише факт процесуального освітлення, але і об'єкт освітлення — світ. Це відображає уявлення наших предків про Бога Сонця, як животворний першопочаток, який є джерелом світу та справедливості [73, с. 100]. Образ Бога-Сонця означає не тільки образ творця, а й Бога-вседержителя, оскільки він не тільки

першоджерело життя, а й основа світу просвітленого смыслом.

Слово «світло» означає не тільки і не стільки фізичне явище: «світло» є метафорою, що означає передусім розуміння світу і самих себе в цьому світі. Метафору світла як джерела смыслу і розуміння закладено в Біблійну концепцію створення світу, як першотворення людини за образом світла і через світло. Словесна назва поняття освіти ставить питання про видимість світу, як питання світла, освітленості й характеру його поширення, а також здатності людини бачити чи навпаки — під час надмірної засліплюючої освітленості.

Отже, у слові освіта закладено проблему стану людського розуму, серця і духа, й узрівання світу світлом розуму та духу. Словесна назва поняття освіта відображає стереоскопічну абстракцію, що полягає в єдності та різноплановості світу та людини з її внутрішнім світлом, можливості здобування та споглядання смыслу світу лише під впливом світла, що дозволяє порівняти людину з світильником у храмі сущого. Здобуття освіти, наявність власного світла, впливає на внутрішній стан людини, на її здатність освітлювати і пізнавати навколишній світ. Правдиво освічена людина не поглинає, не пригашає світло, а розповсюджує, роздаровує його. Вона несе в собі величезний потенціал, який потребує надзвичайної уваги. Внутрішня некерована енергія світла може швидко спопелити як саму людину, так і тих, що є навколо. Завдання освітянина помірковано освітлювати світ, запалюючи самотніми вогниками своїх вихованців.

Смысл і ціль освіти – людина в постійному розвитку, її духовному становленні, гармонії відносин з собою та світом, спрямуванні діяльності особистості на благородство та красу. Недарма у грецькій мові співзвучні слова «світло» (kudmos) та «окраса» (kudmene) споріднені у своєму значенні з давньогрецьким словом «світ» (kosma) [65, с. 11-12]. Отже, освіта слугує повноцінному розвитку особистості, спрямовуючи її діяльність на освітлення й окрасу світу та одночасно визначаючи особистість його окрасою. Кожна людська істота, в певному значенні, є невідома сама собі. Завдання освіти полягає в тому, щоб повністю розкрити людину для людини. Важливо зазначити, що освіта не повинна догоджати кожній людині самоутвердитися, а допомагає особі самоусвідомити себе, щоб краще усвідомити свій «дар» та спонукати себе до відповідної діяльності.

Синтетичною формою вияву духовного життя людини, своєрідним способом розуміння і відношення до світу є її світогляд. Утверджуючись у різних формах ставлення до світу, людина потребує сполучення зі світом в усій його цілісності, в єдності дійсного та можливого, теперішнього,

минулого й майбутнього, що спонукає потребу створення власного світу в собі — це і є світогляд [39, с. 75-76.]. Сформувати власний світогляд, щоб осягнути світ загалом і бути відповідною до нього допомагає людині освіта. Для цього людині потрібно мобілізувати всі свої сутнісні здібності та якості. Світогляд відображає певну проекцію на світ людських переживань, прагнень, сподівань, мобілізує внутрішні ресурси людини, спонукає й спрямовує її до злученості зі світом. Світогляд є мобілізаційною програмою щодо включення людини у стосунки зі світом.

Отже, освіта — це процес розвитку, саморозвитку особистості, творення себе в гармонії зі світом, формування і реалізація власного світогляду під ціннісною проекцією світу, здобуття та постійне оновлення життєво важливих якостей, зростання наснаги, працездатності, облагородження внутрішнього стану людини (розуму, серця, духу), що проявляється в самореалізації людини, спрямованої на окрасу себе та світу. Для реалізації цього процесу повинен існувати соціальний інститут, цілісна саморозвивальна система установ і закладів, діяльність яких визначається соціально-економічним, політичним устроєм даного суспільства.

Важливою ланкою цілісної педагогічної системи освіти є професійна освіта, яку можна розглядати як окрему відкриту систему, що активно взаємодіє з економікою та суспільством. У розвитку економіки стратегічно важливим чинником стає капітал кваліфікованих працівників. Сьогодні постіндустріальне суспільство все більше розвивається як «двосекторна» економіка, що складається з сектора виробництва матеріальних благ і послуг та сектора розкриття потенціалу людини з накопиченням людського капіталу, тобто професійної освіти. За цих умов значно актуалізується проблема професійної освіти, навколо якої, особливо в останні роки, в різних країнах ведуться творчі пошуки, що відображено в матеріалах міжнародних конгресів, симпозіумів і семінарів.

Поняття «професія» має різні тлумачення: в англійській мові — це *occupation* (вид діяльності), *vacation* (відпочинок), *profession* (професія, спеціальність), *trade* (ремесло, марка, продаж, обмін), *job* (робота, справа); в німецькій мові — *Beruf* (покликання); в польській — *zawod* (діяльність). У вітчизняній науковій літературі та словниках існує багато дефініцій цього поняття, найчастіше вони ґрунтуються на визначенні професії як виду трудової діяльності, що вимагає певних знань і трудових навичок та є джерелом існування [54, с. 556.]. У міжнародних документах існують загальноприйняті міркування, що визначають поняття «професія»: вид діяльності, яка репрезентує провідну соціальну функцію, виконання якої

потребує високого ступеня майстерності; інструмент умілої діяльності; суспільно-культурний обов'язок людини, в якому індивід вбачає сенс свого життя й розвитку; засіб самореалізації людини, вираження її природних задатків, честі й гордості; засіб визначення місця людини в суспільному поділі праці.

У Законі України «Про освіту» «професійна освіта» розкривається через поняття «система освіти», котра є сукупністю спадкоємних освітніх програм різного рівня спрямованості, а також мережі реалізуючих їх установ. Професійна освіта є процесом і результатом оволодіння певним рівнем знань, умінь і навичок, норм і цінностей з конкретної професії з одночасним формуванням загальної культури особистості. Згідно положення ДК-003-95, «професія — це здатність виконувати подібні роботи, які вимагають від особи певної кваліфікації». Отже, кожна особа, якій присвоєна чи встановлена кваліфікація володіє певною професією. Таким чином, професію можна здобути як у ПТНЗ, так і у ВНЗ усіх рівнів акредитації, отже всі вони є закладами професійної освіти.

В «Українському педагогічному словнику» сказано, що метою професійної освіти є підготовка в навчальних закладах спеціалістів різних рівнів кваліфікації для трудової діяльності в одній із галузей народного господарства [9, с. 274-275]. В. Ледньов визначає мету професійної освіти як підготовку людини до виконання «соціально-диференційованих функцій» [31, с. 168]. С. Батищев зазначає, що професійна освіта – це процес формування та збагачення настанов, знань, навичок, умінь, необхідних для занять певним видом оплачуваної діяльності. Професійна освіта охоплює підготовку з усіх професій, у тому числі й з невиробничих, а також усі ступені професійної підготовки, включаючи й вищу [3, с. 26.]. Погоджуючись з точкою зору А. О. Лігоцького, вважаємо, що професійна освіта — це набуття особистістю внаслідок навчання загальних і спеціальних знань, практичних умінь і навичок, пізнавальних здібностей, особистісного світогляду з метою створення можливостей для ефективної професійної діяльності. Вона не тільки дає необхідні знання, уміння, навички, а й різнобічно розвиває людину, виявляє та удосконалює її можливості та інтереси, формує життєві цінності й установки. Саме у професійних навчальних закладах закладаються основи для наступної самоосвіти і розвитку людини [34, с. 62-71]. В. Г. Кремень на II з'їзді працівників освіти України заявив, що першою ланкою професійної освіти є професійно-технічна освіта, другою ланкою професійної освіти є вища освіта, яку дають вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації, а завершальною ланкою

професійної ступеневої освіти є вища освіта, яку забезпечують вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації. В усіх наведених визначеннях провідним є положення про підготовку фахівців різних ступенів кваліфікації. Отже, аналізуючи наведені вище визначення поняття професійної освіти, можна зробити висновок про її органічний зв'язок з системою неперервної освіти.

Неперервна професійна освіта є основним засобом розвитку і саморозвитку особистості в умовах науково-технічного прогресу. За даними ЮНЕСКО існує понад 20 термінів, що розкривають поняття неперервної професійної освіти: продовжена, перманентна, поновлена, компенсаторна, подальша, довічна, післядипломна тощо. У різних країнах використовуються різні терміни: *continuing* (продовжена) — в Англії, *remedial* (поновлена) — в Швеції, у США в основному використовують термін — *lifelong education* (освіта протягом життя). XIX Генеральна Конференція ЮНЕСКО визначила неперервну освіту як «необмежену в часі відносно строків навчання, ні в просторі відносно методів навчання, вона об'єднує всю діяльність і ресурси галузі освіти і спрямована на досягнення гармонійного розвитку потенціальних здібностей особистості та прогресу перетворення в суспільстві».

Зміст поняття неперервної освіти багатьма авторами (М. Вейг, Б. Гершунський, І. Зязюн, Н. Ничкало, Б. Оганянц, В. Турченко та інші) подається неоднозначно, що пов'язано із проблемами становлення і розвитку самої системи неперервної освіти. Можна виділити, принаймні, чотири смислові одиниці, які вкладаються в термін «неперервна освіта». Це більш висока потреба, активність і самостійність у розширенні професійних знань; діяльність за власним бажанням, що здійснюється вільно, задовольняючи інтереси і потреби особи та суспільства; діяльність у підвищенні професійної майстерності; певний соціальний інститут, система установ, створених для гармонійного розвитку та реалізації потенціалу особистості.

Н. Г. Ничкало виділяє низку важливих функцій, які виконує неперервна професійна освіта [41, с. 13], зокрема:

соціокультурну, розвивальну (задоволення і розвиток духовних запитів особистості, створення умов для її постійного творчого зростання);

загальноосвітню, компенсуючу (усунення прогалин у базовій освіті, її доповнення новими знаннями, що з'являються в умовах інформаційно-технологічної революції);

адаптивну (гнучка професійна підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації з метою оновлення професійного досвіду, здобуття іншого фаху

в умовах постійних змін на виробництві, розвитку теле- і радіокомунікацій, комп'ютерного доступу до інформаційних банків тощо);

економічну (задоволення потреб держави, регіонів, різних галузей промисловості, сільського господарства і сфери послуг у конкуренто-спроможних фахівцях, підготовлених до впровадження новітніх технологій, техніки тощо).

У більшості зазначених дефініцій "неперервна професійна освіта" розглядається як суспільна інституція, яка в певній мірі має такі характеристики:

- значна кількість представників (від окремої особи до суспільства в цілому);
- об'єктивна спрямованість (розширення можливостей життєдіяльності та розвитку людини і суспільства);
- необмежена можливість реалізації потенціалу;
- особливе місце в системі споживання (розвиток потреб в освіті є випереджальним у розвитку системи потреб у цілому);
- актуалізація потреб по мірі їх здобуття (освіта розширює світогляд людини, що посилює потребу в подальшій освіті).

Соціальний інститут неперервної професійної освіти охоплює такі існуючі рівні освіти:

- базова професійна освіта;
- професійно-технічна освіта;
- вища професійна освіта;
- післядипломна професійна освіта (підготовка кадрів вищої кваліфікації);
- додаткова професійна освіта (система підвищення кваліфікації).

Всі рівні системи професійно-технічної освіти є взаємозалежними та спрямовані на реалізацію різноманітних суспільних завдань. Відповідно до розвитку задатків і власних потреб індивід рухається по освітнім етапам. Здобуття вищих професійних рівнів збільшує незалежність особи, розширює можливість вибору та здатність до самостійного визначення власної освітньої траєкторії.

Суспільна потреба в професійній освіті конкретизується виконанням освітньою галуззю п'яти головних соціальних функцій (за Г. А. Балихіним):

- передача культурних цінностей, культури репродукування;
- формування людського потенціалу нації;
- соціалізація людини, включення її в діяльність на конвенціональній основі;

- забезпечення соціальної й професійної стратифікації та мобільності;
- підтримання паритетів соціального контролю та профілактики соціального конфлікту [2].

В системі неперервної професійної освіти поряд із соціальними функціями важливо виділити економічні функції. До них відносяться:

1. Формування і вдосконалення виробничого потенціалу суспільства. Який в основному залежить від діяльності людини, засобів та технологій виробництва. Сьогодні вагомим фактором розвитку виробничого потенціалу є людина, з певним багажем знань, досвідом, професійними навичками та духовно-вольовим потенціалом. Людина розвивається у процесі виробництва, що з часом реалізується у соціальному житті, вдосконаленні засобів праці, прогресі науки, технології й організації виробництва.

2. Забезпечення якості економічного зростання. Розвиток якості освіти, забезпечує економічний прогрес, який за певних соціальних обставин сприяє зростанню якості життя. Як зазначає ректор МГУ В. А. Садовничий, в історії цивілізації ще не було прикладу, щоб у країні зростав добробут під час занепаду освіти, науки, культури [56].

3. Забезпечення гармонійного зростання людини в умовах сучасного соціально-економічного розвитку. Раніше було загальноприйняте вважати, що основна мотивація розвитку людини ґрунтується на задоволенні матеріальних потреб. Проте соціально-економічні зміни у суспільстві протягом останнього десятиліття ХХ століття дещо похитнули сталість цього твердження. У сучасних умовах розвиток нових соціально-економічних форм потребує засвоєння значної кількості інформації, що у свою чергу виникає потреба в постійному підвищенні освітнього рівня особи і здобутті нових знань. Крім цього, зростання благополуччя більшості населення розвинених країн світу впливає на домінування в системі цінностей багатьох людей бажання до самовдосконалення себе. За таких умов процес освітнього розвитку людини набуває рис саморозвитку та самодостатності.

4. Сучасний соціально-економічний розвиток в основному ґрунтується на досконалих методах здобування і володіння інформацією та продукування інноваційних підходів. Сьогодні знання та інформація є важливими умовами забезпечення матеріальних благ і соціального визнання людини. За таких умов економічний розвиток передових країн світу ґрунтується на галузях спрямованих на розвиток людини, де ефективно реалізується її знаннєвий та інноваційний потенціали.

5. Адаптації людини до динамічно мінливих соціально-економічних умов.

Отже, основними функціями системи ступеневої професійної освіти є: відтворення людського потенціалу національної економіки; створення інформаційної бази для розвитку людського потенціалу, забезпечення його на основі прискореного соціально-економічного прогресу суспільства та особистісного розвитку особистості; створення умов і передумов для розвитку креативності й іноваційності у широкому розумінні (соціальному, культурному, інтелектуальному тощо) як основи переходу до постіндустріального суспільства.

Зміст більшості понять неперервної професійної освіти ґрунтується на потребі особистості та суспільства в поглибленні й розширенні професійних знань, самостійній діяльній позиції особи в підвищенні професійної майстерності, для реалізації власного потенціалу та задоволення інтересів і потреб особи й суспільства. Неперервна професійна освіта дає можливість людині протягом усього періоду життя застосовувати, поновлювати, доповнювати раніше здобуті знання й уміння, постійно розширяти світогляд, підвищувати культуру і розвивати здібності, отримувати спеціальність і вдосконалюватися в ній.

І. А. Зязюн трактує неперервну професійну освіту як розвиток особистості, коли людина вчиться постійно без відносно довгих перерв в освітніх установах чи самостійно. На його думку розвиток особи в неперервній професійній освіті може мати різні вектори спрямованості: «динаміка руху по горизонталі», коли людина вдосконалює свою професійну кваліфікацію, майстерність, залишаючись на одному й тому ж професійному рівні (наприклад, робітником, інженером); «рух від прямої», коли людина, продовжуючи професійну освіту, змінює її профіль; «динаміка руху по вертикалі», коли людина піднімається ступенями і рівнями професійної освіти [18, с. 29]. Отже, ступенева освіта є органічною складовою неперервної професійної освіти, що спрямовує особистість на досягнення високого інтелектуального потенціалу.

«Великий тлумачний словник української мови» слово «неперервний» тлумачить як дію, що триває постійно, без перерви [37, с. 610]. У філософському аспекті неперервність виражає органічну єдність, взаємозв'язок і взаємозумовленість компонентів системи, її стану і ґрунтується на цілісності системи. Процеси стану і розвитку складних систем характеризують категорії перервності та неперервності [52, с. 363-364.]. Отже, структура і функціонування складних систем, до яких належить і

система професійної освіти, розкривається поняттями перервності та неперервності. Перервність зумовлює саму можливість існування складної та неоднорідної структури системи освіти, певна локалізованість компонентів системи є необхідною умовою функціонування неперервного процесу. У процесах розвитку людини в системі освіти перервність відіграє роль певного обмеження стадій розвитку. Саме ступені визначають рівні обмежень, забезпечуючи збалансований розвиток особистості.

Поняття «ступінь» має різні тлумачення: в англійській мові — це *step* (поступ, крок, етап), *level* (рівень); в німецькій мові — *Stufe* (поступ, рівень, поштовх); в польській — *stopień* (рівень, крок). У давньоруських текстах розуміння слова «ступінь» за змістом прирівнювалося до слів: стрій, ряд, розташування в певному порядку, розряд, управління, благоустрій, устав, правило, порядок, поділ за якістю, благородством, місце та склад однорідного, рівного у всьому, де необхідно сходинковий порядок, як у верх так і вниз [58, с. 231-235.]. «Новий тлумачний словник української мови» слово «ступінь» трактує як процес, що має певні обмеження, стадії, етапи [61, с. 439]. У «Великому тлумачному словнику української мови» подано чотири різноманітні значення слова «ступінь»: порівняльна величина, що характеризує розмір, інтенсивність чого-небудь // міра вияву чого-небудь; посада, ранг, звання, чин; етап, стадія розвитку чого-небудь; виступ чого-небудь на похилій поверхні [60, с. 1210]. У «Практичному словнику синонімів української мови» слово «ступінь» розглядається в синонімічному ряді слів: крок, міра, обсяг, посада, ранг, звання, титул, розряд, категорія, етап, стадія, фаза, щабель [21, с. 390].

У філософському аспекті ступінь є важливим поняттям кожної еволюційної теорії. Він відображає інтервал у процесі розвитку, який характеризується якісними та кількісними змінами, кроком «вперед», більш вищим порівняно з попереднім станом [59, с. 439.]. Сутність ступеня полягає у складному переплетенні двох процесів — якісного зростання старих показників і виникнення нових, що характеризується встановленням нових якісних і кількісних параметрів, зростанням потреб і спроможності.

Отже, поняття ступінь і неперервність тісно взаємозв'язані. Ступеневість завжди реалізується через систему зв'язків, які відповідно характеризуються через поняття перервності та неперервності. Завдяки об'єктивним основам, закладеним неперервністю через систему зв'язків, окремі компоненти органічно функціонують у єдиній неперервній системі. Органічна єдність перервності та неперервності розкривається у процесах розвитку. Коли відбувається якісний стрибок на інший ступінь, то це вказує

на роз'єднаність системи та її єдності в наступності певних збережень та змін.

Ступінь є важливим поняттям ступеневої професійної освіти, в якому закладено значний евристичний потенціал розвитку людини. Він означає інтервал у процесі розвитку особи, що характеризується кількісними і якісними змінами в її світогляді та діях. Досягнення людиною кожного наступного ступеня збільшує її рівень домагань. Створює для неї «часові перспективи», стимулює життєву активність і подальший розвиток. Нездоланні ступені гасять ініціативу й енергію людини, спрямовують її на іншу діяльність. Процес досягнення кожного наступного ступеня формує характер і вольовий потенціал особистості. Ступінь можна порівняти із греблею на річці. Він допомагає акумулювати потенціал особистості, регулює, спрямовує, коректує шляхи її самореалізації.

Завдання ступеневої професійної освіти створити і забезпечити функціонування процесу здобування ступенів, що не буде заважати розвитку позитивних здібностей людини. Ступінь у системі ступеневої професійної освіти відображає певні співвідношення елементів і факторів, що впливають на людину шляхом стримування, протидії, певного обмеження наукових рамок пізнання з метою їх глибшого усвідомлення та піднесення життєво важливих якостей особистості, з виходом на якісно вищий світоглядний і дієвий рівень. Ступінь сприяє акумуляції людиною її життєвого, енергетичного потенціалу, спрямовуючи розвиток не по горизонталі, а на здобування нових вершин.

У системі ступеневої професійної освіти «ступінь» виконує такі основні функції: стабілізації — сприяє розвитку професійної майстерності; корекції — складність і неможливість здобуття ступеня допомагає людині зрозуміти необхідність вибору нової професії відповідно до її природних здібностей; дозування — визначення міри у сталому розвитку; виховання — труднощі формують у людини нові позитивні риси; розвитку — якісно зростають функціональні можливості людини; обмеження — зростають запити і відповідно обмеження людини; мобілізації — людина вчиться мобілізувати свій потенціал для досягнення певного якісного рівня.

Однією з основних умов здобуття людиною професійних ступенів є певне співвідношення між її потенціалом і професійними вимогами до працівника на цьому рівні. Можливе існування суперечності між наявністю певного потенціалу людини і бажанням здобути вищий рівень. Завдання ступеневої професійної освіти полягає в допомозі людині наростити свій потенціал за рахунок розвитку резервів особистості. На кожному

професійному ступені резерви особистості мають різний зміст і значення.

Функції корекції та дозування можна назвати динаміко-регулятивними функціями ступеня в розвитку особистості. Під їх впливом актуалізуються і мобілізуються енергетичні ресурси людини, перевтілюються в дії на досягнення вищих цілей. Отже, сам ступінь регулює умови діяльності; засоби операційної системи; рівень знань, умінь, навичок, досвіду; регулює склад і структуру виконуваних дій, їх ритм, темпи, напруженість.

Виховання і розвиток можна назвати ціннісно-мотиваційними функціями ступеня. Успіх від досягнення ступеня створює позитивний внутрішній стан людини, що визначає привабливими для неї нові вищі цілі. Вибір цілей залежить від ціннісних орієнтирів людини. Ціль апелює до потреб і прагнень людини, що сформовані на основі її ціннісного світогляду. Цінності репрезентуються у свідомості не лише в емоційному, але і в образних та понятійних формах, тому актуалізація спрямувань може відбуватися не лише під час контакту з предметами необхідності, але й за допомогою свідомості, мислення. Ціль виконує по відношенню до людини дві обов'язкові (атрибутивні) функції — спрямовуючу та мотиваційну. Проте, ціль надає лише загальний розвиток у досягненні вищого ступеня, визначаючи вектор руху та стартовий мотив. Мотиваційна функція цілі реалізується не автоматично, а лише з появою завдання.

Поняття «ступінь» розкриває генетичні коріння розвитку людини в системі ступеневої професійної освіти — цілі, завдання, мотиви, діяльність. Це дозволяє в цілому подивитися на структуру діяльності особи в системі ступеневої професійної освіти. Важливо, щоб у моделі структури діяльності було відображено її динамічний характер, де поетапно, на різному ступені, змінюються складники діяльності — цілі, мотиви, результати тощо.

На основі наведеного визначимо концептуальну модель поняття «ступенева професійна освіта» — це процес збалансованого поетапного розвитку, саморозвитку особистості, зі зміною на кожному етапі мір, обсягів, інтенсивності, розрядів, що проявляється в піднесенні та реалізації власного світогляду, культури, благородства, життєво важливих якостей, необхідних для ефективної професійної діяльності спрямованої на окрасу себе і світу.

Реалізація цього процесу ґрунтується на потребі особистості та суспільства в поглибленні й розширенні професійних знань, самостійній діяльнісній позиції особи в підвищенні професійної майстерності, існуванні демократичного соціального інституту, що ґрунтується на системі права та цілісній саморозвивальній системі установ і закладів, діяльність яких визначається соціально-економічним, політичним устроєм даного

суспільства.

Ступенева професійна освіта передбачає як високу органічну єдність, взаємозумовленість, наступність цільових функцій усіх її ланок, так і достатньо окреслену внутрішню диференційованість і відносну самостійність цих ланок. Така освіта створює передумови для потенційного доповнення і поглиблення професійної підготовки, забезпечує принципову можливість переходів до вищих якостей, а також можливість творчої інтенсифікації цих переходів, оскільки кожний ступінь виконує певну функцію у складі цілого.

Розвиток ідеї ступеневої професійної освіти. Ідея неперервної ступеневої освіти має багату історію та зміст, але не доцільно механічно переносити погляди науковців минулого в сучасні наукові програми. Необхідно знайти і зрозуміти ціль і проекцію пізнання процесу неперервної освіти, щоб реалізувати його в умовах сучасного суспільства. Ідеї неперервної ступеневої освіти, як і теорія, лише стисло передають її суть. Проте, в ідеї не має схеми опису цієї суті. Така схема виникає у процесі подальшого руху пізнання у формі концепції. Її становлення і розвиток відбувся у другій половині ХХ століття.

Вперше в цілісному вигляді така концепція була представлена на форумі ЮНЕСКО в 1965 р. П. Ленграндом, одним із засновників теорії неперервної освіти. Його доповідь лягла в основу досліджень і рекомендацій ЮНЕСКО з метою поширення та реалізації цієї ідеї. В основу концепції П. Ленгранд поклав ідею, яка ґрунтується на традиціях гуманізму: вона ставить у центр усіх освітніх починань — людину, для цього необхідно створити сприятливі умови для розвитку її здібностей протягом всього життя [72]. Доповідь П. Ленгранда була спрямована на проблеми неперервної освіти, але вчений запропонував ширший підхід, впровадивши дві точки зору. Прихильники першої трактували неперервну освіту як систему донавчання і професійного вдосконалення дорослих. Вони розглядали реалізацію ідеї через участь у роботі різних курсів, післядипломних форм навчання і всяких інших видах навчання, метою яких є розширення, оновлення та актуалізація професійної кваліфікації. Послідовники іншої точки зору ототожнювали неперервну освіту із загальною і професійною освітою. Вже в той час відзначалася подібність і розбіжність двох різних напрямів дослідження.

Ідеї П. Ленгранда набули продовження в наступних документах ЮНЕСКО — доповіді комісії під керівництвом Е. Фора "Вчитися, для того щоб бути", затвердженої в 1972 р. У доповіді освіта трактується як тривалий процес, в якому важливу роль посідає інтеграція як індивідуальних, так і

соціальних її аспектів. Все це тісно пов'язано з ідеєю виховання суспільства. Проте доповідь мала більш риторичний характер, ніж нормативний. Вона ґрунтувалася в основному на соціологічних дослідженнях, і не розкривала філософських поглядів на цю проблему. Доповідь Е. Фора лягла в основу рішення ЮНЕСКО 1972 р., яке визнало принципи неперервної освіти провідними в реформі освіти всіх країн світу.

У документах ЮНЕСКО було продовжено думку про необхідність одночасного врахування соціальних процесів освітнього порядку. Освіта повинна бути не лише засобом, але і метою розвитку людини, вона повинна охопити все суспільство. В документах наголошувалося, що необхідно вийти за рамки системи освіти і працювати з думкою про концепцію виховання суспільства. Необхідно змінити сам характер відносин між суспільством і вихованням. Соціальна система, що визнає за вихованням відповідно до його значення місце і ранг, заслуговує, щоб її назвали "виховне суспільство". Реалізація цього задуму можлива в результаті тісного взаємопроникнення освіти і всього соціального, політичного й економічного організму (Е. Фор).

Ідею впливу соціальних аспектів на розвиток неперервної освіти розглядав польський вчений Б. Суходольський. На його думку, в людини, яка сприймає свою соціальну ситуацію як нещасливу, немає мотивації до освіти. Демократизація суспільства є одним з основних показників реалізації неперервної ступеневої освіти. Матеріальні умови життя можуть як сприяти росту мотивації, так і гасити його. Двоєкий вплив на ступеневу освіту має і культура: занадто "легка" для розуміння або занадто "важка" культура можуть обмежити мотивацію до участі в неперервній ступеневій освіті, що базується на культурних цінностях [75, с. 29-32].

Наукові дослідження Б. Суходольського [76] зробили значний внесок у розвиток ідеї ступеневої освіти. Він тривалий час брав участь у дослідженнях інституту освіти ЮНЕСКО в Гамбурзі. На початку 70-х років цей інститут реалізував програму розвитку теоретичних основ перманентної освіти і визначення необхідних освітніх інновацій. Під керівництвом Р. Даве було проведено наукові дослідження у висновках яких запропонована теза, згідно якої розвиток концепції неперервної освіти вимагає інтердисциплінарного підходу, тому що для широкого впровадження всеохоплюючої концепції неперервної освіти необхідні оперативні рішення, що торкаються соціальної політики і планування, організації систем освіти, програм навчання тощо.

У 1976 р. за редакцією Р. Даве вийшла книжка, в якій основний акцент відводиться систематичним інтердисциплінарним дослідженням у галузі перманентної освіти. У виданні містяться і деякі методологічні аспекти

такого підходу. Концепція перманентної освіти передбачає зв'язок з різними аспектами життя — особливо соціальним, історичним, культурним, філософським втручанням людини і суспільства в локальні, національні та глобальні структури. В роботі підкреслюється значення співпраці антропологів, філософів, психологів, соціологів і економістів [69].

У своїй книзі Р. Даве подає 25 ознак, необхідних для реалізації перманентної, в тому числі й неперервної освіти.

1. Охоплення освітою всього життя людини.

2. Під неперервною освітою необхідно розуміти цілісну систему, що містить дошкільне виховання, основне, професійне, де різні рівні та форми навчання об'єднуються й інтегруються.

3. Включення до системи неперервної освіти, крім традиційних навчальних закладів і центрів підготовки, формальних, неформальних, і позаінститутських форм навчання.

4. Горизонтальна інтеграція: сім'я — середовище — суспільство — світ праці — засоби масової інформації — культурні, релігійні та інші організації тощо; між предметами, що вивчаються і між різними аспектами розвитку людини (фізичним, моральним, інтелектуальним тощо) на окремих етапах її життя.

5. Вертикальна інтеграція: між окремими етапами навчання (дошкільним, шкільним, професійним); між різними ступенями освіти; між різними соціальними рівнями, що людина реалізує на певних етапах життєвого шляху; між різними якістьми в розвитку людини (під якістьми мається на увазі фізичний, моральний, інтелектуальний розвиток).

6. Універсальність і демократичність освіти.

7. Можливість створення альтернативних структур для отримання освіти.

8. Взаємозв'язок загальної і професійної освіти.

9. Акцент на керувану самоосвіту.

10. Індивідуалізація навчання.

11. Учіння в умовах різних поколінь.

12. Розширення кругозору.

13. Інтердисциплінарність знань, їх якість.

14. Акцент на самоосвіту, самовиховання, самооцінку.

15. Гнучкість і багатоаспектність змісту, засобів і методик навчання.

16. Динамічний підхід до знань — здатність до асиміляції нових досягнень науки.

17. Удосконалення уміння вчитися.

18. Стимулювання мотивації до навчання.

19. Створення відповідних умов і атмосфери для учіння.

20. Реалізація творчих та інноваційних підходів.

21. Полегшення зміни соціальних важелів у різні періоди життя.

22. Пізнання і розвиток власної системи цінностей.

23. Підтримання і покращення якості індивідуального і колективного життя шляхом особистого, соціального і професійного розвитку.

24. Розвиток виховного і навчального суспільства. Вчитися для того, щоб "бути кимось".

25. Системність принципів для всіх освітніх процесів [69, с. 128].

Підсумовуючи своїм дослідженням концепції перманентної освіти, Р. Даве звертає увагу на три фактори, що відображені у всіх документах ЮНЕСКО, як основні умови реалізації неперервної освіти: об'єктивні можливості навчання для всіх, мотивація, володіння навиками учіння.

Ідеї освітнього суспільства набули розвитку в працях А. Кроплея [68]. Вчений запропонував два різні підходи до неперервної ступеневої освіти: інструментальний та неінструментальний. Інструментальний підхід, характерний для моделі-мінімуму, трактує неперервну освіту як досягнення конкретних, практично значимих цілей: удосконалення професійних умінь, підвищення продуктивності праці, покращення якості життя, ефективне використання вільного часу. У випадку неінструментального підходу підкреслюється значення неперервної освіти для розвитку освіченості для себе, як цілі, що оцінюється не матеріальними цінностями, а духовними.

Ці позиції не суперечать одна одній, але вони визначають різні перспективи при операціоналізації цілей неперервної освіти. Інструментальний підхід, на думку А. Кроплея, визначає напрям освітніх змін у категоріях структур, що концентруються навколо таких питань: коли, де і чому вчаться люди? При неінструментальному підході дослідник звертає увагу на концентрацію умов, що сприяють освітнім процесам, мотивацію та вимоги до освітніх процесів.

На думку А. Кроплея, дослідження соціальних факторів реалізації неперервної ступеневої освіти вимагає всестороннього впливу суспільства на впровадження принципів неперервної освіти: даному процесу, наприклад, може сприяти прийнята в суспільстві організація системи просвіти, але одночасно можуть існувати правові перепони або діяти несприятливі соціальні механізми. Важливе значення мають і засоби масової інформації, й орієнтація суспільства на матеріальні чи духовні цінності.

Вивчення дійсних, безпосередніх зв'язків між неперервною освітою і

різними аспектами життя суспільства вимагає не лише якісного, але і кількісного аналізу факторів, що впливають на соціальний клімат з точки зору навчання. В результаті дослідження може виявитися, що неперервна освіта не є концепцією, яку необхідно пропонувати суспільству з метою певних змін; сам розвиток суспільства забезпечить умови для реалізації неперервної освіти. Це відбудеться, якщо існуюча освітня система організується відповідно з вимогами даної концепції. Відбувається ніби обернений зв'язок: практичне використання принципів цієї концепції може бути як причиною, так і наслідком соціальних змін; модернізація освіти відповідно до вимог ступеневої освіти спричинить соціальні зміни.

Експерти ЮНЕСКО на основі розвитку тенденцій, що проявляються в освітній практиці в останні тридцять років, визначили вісім характерних тенденцій неперервної освіти.

1. Визнання різноманітних стилів навчання, що є не менш ефективними порівняно з традиційними.
2. Зростання ролі особи в навчанні.
3. Визнання того факту, що освіта за допомогою засобів масової інформації має не менше значення, ніж у системі ступеневої освіти.
4. Координація між різними освітніми закладами, які доступні кожній людині на будь-якому соціальному рівні й протягом усього життя.
5. Гнучкість і адаптивність структур системи неперервної освіти.
6. Прагнення до взаємозв'язку шкільного і професійного навчання відповідно до суспільних вимог.
7. Визнання права на навчання незалежно від соціально-економічних умов, здібностей і віку.
8. Розуміння того, що всі перелічені умови взаємозалежні [67, с. 11-15].

У зв'язку з цим виникла необхідність інтегрованого планування освіти, зорієнтованої на глобальну концепцію освітніх процесів.

У 1979 р. Римський клуб виступив з доповіддю, присвяченою освіті «Немає меж навчання», її підготували Д. Боткін, М. Ельмантіра, М. Малітц (J. Botkin, M. Elmandira, M. Malitz «No limits to learning. Bridging the human gap»). У доповіді було зроблено спробу визначити роль і місце освіти у вираженні глобальних проблем сучасності, в подоланні розриву, що виник між людиною і цивілізацією, була підтверджена необхідність безперервної освіти, що забезпечує умови багатократного повернення людини в освітню систему в міру того, як вона зіштовхується з новими проблемами. Запропонувавши своє бачення сучасної освіти (зокрема, в доповіді було

введено поняття інноваційного навчання), особливу увагу автори приділили детермінації освітньої діяльності життям, навчанню через життя і для життя.

У 1986 р. в інституті освіти ЮНЕСКО в Гамбурзі за редакцією П. Ленгранда було підготовлено книжку [73], яка підводить певний підсумок роботі в галузі інтеграції наук про людину стосовно до завдань неперервної освіти. Запрошені до участі в її створенні дослідники (а серед них були філософи, психологи, політологи, представники фізики, математики, теорії морального і фізичного виховання і теорії комунікації) базувались на переконанні, що центральне місце в освіті посідає людина, а основна мета освіти — розвиток здібностей індивідуума шляхом формування в нього умінь, необхідних для виконання різних функцій: здобування знань, самовиявлення, розвитку соціальних зв'язків, умінь діяти і самореалізуватися.

У цьому виданні вперше офіційно об'єдналися послідовники освіти для дорослих і традиційних освітніх систем. Представники цих систем протягнули один одному руки, забувши про протиріччя в поглядах, що існували в 70-х роках. Було сформовано цілісну систему, яка поєднує в собі середню, професійну і вищу освіту, з якою паралельно функціонує система освіти дорослих. Загальний рівень освіти визначається інтелектуальними і матеріально-технічними інвестиціями, характер кожної підсистеми і механізми їх взаємодії гнучко і легко змінюються відповідно до логіки розвитку. Деякі функції традиційної системи переходять у сферу освіти дорослих, і навпаки — деякі функції освіти дорослих стали органічною складовою традиційної системи освіти. Паралельне існування двох рівноправних систем дозволяє гнучко та оперативно реагувати на всі освітні потреби суспільства, полегшує навантаження традиційної системи і знімає з неї завдання навчити людину всьому раз і на все життя.

Так поступово розвивалися концепції неперервної освіти. В їх формуванні можна виділити п'ять стадій.

Перша стадія — констанційна (праці А. Гартунга (Hartunng.), Дж. Кідда (Kidd F. R.), коли констатується розуміння, що неперервна ступенева освіта має відмінності від неперервної загальної самоосвіти та інших форм навчання дорослих.

Друга стадія — феноменологічна (праці А. Корреа (Corra A.), П. Ленгранда (Lengrand P.), П. Шукла (Shukla P.), мають місце спроби описати феномен неперервної освіти, реалістично оцінити його, узагальнити основні положення.

Третя стадія — методологічна (праці М. Богдана (Bogdana M.), Р. Даве

(Dave R.), К. Дюка (Duke C.), Б. Суходольського (Suhodolski B.), виробилося ядро концепції неперервної освіти.

Четверта і п'ята стадії — теоретичної екламписії та конкретизації (праці Т. Ла Бель (La Belle Th.), Е. Джелпі (Gelpi E.), Д. Кареллі (Carrelli D.), А. Кроплі (Cromptley A.), розробляються концепції до кожної ланки системи неперервної освіти [47, с. 33-79].

Основна ідея концепцій полягає в тому, що навчання людини, її загальна та професійна підготовка є не лише етапом, а й нероздільною частиною всього життя і перманентно продовжується протягом всього її існування. Під неперервною освітою розуміють свідому діяльність, орієнтовану на здобуття знань, розвиток різнобічних якостей особистості, в тому числі уміння вчитися та підготовку до виконання професійних і соціальних обов'язків, а також до участі в соціальному розвитку як у масштабах країни, так і в масштабах всього світу [71].

У Радянському Союзі наукові дослідження з неперервної освіти почалися в кінці 70-х років. У 1978 р. О. Владиславлев видає першу теоретичну монографію з даної проблеми [7]. У книжці здійснено спробу дослідити діалектичні протиріччя, що породжують відставання діяльності системи освіти від соціально-економічних запитів суспільства. Зроблено запит про наукові розробки соціальних вимог до випускників різних навчальних закладів. У 1987 р. за редакцією В. Онушкіна виходить монографія [62], де аналізуються перспективи соціально-економічних вимог до освіти в умовах перебудови і всебічного оновлення життя суспільства, що вимагає об'єктивної необхідності впровадження неперервної освіти. В монографії В. Горохова і Л. Коханової [10] досліджуються структури неперервної освіти. Уточнюються функції, вивчається діяльність кожної ланки в загальній системі освіти. Визначаються основні блоки, вузли і прогалини компонентів структури. Враховуються головні напрями перебудови середньої і вищої школи і системи підвищення кваліфікації. В роботі В. Іскакова досліджуються економіко-управлінські аспекти розвитку системи неперервної освіти. На його думку, віддача кожного карбованця, вкладеного в неперервну освіту, значно вища, ніж при інших варіантах його витрат [19].

В останні роки існування Радянського Союзу було видано сотні наукових публікацій, серед яких виділялися праці С. Батишева, І. Бестужева-Лади, Л. Буєвої, А. Беляєвої, О. Вербицького, Б. Гершунського, О. Купцова, Ю. Кустова, Н. Ледньова, Ф. Перегудова, В. Турченко, Ф. Філіппова та ін. Більшість цих публікацій виділяли загальні проблеми неперервної освіти і

були спрямовані на пошук шляхів всебічного розвитку особистості в цій системі. Особлива увага приділялася соціальній проблемі: взаємовідносини виробничої і навчальної діяльності людини на всіх етапах життєвого шляху.

Основні ідеї досліджень провідних вчених та концепції ЮНЕСКО було покладено в основу "Концепції неперервної освіти в Україні", яка була затверджена Міністерством народної освіти, Міністерством праці й Академією наук 24 червня 1991 року. Проте в "Концепції" поняття "неперервна" запропоновано як процес, що не має перерв. Такий підхід вносив плутанину в трактування неперервності. На філософській мові поняття "неперервності" висловлює цілісність системи, їй протистоїть не кінцевість процесу, а єдність, взаємозв'язок і взаємозумовленість складових елементів, стану і базується на неподільності системи чи об'єкта, завдяки такій єдності й можливе існування та розвиток системи, процесу як цілого [52]. Методологічні прорахунки і стереотипи в "Концепції" вели до теоретичної плутанини. Відповідно нечітко визначено цілі неперервної освіти. Все це викликало справедливі нарікання.

Останні роки ХХ століття у світовому освітньому середовищі відзначилися різким зростанням нових підходів і концепцій неперервної освіти. Значним поштовхом до цього стала доповідь у 1996 р. голови Міжнародної комісії з питань освіти для ХХІ століття Ж. Делора. У висновках комісії говориться про необхідність по-новому осмислити та розширити концепцію освіти впродовж життя людини. Вона повинна відзначатися гнучкістю, різноманітністю, доступністю в часі та просторі. «Така освіта, окрім необхідності адаптації до змін у професійній діяльності, має перетворитися у процес неперервного розвитку людської особистості, її знань і навичок, здатності до розмірковування і здійснення різноманітних дій. Все це дозволить людині зрозуміти себе і навколишнє середовище, а також сприятиме виконанню її соціальної ролі у процесі праці та життя в суспільстві» [70].

11 листопада 1997 р. на Генеральній конференції ЮНЕСКО Жак Делор у доповіді «Освіта: невідомий скарб» заявив, що освіта є невід'ємною умовою просування вперед до ідеалів миру, свободи і соціальної справедливості. Сьогодні освіта набуває вирішальної ролі в розвитку особистості протягом усього її життя, а також розвитку всього суспільства [44, с. 13].

Генеральна конференція прийняла велику програму «Освіта для всіх протягом усього життя», яка спрямована на розширення доступу до базової освіти, здобуття і продовження освіти для всіх протягом усього життя, а

також на оновлення її змісту, методів і процесів з тим, щоб вона відповідала потребам індивідуального та суспільного розвитку. У програмі особлива увага приділяється оновленню, диверсифікації та розширенню освітніх систем з тим, щоб вони більшою мірою відповідали соціальним перетворенням та рівню завдань ХХІ століття.

Важливе значення в розв'язанні проблем неперервної професійної освіти має декларація про вищу освіту для ХХІ століття, яку в 1998 році прийняли учасники Всесвітньої конференції з вищої освіти. Як зазначено у преамбулі, «масштабність і темпи перетворень є такими, що вища освіта і наукові дослідження в сучасних умовах виступають найважливішими компонентами культурного, соціально-економічного та екологічно сталого розвитку людини співтовариств і націй. У зв'язку з цим перед вищою освітою постали грандіозні завдання, що вимагають її найрадикальнішого перетворення і оновлення. Цей процес спрямований на те, щоб сучасне суспільство, яке нині переживає глибоку кризу цінностей, могло вийти за межі чисто економічних підходів і сприяти моралі та духовності [7, с. 29].

У декларації обґрунтовано необхідність зберігати, зміцнювати і поширювати головні цілі і цінності неперервної освіти, зокрема в тому, що стосується її внеску в сталий розвиток і вдосконалення особистості та суспільства в цілому. Особлива увага приділена створенню умов для здобуття вищої освіти і навчання протягом усього життя, надаючи учням оптимальний діапазон вибору та забезпечуючи гнучкий характер початку і завершення здобуття вищої освіти в цій системі поряд з можливістю індивідуального розвитку і соціальної мобільності, з метою підготовки до активної участі в житті суспільства на основі глобального світогляду, а також з метою створення ендогенного потенціалу і зміцнення прав людини, стійкого розвитку, демократії і миру в дусі справедливості. Декларація визначила шляхи формування нового підходу до вищої освіти, зокрема: справедливості доступу; розширення участі і підвищення ролі жінок; поглиблення знань шляхом проведення наукових досліджень і поширення їх результатів; довготривала орієнтація на адекватність; зміцнення співпраці з світом праці, аналіз і прогноз суспільних потреб; диверсифікація з метою забезпечення рівності можливостей; новаторські підходи у сфері освіти: критичне мислення і творчість; активізація участі співробітників, учнів та студентів у реформуванні вищої школи; розвиток разом із студентськими організаціями служб орієнтування і консультування з метою надання допомоги учням будь-якого віку на етапі їх переходу до вищої освіти.

Особливою подією в кінці ХХ століття став Другий Міжнародний

конгрес з технічної і професійної освіти, що відбувся у 1999 р. в Південній Кореї (Сеулі). На світовому форумі розглядалися основні проблеми неперервної професійної освіти, особлива увага приділялася навчанню і професійній підготовці для розвитку людських ресурсів, необхідних в епоху швидких соціальних, економічних і технологічних змін. Нові соціально-економічні тенденції диктують необхідність нової моделі розвитку, в центрі якої повинні бути потреби і потенціал особистості в суспільстві. Необхідний новий ціннісний підхід, щоб освіта двадцять першого століття охоплювала всі галузі навчання, створювала умови для доступу людини в послідовний континуум знань, цінностей і відношень, компетенцій і умінь, з метою створення суспільства, що навчається.

Здобуття та володіння відповідними технічними і соціальними навичками необхідне для виконання принципово нових завдань, які постають у зв'язку зі змінами на ринку праці. Вдосконалення систем навчання і професійної підготовки — одне з основних завдань країн Європи, що спрямовується на оновлення і диверсифікацію технічного і професійного навчання. Його розв'язання передбачає тісний взаємозв'язок між загальним і професійним навчанням, а також підготовку молодих людей і підлітків для ринку праці та для відповідного громадянського життя. Щоб досягнути бажаного результату, слід розвивати альтернативні освітні можливості в забезпеченні на різних етапах життєдіяльності доступу до навчання і професійної підготовки з урахуванням індивідуальних запитів. Програму "Навчання працювати" ЮНЕСКО розглядає як одну з 4-х складових, на яких тримається освіта, тобто професійні навички набуваються одночасно з умінням справлятися самостійно в будь-якій ситуації і працювати в колективі. Центральноевропейські країни підтримують партнерство між секторами освіти і ринком праці, що певною мірою забезпечує можливості влаштування на роботу, включаючи самовлаштування, особливо з огляду на вузьку спеціалізацію й економічну невідповідність.

Сеульський Конгрес ЮНЕСКО також приділив значну увагу стратегії розвитку технічної і професійної освіти на початку XXI століття: зміцненню можливостей національного розвитку, міжнародній підтримці діяльності і багатосторонній взаємодії країн-учасниць. Як свідчать дослідження, результати неперервної професійної освіти не вимірюються лише економічними параметрами. Вона є найважливішим фактором особистісного розвитку, забезпечення активної життєвої позиції кожної людини, засобом її індивідуальної самореалізації. В цьому зв'язку нова політика в галузі ступеневої професійної освіти повинна бути спрямована на досягнення таких

взаємопов'язаних цілей: сприяти розвитку особистості, суспільно-політичному процесу в країні, а також забезпечити країну кадрами необхідного рівня кваліфікації. Головне завдання, що стоїть перед системою ступеневої професійної освіти, полягає в необхідності її структурної перебудови з урахуванням швидких змін на ринку праці, а також соціальних й особистісних установок.

Друга половина ХХ — початок ХХІ століття ознаменувалися активною переоцінкою державами в усьому світі своїх традиційних освітніх програм, їх цілей і цінностей. Жодна країна світу не задоволена сьогодні своєю системою освіти. Всюди освіта модернізується та реформується з урахуванням потреб життя, глобалізаційних змін, економічних можливостей і традицій культур [26, с. 13].

У багатьох країнах світу створюються системи професійної освіти, де на практиці реалізується ідеологія фінансового успіху особистості. Основною метою професійного розвитку людини є зростання її ділової вартості. Запровадження нової ідеології професійного розвитку, яка ґрунтується лише на ідеології фінансового успіху і глобального корпоративізму, веде до глобального технократичного закабалення людини, «виведення» її з органічного для особистості саморозвитку та самоздійснення загальнолюдської системи цінностей. Такий підхід часто спрямовує особистість на хижу діяльність, досягнення мети будь якими засобами, ігноруючи етику, мораль.

Сучасні соціально-економічні та освітні системи при всій їхній різноманітності зберігають єдність у головному: залишаються системами потреб, що формують «технократичну» людину. Така стратегія перетворення існування навколишнього світу для задоволення людиною своїх потреб без урахування взаємозв'язку людини, природи і суспільства може призвести до зміни глобальних параметрів навколишнього середовища. Задовольняючи насамперед свої найближчі споживацькі цілі, людина згодом відчуває вплив наслідків негативних змін в якості та цінності свого життя, які здатні перекреслити всі позитивні результати соціально-економічного розвитку.

Соціально-економічна та культурна криза в багатьох країнах світу є закономірною і виходить з особливостей технократичної епохи розвитку людської цивілізації. В цих умовах перспективний розвиток економіки повинен ґрунтуватися на сучасній професійній освіті, яка готує фахівців працювати на нових принципах господарювання. Потрібний якісно новий підхід до «господарського» життя, який би закладав основи резонансності між розвитком людини та навколишнього світу. Розбалансованість сучасного

світу, яка супроводжується дедалі більшим загостренням проблем у житті людини, викликала потребу створити якісно нову стратегію подальшого розвитку людства. Нею стала концепція сталого, збалансованого розвитку, яка ґрунтується на двох ключових поняттях: потребі та обмеженні. Сталий розвиток задовольняє сьогоденні потреби особи та суспільства, але не ставить під загрозу спроможність теперішніх і майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Концепція сталого розвитку тісно пов'язана з сучасним розвитком неперервної професійної освіти. В міжнародний ужиток увійшло нове поняття «освіта з метою сталого людського розвитку», що означає не лише охорону навколишнього середовища, але й розумне використання традиційних і нових технологій, як необхідних умов прогресу з метою збалансованого сталого розвитку. Кінцева мета сталого розвитку постулюється у формування якісно нового стану суспільства — ноосфери, в якому важливим виміром національного багатства кожної країни стануть духовно-моральні цінності та знання людини, що живе в гармонії з навколишнім середовищем.

Важливим етапом в розвитку теорії неперервної ступеневої освіти в Україні стали наукові праці В. Бондаря, С. Гончаренка, І. Зязюна, В. Казакова, К. Корсака, В. Кременя, В. Лозової, Н. Ничкало, В. Сагарди, В. Семиченко, С. Сисоєвої. В них ставилися питання: чим все-таки є неперервна ступенева освіта — освітньою теорією чи освітньою політикою? У психолого-педагогічних дослідженнях звертається увага на проблему визначення особливостей самого процесу учіння людини в різні періоди життя, її мотивація, розвиток пізнавальних інтересів і потреб. Серед дидактичних проблем — визначення цілей, змісту, форм і методів неперервної освіти, а з управлінських проблем — аналіз наукових основ, демократизація керівництва системою неперервної освіти.

У 1998 р. в Україні було затверджено положення про ступеневу систему освіти, що в певній мірі прискорило наукові дослідження з цієї проблеми. Проте розробка теоретико-методологічної проблеми ступеневої освіти залишається незадовільною. Вона далеко не відповідає вимогам сьогодення. Практика значно випереджає теоретичні дослідження ступеневої освіти. В Україні не так вже й багато ґрунтовних дисертаційних досліджень з даної проблеми (Немець Л. М. (1995); Барбіна Є. С. (1997); Гребенюк Г. Є. (1997); Лігоцький А. О. (1997); Цехмістер Я. В. (2001), Десятов Т. М. (2006). У них на прикладі різних педагогічних систем розкрито шляхи підвищення ефективності реального педагогічного процесу за умови забезпечення його

цілісності. Певний доробок у розвиток теорії неперервної ступеневої освіти внесено в монографіях українських вчених [11; 12; 32; 36; 37; 49; 50; 64].

На нашу думку, назріла об'єктивна необхідність у глибокій і всебічній розробці теорії ступеневої освіти. Адже йдеться не про корективи в середній і професійній школах, а про створення системи освіти та відповідного освітнього процесу нового тисячоліття. Традиційна система освіти, зазвичай, готувала кадри для вже існуючих технологій, основним механізмом її діяльності було просте наслідування знань попередніх поколінь наступними. Але в міру прискорення соціально-економічного розвитку, стрімкі зміни суспільства кардинально змінюють сукупність вимог, що ставляться до системи освіти. Прогнозовані моделі майбутнього суспільства повинні знаходити випереджальне відображення в освітній діяльності [40, с. 37].

Отже, вітчизняній науці необхідно оволодіти теоретичними та інструментальними підходами, які вже розроблені у світовій педагогіці, розвивати власну теорію і практику ступеневої професійної освіти в контексті світової педагогічної культури та зберігати власні надбання. Перспективним напрямом теоретичних досліджень є синергетичний підхід до системи ступеневої професійної освіти.

Сучасні тенденції розвитку ступеневої професійної освіти . На початку ХХІ століття світ переживає чергову науково-технологічну революцію, ключовим елементом якої є передача, обробка та використання інформації. На наших очах відбувається становлення нового суспільства — інформаційного, заснованого на об'єднанні в мережу інтелектуальних ресурсів людства. Все це призводить не тільки до змін економічних і соціальних умов життєдіяльності, глобалізації суспільства, але й до нової філософії життя і нових шляхів розвитку світової цивілізації. Як узагальнив Збігнев Бжезинський: «наша епоха не просто революційна. Ми увійшли у фазу нової метаморфози всієї людської історії. Світ стоїть на порозі трансформації, яка за своїми історичними і людськими наслідками буде драматичнішою, ніж та, що була викликана французькою і більшовицькою революціями» [4, с. 17]. Це неминуче призведе до руйнування культури, втрати взаєморозуміння, жорстокості, володарювання стихії зла.

Сучасний світ — це глобалізований світ чіткого та все більш невірноваженого розподілу благ та життєвих шансів, розмитих і водночас дуже нерівних співвідношень сил та влади, це світ чітко виражених, тенденційно антагоністичних ідеологічних відмінностей [34, с. 27]. Сьогодні геоекономіка формує визначальні політичні пріоритети у глобалізованому світі, а, отже, професійна освіта, яка готує кадри для економіки, повинна

перебирати на себе функції формування і пропагування соціальної ідеології цивілізованого розвитку.

Відчутні соціальні наслідки стрімких технологічних змін особливо проявилися у глибокій залежності сучасної цивілізації від тих якостей людини, що закладаються системою освіти. Тому сьогодні в багатьох країнах світу відбувається загальна криза освіти, що виражається зниженням якості освіти, зростанням її віддаленості від проблем культури, науки, економіки. Головним джерелом кризи є неадекватність змісту і рівня системи освіти постіндустріальному, інформаційному етапу розвитку людства. Існуюча ситуація робить актуальною проблему пошуку нових шляхів розвитку освіти, оскільки стабільний розвиток суспільства і подолання кризових явищ залежить від загальних світоглядно-вольових якостей членів суспільства. Від рівня розвитку освіти залежить відтворення і нарощування інтелектуального, духовного та економічного потенціалу людства.

У багатьох країнах різко зросла мережа професійних навчальних закладів різного типу, урізноманітнилися і форми навчання. Збільшилася кількість наукових досліджень із професійної освіти. У багатьох публікаціях з проблем ступеневої освіти проглядається дещо спрощений підхід до вирішення цієї проблеми, який умовно можна назвати «надбудованим». Суть його полягає лише в надбудові існуючої мережі професійних навчальних закладів. Основне місце в цих проектах відводиться вищій школі, вважається, що лише вона забезпечить економіку держави сучасними працівниками, які зможуть здійснити в країні науково-технічний і соціальний прогрес. На нашу думку, позиція елітарності у ступеневій освіті є невірною.

Держава зможе піти по шляху прогресу і достатку лише, якщо все її населення буде достатньо освіченим, якщо кожний її громадянин отримає можливість для саморозвитку, розкриття своїх задатків і здібностей. Тому прийшов час для реалізації максимально широкого підходу, що ґрунтується на трактуванні ступеневої професійної освіти як соціального процесу, що потребує модернізації та координації всіх ланок професійної освіти. Необхідно переосмислити цілі та функції професійної освіти як системи, завдань її окремих ступенів. Важливо змінити погляди про особистісну, соціальну, економічну та культурну сутність професійної освіти, її місце і роль як соціального інституту в житті кожної людини і суспільства в цілому.

Сьогодні у багатьох державах світу активно відбувається переоцінка стратегії розвитку системи професійної освіти, її модернізація з урахуванням глобалізаційних змін, економічних можливостей і традицій культур [24, с. 13]. Проте більшість реформ ступеневої професійної освіти при всій їхній

різноманітності зберігають єдність у головному: вони ґрунтуються на теоріях фінансового успіху особистості (Р. Кіюсаки, Сільви Х., Трейсі Т.), де основною метою професійного розвитку людини є зростання її ділової вартості [22; 57]. Запровадження нових теорій професійного розвитку особистості, які ґрунтуються лише на ідеології фінансового успіху і глобального корпоративізму, веде до глобального технократичного закабалення людини, «виведення» її з органічної для саморозвитку та самоздійснення особистості загальнолюдської системи цінностей. Такий підхід часто спрямовує особистість на хижу діяльність, досягнення мети будь-якими засобами, ігноруючи етику, мораль. Прагматичні бажання узгодити професійний розвиток особистості лише з розвитком процесів технологізації та комп'ютеризації неминуче втягує ступеневу професійну освіту в систему суцільно зростаючих потреб, що формують «технократичних» людей і нову глобальну субкультуру — знеосібленої цивілізації.

Стратегія перетворення існування навколишнього світу для задоволення людиною лише своїх потреб, які, до речі, безмежні, зміна деяких елементів навколишнього середовища без урахування організації взаємозв'язку людини, природи і суспільства може призвести до зміни глобальних параметрів навколишнього середовища та духовної рівноваги особи. Задовольняючи насамперед свої найближчі споживацькі цілі, людина згодом відчуває вплив негативних змін у якості та цінності свого життя, які здатні перекреслити всі позитивні результати соціально-економічного розвитку.

Неперервне професійне зростання людини потребує значної напруги творчих сил, необхідних для самоутвердження, саморозвитку і самореалізації, для зародження і утвердження нового, для подолання жалю до себе і співчуття до конкурента — все це містить величезну небезпеку надмірного честолюбства, зневаги до того святого і тайного, що кожна людина несе в собі те, що вона повинна зберегти і передати своїм близьким і далеким нащадкам. Наявність і розвиток в людині почуття власної гідності зможе зберегти й укріпити внутрішню спрямованість людини, захистити її від зради власних принципів, інтересів і почуттів, від маріонеткової поведінки приниженої «маленької» людини.

Щоб уникнути тотального підкорення технотронним світом, корпоративними інтересами і зберегти особистісні цінності, людині необхідно мати певну систему самозахисту особи, якою є культура, духовність, моральність. Одне із завдань ступеневої професійної освіти полягає в розвитку і вдосконаленні цієї системи самозахисту особи. Вона

повинна зберегти за собою особливе значення як стратегічна інстанція і посередник у діалогічному процесі розвитку особи у глобальному світі. Навчальні заклади системи ступеневої професійної освіти повинні бути комплексом солідарної відповідальності та правових гарантій, який забезпечує сталий професійний розвиток людини, без втрати її моральних інтересів і цінностей.

За цих умов перспективним напрямом розвитку теорії ступеневої професійної освіти є ідея сталого (збалансованого) розвитку. Вона закладає основи резонансності між розвитком людини та навколишнього світу та спрямовує сучасну професійну освіту на підготовку фахівців, що вміють працювати за новими принципами господарювання.

Теорія сталого збалансованого розвитку людини в умовах ступеневої професійної освіти будується з урахуванням законів системної цілісності природних систем для забезпечення стійкості функціональних обмінних механізмів.

Сталий, збалансований розвиток особистості в умовах ступеневої професійної освіти — це такий розвиток, коли врівноважений розподіл життєвих шансів і спроможностей, потреб та обмежень, прозоре і водночас дуже збалансоване співвідношення сил влади та опозиції. Сталий розвиток задовольняє сьогоденні потреби особи та суспільства, але не ставить під загрозу спроможність теперішніх і прийдешніх поколінь задовольняти свої потреби.

Для ефективного переходу суспільства до нових соціально-економічних умов професійна освіта з «надбудови», що йде за розвитком економіки, повинна перетворитися у визначальний чинник розвитку людства як виду. Якщо раніше професійна освіта готувала людину для забезпечення себе та суспільства життєвим достатком, то тепер її завдання полягає в підготовці людини для життя в новій планетній оболонці ноосфери, як специфічного середовища свого розвитку. В сучасних умовах відбувається не лише зміна парадигми освіти, як було і раніше, а зміна вектора її розвитку по вертикалі.

Розв'язання цього завдання можливе завдяки створенню такої системи ступеневої професійної освіти, яка спрямовувала б особистість на вищі ступені розвитку, що передбачає підвищення рівня самореалізації особистості та її цілеспрямованого цілісного розвитку. Особистість в умовах ноосферного середовища за допомогою системи ступеневої професійної освіти повинна націлюватися на діяльність та спроможність до мультиальтернативності вирішення життєвих завдань із забезпеченням

особистісної свободи пошуку напрямів і варіантів змін. Ефективність творчих рішень, що відповідають новим вимогам життя, залежить від змісту базових цінностей та їх співвідношення з мотивами індивідуального світогляду, структурою інтелектуальної самооцінки, психологічного комфорту, рисами когнітивного стилю.

Сталий розвиток особистості в умовах ступеневої професійної освіти спрямовано на подолання існуючих негативних традицій навчального процесу: поверховість, «енциклопедичність» змісту; перевантаження фактологічним матеріалом, не зв'язаним із запитам особистості і суспільства. Важливо переорієнтувати навчально-виховний процес з утворення лише моделі минулого досвіду на здобування способів перетворення дійсності, оволодіння засобами і методами самоосвіти, уміння вчитися. Професійна освіта повинна бути спрямована на реальні вимоги економіки, враховуючи майбутні перспективи. Відповідно, професійні навчальні заклади всіх рівнів необхідно переорієнтувати від вузькопрофесійного навчання для конкретного місця праці до надання їм ґрунтовної професійної підготовки з широкою «конвертованою» здатністю розвитку фахових здібностей та здобуття вищих ступенів освіти.

Професійна освіта, маючи тісний зв'язок з економікою, повинна гостро й оперативно реагувати на соціально-економічні процеси, на необхідність підготовки фахівців нових спеціальностей та скорочення морально застарілих професій. Гнучка система ступеневої професійної освіти у змозі «амортизувати» ці фактори і оперативно реагувати на нові потреби в наданні людині фундаментальної професійної освіти, що забезпечить їй майбутній професійний розвиток і соціальну захищеність.

Людська необхідність постійно підвищувати професійний і культурний рівні ґрунтується на життєвій необхідності особи самореалізуватися та потребах сучасного етапу суспільного розвитку. Соціальне середовище, що оточує людину, постійно ускладнюється і потребує від особи неперервного розвитку потенціалу засобами освіти. Невисокий ступінь кваліфікації впливає на професійну мобільність людей і є однією з причин «згасання» їх творчого потенціалу. Ступенева професійна освіта дає людині можливість самореалізуватися та проявити свої найкращі якості у професійній майстерності.

Побудова процесу ступеневої професійної освіти потребує в перспективі принципової модернізації всієї системи освіти. Сьогодні основні суперечності побудови системи ступеневої професійної освіти пов'язані з корпоративністю, відомчою розрізненістю освітніх структур, їх замкненістю

і самоізоляцією в багатьох аспектах діяльності: змістовому, організаційному, кадровому тощо. Системоутворюючим фактором ступеневої професійної освіти є її цілісність, мається на увазі не механічна об'єднаність, а глибока інтеграція всіх освітніх підсистем і процесів.

Цілі ступеневої професійної. Підготовка фахівців завжди починається з визначення якісних і чітких цілей, що виконують функцію системотворення. Саме вони визначають загальну спрямованість системи підготовки фахівців і зв'язують воедино інші компоненти. З них починається методологічна орієнтація на ефективність процесу в системі ступеневої професійної освіти. Цілі підготовки фахівців формуються поза системою професійної освіти. Вони виходять з особистих, державних, соціально-економічних позицій, з аналізу умов виробництва, що охоплюють сукупність предметів праці, техніки, технології, організацію сучасного виробництва і змісту та навичок праці фахівця.

Складності в підготовці фахівців у ступеневій професійній освіті спричинені тим, що система формування цілей у теорії є недостатньо розроблена. Тривалий час вибір цілі залежав від соціального замовлення, сформульованого в директивних документах. Дуже часто цілі підготовки фахівців не узгоджувалися з цілями розвитку галузі, в якій вони працюють. В основному цілепокладання підготовки в системі професійної освіти визначає, яким повинен бути випускник. Цілі розвитку галузі зумовлюють те, що необхідно змінити в системі підготовки або в окремих її ланках.

Система ступеневої професійної освіти складається з соціальних інституцій, метою діяльності яких є професійний розвиток людини. Ступенева професійна освіта, як і всі інші системи, має свою структуру, складається з певних елементів, які взаємозв'язані між собою. До неї відносяться міжшкільні професійні комбінати, професійно-технічні навчальні заклади, технікуми, коледжі, інститути, університети, академії, заклади й установи підвищення кваліфікації, перепідготовки кадрів тощо. Взаємодія різних елементів системи ступеневої професійної освіти чи її підсистеми спрямована на досягнення спільної цілі — якісний розвиток особистості, здатної самореалізуватися за допомогою професійної діяльності. Мірою досягнення цілі є результат — особистість випускника, а не новоутворення в технологіях навчання, методиках виховання, організації навчального процесу, створенні матеріальної бази тощо. Окремі складові системи ступеневої професійної освіти можуть мати свої специфічні цілі, але вони лише конкретизують загальну ціль або перетворюють її в соціальні завдання. Отже, всі елементи системи ступеневої професійної освіти є

самостійними педагогічними підсистемами, що мають свою певну специфіку, проте вони повинні чітко взаємодіяти і бути спрямовані на досягнення цілі навчально-виховного процесу — розвиток особистості професіонала.

Розвиток особистості, як суб'єкта діяльності, є основною метою кожної освітньої системи і може розглядатися як компонент її системотворення. В сучасній психолого-педагогічній науці проблемам інтелектуального розвитку й особистісного розвитку приділяється нерівномірною увагою — перший аспект є більш популярний. Часто в навчальних закладах проблема розвитку підміняється передачею знань. Все це відображає існування дидактичної домінанти в сучасній освітній системі, яка реалізується на практиці і має свої психологічні корені в індивідуальній та колективній професійній свідомості педагогів [6, с. 171].

Система ступеневої професійної освіти, як соціальний інститут, повинна готувати своїх вихованців до життя, а це не лише здобуття академічних знань, а й розвиток особистості як суб'єкта діяльності, що включає в себе: інтелект; емоційну сферу; морально-духовний світогляд; стійкість до стресів; впевненість у собі; самосприйняття; позитивне ставлення до світу; самостійність та мобільність; мотивацію самореалізації та самовдосконалення.

Якщо розвиток розглядати як вроджену якість людини, то цей процес необхідно визнати як активну її діяльність, а не як пристосування. Не можна вважати, що процес розвитку складається лише з суми надбань, бо у всякому процесі розвитку присутня внутрішня динаміка надбань і втрат. У процесі розвитку під час здобуття вищих ступенів людині необхідно відмовитися від звичного ритму життя і затратити значні духовні й енергетичні зусилля. Розвиваючись, людина витрачає додаткові зусилля, набуває досвіду, усвідомлює для себе багато важливого і цікавого, що розширює її світоглядність та діяльнісну спроможність. Процес розвитку не завершується у зрілому віці людини, він продовжується неперервно протягом усього життєвого шляху, що підтверджується необмеженістю саморозкриття особистості.

Проте, цілі ступеневої професійної освіти не можна розглядати як декларацію про активну потребу формування різнобічно розвиненої, гармонійної, соціально активної творчої особистості. Мету будь-якої складної педагогічної системи слід формувати настільки точно й визначено, щоб можна було однозначно зробити висновки про ступінь її реалізації та організувати процес, який гарантує її досягнення.

Під час формування цілей ступеневої професійної освіти, в дослідженні враховується: 1) динаміка розвитку науки, техніки, технологій, змісту організації праці, інтегративних процесів у науці, виробництві та сфері освіти; вимоги виробництва, запити ринку праці; 2) інтеграційні процеси між навчальними закладами, їх можливостями в підготовці фахівців, їх кадровий потенціал, матеріальну базу, зв'язок з виробництвом; об'єктивність оцінки досягнення проміжних і кінцевих результатів на всіх етапах освітнього процесу.

В останнє десятиріччя професійні навчальні заклади України опинилися у складному становищі у зв'язку з відмовою від централізованого планового регулювання економіки та переходом до ринкових відносин. Відбулася неузгодженість цілей системи професійної освіти з новими соціально-економічними процесами. Попередня спрямованість професійної підготовки під конкретне робоче місце у функціональній структурі виробництва вже не спрацьовує. Одним з недоліків існуючої системи професійної освіти є втрата ієрархічного комплексу цілей її функціонування.

Складні структурні та функціональні зв'язки між різними рівнями ступеневої професійної освіти адекватно зумовлюють значну кількість різнорідних цілей. Ступенева освіта набуває ознак достатньо структурованої за цілями системи. На нашу думку, дещо спрощеною виглядає теза Ю. Козелецького про те, що різноманітність цілей системи підпорядкована загальній меті, а кожен загальну ціль можна розглядати також, як вектор із певною кількістю компонентів [24]. Якщо продовжувати цю, запозичену з векторної алгебри аналогію, то загальну мету (сумарний вектор), напевно, також слід визначати як геометричну суму її складових векторів (підцілей).

Однак, реально окремі цілі чи підцілі в системі ступеневої освіти взаємопов'язані між собою «не площинно», а ієрархічно: за масштабами і рівнями, тобто значно складніше. Складність ієрархії загальних цілей полягає в тому, що вони можуть одночасно поділятися на різні підцілі не лише за змістом з конкретизацією вищих цілей, а у функціональному плані, наприклад, за засобами досягнення цілей вищого рівня.

У зв'язку з цим також потребує переоцінки й уточнення традиційне сприйняття ступеневої професійної освіти лише як «дерева цілей системи». Ми вважаємо, що його необхідно доповнити функціональними можливостями системи та способами досягнення цілей. Йдеться про своєрідне «формування крони дерева» на основі прямих і зворотних зв'язків між ними [13, с. 8].

Література

1. *Андерсен Ларс, Моллер Клаус.* Нова методологія аналізу ринку праці та професійних умінь // Професійно-технічна освіта. — 2001. — Спеціальний випуск. — С. 18-20.
2. *Балыхин Г. А.* Управление развитием образования: организационно-экономический аспект. — М.: Экономика. — 2003. — 428 с.
3. *Батышев С. Я.* Производственная педагогика. — М., 1984. — 504 с.
4. *Бжезинський З.* Велика шахівниця. — Львів-Ів.Франк.: Лілея, 2000. — 236 с.
5. *Богоявленська Ю. В., Ходаківський Є. І.* Економіка та менеджмент праці: Навчальний посібник. — К.: Кондор, 2005. — 332 с.
6. *Бордовская Н. В., Реан А. А.* Педагогика. Учебник для вузов — СПб.: Питер, 2001. — 304 с.
7. *Владиславлев А. П.* Непрерывное образование: проблемы и перспективы. — М.: 1978. — 175 с.
8. Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры // Вестник высшей школы. Alma mater. — 1999. — № 3. — С. 29-35.
9. *Гончаренко С.* Освіта // Український педагогічний словник. — К.: Либідь, 1997. — С. 241-242.
10. *Горохов В. А., Коханова Л. А.* Основы непрерывного образования в СССР. — М.: Высшая школа, 1987.
11. *Гребенюк Г. Е.* Теоретические и методические основы непрерывного профессионального образования строительно-архитектурного профиля. / Под ред. Н. Г. Ничкало. — К., 1997. — 233 с.
12. *Десятов Т. М.* Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи (друга половина XX століття): Монографія. — К.: АртЕк, 2005. — 405 с.
13. *Жидецький Ю. Ц., Пострільоний В. М., Литвин А. В.* Концептуальні засади наступності при викладанні професійно-орієнтованих і спеціальних дисциплін у ступеневій освіті / Наукове видання. — Львів: Піраміда, 2001. — 36 с.
14. *Жидецький Ю. Ц.* Потенціал особистості у професійному розвитку // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2002. — № 4. — С. 30-36.
15. *Жидецький Ю. Ц.* Розвиток особистості у ступеневій професійній освіті // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць / За редакцією І. А. Зязюна та Н. Г. Ничкало.- У двох частинах. — Ч. 1. — К., 2001. — С. 299-305.

16. Жизнь как творчество: социально-психологический анализ / В. И. Шинкарук, Л. В. Сохань, Н. А. Шульга и др. Отв. ред. Л. В. Сохань, В. А. Тихонович. — К.: Наукова думка, 1985. — 302 с.
17. Закон України Про освіту // Збірник законодавчих і нормативних документів системи професійно-технічної освіти. Том 1. / Упорядники: Зайчик В. О., Гурій А. М., Томашенко В. В, Романенко В. П. — К.: Укркомункваліфікація, 1999. — С. 3-37.
18. Зязюн І. А. Інтелектуально творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І.А.Зязюна. — К.: Віпол, 2000. — С. 11-57.
19. Искаков Б. И. Экономико-управленские аспекты развития системы непрерывного образования // Формирование единой системы непрерывного образования. — М., 1988. — С. 71-84.
20. Камінецький Я.Г., Клим Б. І., Жук В. П. Організаційно-педагогічні засади управління підготовкою кваліфікованих робітничих кадрів в умовах ринку. — Львів, 2002. — 342 с.
21. Караванський С. Ступінь // Практичний словник синонімів української мови. — К.: Кобза, 1993. — С. 390.
22. Киосаки Р. Т., Летчер Ш. Л. Богатый Папа Бедный Папа: Чему богатые учат своих детей, касательно денег – и чему, касательно денег, не учат своих детей бедный и средний класс! — Минск: Капитал, 2001. — 192 с.
23. Кирсанов А. А. Понятийно-терминологическая специфика инженерной педагогики. // Педагогіка. — 2001. — № 3. — С. 21-27.
24. Козелецкий Ю. Человек многомерный (психологические эссе). — К.: Лыбидь, 1991. — 288 с.
25. Кремень В. Г. Психолого-педагогічна наука в ідеологічній проекції // Психолого-педагогічна наука і суспільна ідеологія: Матеріали методологічного семінару АПН України, 12 листопада 1998 р. — К.: Гнозис, 1998. — С. 3-6.
26. Кремень В. Сучасна філософія і педагогічна наука // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2002. — № 4. — С. 11-20.
27. Кремень В. Г. Нові вимоги до якості освіти // Освіта України. — 2006. — № 45-46. — С. 6-7.
28. Кремень В. Г. Сучасні світові тенденції і розвиток освіти // Професійно-технічна освіта. — 2006. — № 1. — С. 19-22.
29. Крымский С. Б. Философия как путь к человечности и надежды. — К.:Курс, 2000. — 308 с.

30. *Кудін В. О.* Засоби масової інформації та професійна освіта: філософсько-педагогічний аспект дослідження. — Харків: НТУ «ХП», 2002. — 207 с.
31. *Ледньов В. С.* Содержание образования. — М., Высшая школа, 1989. — 360 с.
32. *Лігоцький А. О.* Теоретичні основи проектування сучасних освітніх систем. — К.: Техніка, 1997. — 210 с.
33. *Леклерк Ж.* Постійна освіта – засіб для змін // Кур'єр ЮНЕСКО — 1991. — № 4. — С. 39
34. *Мауль Г. В.* Геополітика у 21 столітті. // Deutschland. — 1999. — № 6. — С. 27.
35. *Межжерін В.* Катастрофи: хвороба, яку потрібно лікувати // День. — 2000. — № 216. — С. 6.
36. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи. Монографія (За ред. *І. А. Зязюна*). — К., Віпол, 2000. — 636 с.
37. Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць / За редакцією *І. А. Зязюна* та *Н. Г. Ничкало*. — У двох частинах. — Ч. 1. — К., 2001. — 392 с.
38. Неперервний // Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. — С. 742.
39. *Нестеренко В. Г.* Вступ до філософії: онтологія людини: Навчальний посібник для студентів вищих учбових закладів. — К.: Абрис, 1995. — 336 с.
40. *Ничкало Н.* До проблеми обґрунтування мети, принципів неперервної професійної освіти // Система неперервної освіти: здобутки, пошуки, проблеми. — Чернівці, 1996. — С. 34-38.
41. *Ничкало Н. Г.* Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія // Неперервна професійна освіта: теорія і практика, 2001. — Випуск 1. — С. 9-22.
42. *Новиков А. М.* Российское образование в новой эпохе / Парадоксы наследия, векторы развития. — М.: Эгвес, 2000. — 272 с.
43. Образование // Энциклопедия профессионального образования: В 3-х т. / Под ред. *С. Я. Батышева*. — М.: АПО. — 1999. — Т. 2. — С. 148.
44. Образование: сокрытое сокровище: Доклад Международной комиссии по образованию для XXI века, представленный ЮНЕСКО. — Женева: Изд-во ЮНЕСКО. — 1997. — 272 с.

45. Освіта // Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і голов. ред. *В. Т. Бусел*. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. — С. 681-682.
46. Освіта // Універсальний словник енциклопедія. — К., 1999. — С. 1440.
47. *Осинов В. Г.* Соціально-філософський аналіз сучасної концепції неперервного освіти. — Єреван: Изд-во АН Арм.ССР, 1989. — 216 с.
48. *Організаційно-економічні механізми функціонування професійно-технічної освіти в ринкових умовах: Монографія / Камінецький Я. Г., Жидецький Ю. Ц., Клим Б. І. та ін. / За ред. Я. Г. Камінецького.* — Львів: Сполом, 2006. — 237 с.
49. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: Збірник наукових праць / За ред. *І. Зязюна* та *Н. Ничкало*. — К., 2003. — 636 с.
50. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: Монографія (За ред. *С. О. Сисоєвої*). — К.: ВІПОЛ, 2001. — 502 с.
51. *Полонский В. М.* Понятійно-термінологічний апарат педагогіки // Педагогіка. — 1999. — № 8. — С. 16-23.
52. Прерывность и непрерывность // *Философская энциклопедия: В 4-х т.* — М.: Сов. Энциклопедия. — 1968. — Т. 3. — С. 363-364.
53. Професія // Словник іншомовних слів / За ред. *Мельничука О. С.* — К.: УРЕ, 1974. — С. 556.
54. *Пушкин А. С.* Полн. собр. соч. — Т. 11. — М., 1944. — 572 с.
55. *Рубинштейн М. М.* Трудовая школа в свете истории и современности. — Л., 1925. — 162 с.
56. *Садовничий В. А.* Образование как фактор национальной безопасности России // Вестник высшего образования. — 1998. - №3. — С. 4.
57. *Симонов П. В., Ершов П. М.* Темперамент, характер, личность. — М.: Наука, 1984. — 161 с.
58. *Сильва Х.* Получение помощи от «другой стороны» по методу Сильва / Перев. с англ. *П. А. Самсонов*. — 2-изд. — Мн.:ООО «Попурри», 1999. — 256 с.
59. *Срезневский И.* Порядок // Материалы для словаря древнерусского языка: В 5-х т. — СПб., 1895. — Т. 3. — С. 321-235.
60. Степень // *Философский энциклопедический словарь.* — М.: ИИФРА, 1999. — С. 439.

61. Ступінь // Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. — С. 1210.
62. Ступінь // Новий тлумачний словник української мови. В 4-х т. — К.: Аконт — 1998. — Т. 4. — С. 439.
63. Теоретические основы непрерывного образования / Под ред. В. Г. Онушкина. — М.: Педагогика, 1987. — 208 с.
64. Цехмістер Я. В. Допрофесійна підготовка учнів в ліцеї медичного профілю: теорія і практика. монографія. — К.: Наукова думка, 2002. — 620 с.
65. Ядов В. А. Отношения к труду: Концептуальная модель и реальные тенденции // Соц. Исследования. 1983. — № 3. — С. 50-62.
66. Янарас Х. Нерозривна філософія. — К.: Основи, 2000. — 314 с.
67. Carelli M. D., Foreword, p. IX-XI. // A. J. Cropley, Lifelong Education. A. Stocktaking, Hamburg, UNESCO Institute for Education, 1979.
68. Cropley A. J. Lifelong Education. Psychological Analysis. Oxford Pergamon Press, Hamburg. UNESCO Institute for Education, 1977.
69. Dave R. H. Foundations of Lifelong Education: Some Methodological Aspects, Paris, Pergamon Press, 1976.
70. Delor J. Learning The Treasure Within. Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-First Century. — Paris: UNESCO Publishing, 1996.
71. Goodridge R., Layne A., A. Digest of UNESCO Studies and Documents on the Democratization of Higher Education, UNESCO, 1984.
72. Lengrand P. An introduction to Lifelong Education, London, Croom Helm; Paris, The UNESCO Press, 1970.
73. Lendgrand P. Areas of Lifelong Basic to Lifelong Education. Oxford – New York, Pergamon Press, 1986.
74. Orthbandt E. Geschichte der Grossen Philosophen. — Berlin, 1990. — 332 с.
75. Selys G. de L'ecole, grand marche du XXI e siecle // [http:// www.mondediplomatique. Fr.](http://www.mondediplomatique.fr) – Juin 1998. Suchodolski B. Permanent Edication and Creativity // Division of Structures, Content Method and Techniques of Education, Paris, UNESCO, 1982.
76. Suchodolski B. Permanent Edication and Creativity // Division of Structures, Content Method and Techniques of Education, Paris, UNESCO, 1982.

Розділ 2. СТУПЕНЕВА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА ПОЛІГРАФІЧНОГО ПРОФІЛЮ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Проблеми сучасної освіти України необхідно розглядати відповідно до існуючих загальноосвітніх тенденцій. Нові вимоги суспільно-економічного розвитку до підготовки кадрів зумовлюють використання результатів професійної порівняльної педагогіки, завданням якої, передусім, є визначення переваг і недоліків підготовки кадрів працівників різних країн на основі порівняльного дослідження. Порівняльний аналіз із професійної педагогіки є необхідним засобом рентабельного підходу до модернізації системи професійної освіти в Україні [1, с. 3].

Важливе значення у процесі порівняльних досліджень має співвідношення сталих термінів і понять щодо професійної освіти з термінологічно-понятійним апаратом процесуального підходу. Отже, під системою ступеневої професійної освіти ми розуміємо організацію неперервної, багаторівневої професійної освіти в країні. Така організація на макрорівні має характерні функції процесів управління — планування, організація, мотивація і контроль, що об'єднуються сполучними процесами, такими як комунікація і прийняття рішень. Підрозділи такої системи з певною ієрархією в підпорядкуванні — це мікрорівень організацій ступеневої професійної освіти з усіма притаманними процесному підходу характеристиками. Порівняльний аналіз має проводитись на двох рівнях організації ступеневої професійної освіти — макрорівні (у масштабах країни) і мікрорівні (серед навчальних закладів).

Модернізація та еволюція кожної системи освіти відбувається під впливом внутрішньо системних і зовнішніх, позасистемних чинників, з якими не можна не рахуватися за аналітикою порівняння. До внутрішньо системних чинників відносяться ті з факторів саморозвитку цілого та вдосконалення його частин, що ініціюються його суб'єктами і, як правило, зорієнтовані на можливості та резерви самої системи, здебільшого в рамках діючої її концепції. До позасистемних чинників відносяться: стан в країні, тенденції світового соціального розвитку, характерні шляхи розвитку світової системи освіти.

Стан в країні враховує політичні, економічні та соціальні умови, моральні цінності, традиції тощо, які характерні для кожної держави. Розуміння цих домінант необхідне для запобігання невластивого запозичення. В багатьох провідних країнах на формування ступеневої професійної освіти вплинули різні чинники: у Франції — революційні події, у Німеччині — дисципліна, порядок, у Великій Британії — наслідування

традицій, у США — виняткові цінності суспільства. Сучасна система ступеневої професійної освіти в Україні віддзеркалює свої реалії — кризовий стан економіки та відсутність чіткої державницької політики в різних сферах життя.

Іншими зовнішніми чинниками є основні тенденції світового соціального розвитку, головна з яких — перехід від постіндустріального до інформаційного суспільства. У глобальному плані проявляється низка подібних, а часом і протилежних процесів — демократизації, глобалізації, регіоналізації, поляризації, маргіналізації, фрагментаризації. Відбувається зміна імперативів економічного і технологічного розвитку. Все це впливає на еволюцію системи освіти і вимагає відповідного розв'язання проблем у цій сфері [13, с. 7-8].

Наступну групу зовнішніх чинників визначають стійкі тенденції, які спостерігаються протягом останніх десятиліть, магістральні шляхи розвитку світової системи освіти. Більшість дослідників виділили такі тенденції, що визначають роль і функції професійної освіти, нові підходи до розв'язання її проблем, це: глобалізація; відповідність вимогам сучасності; якість освіти. На рубежі тисячоліть у провідних країнах світу втілюються в життя нові ідеї та концепції неперервної освіти, яка в сучасних документах ЮНЕСКО називається освітою впродовж життя (*lifelong learning*).

Сьогодні за якістю та ефективністю система освіти країн Європейського союзу вважається однією з найкращих. Вона складається з 320 тис. навчальних закладів (із яких п'ять тисяч — вищі), в яких працює 4 млн. викладачів і вчиться понад 80 млн. учнів і студентів. Щороку на освіту витрачається майже сто мільярдів євро [27]. Під впливом економічних, соціальних і політичних чинників вона продовжує модернізуватися.

Поворотним пунктом у створенні концепції модернізації європейської освіти в межах єдиного освітнього простору було прийняття Радою Європейського Співтовариства (24 травня 1988 р.) та Парламентською Асамблеєю Ради Європи (22 вересня 1989 р.) спеціальних резолюцій щодо розбудови єдиного європейського простору в освіті. Аналіз цих документів показує, що в Європі започатковані й одержали офіційну підтримку дві концепції європейської освіти, які паралельно розвивались і поширювались протягом останніх років, — концепція Європейського Співтовариства ЄС та концепція Ради Європи.

У концепції європейської освіти, яка покладена в основу освітньої політики країн ЄС в їх пошуках спільності, єдності та загальності в розвитку національних систем освіти в межах ЄС, сформульовано п'ять вихідних

положень щодо розвитку освіти, які можна вважати певними базовими принципами формування єдиного європейського освітнього простору:

багатокультурна Європа — розвиток європейського виміру в навчанні; сприяння вивченню іноземних мов; урахування різноманітності національних підходів в освіті та професійній підготовці;

мобільна Європа — формування системи взаємовизнання дипломів; підтримка обмінів викладачами, учнями, студентами й адміністративними кадрами; прийняття процедури, яка дасть змогу вчителям тимчасово працювати в різних державах ЄС;

Європа професійної підготовки для всіх — рівний доступ усіх дітей до високоякісної освіти; вжиття заходів щодо подолання відсіву школярів;

Європа навичок — підвищення якості базової освіти, приведення системи підготовки молоді відповідно до економічних, технологічних та соціокультурних потреб розвитку суспільства; вдосконалення всіх секторів освіти, зокрема, технічної, професійної та вищої; поліпшення базової підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів;

Європа, яка відкрита для світу — зміцнення зв'язків з іншими державами, співробітництво з міжнародними "організаціями; нові взаємокорисні контакти з країнами, що розвиваються" [26, с. 31-32].

Головним аргументом критиків концепції європейської освіти є те, що вона абсолютизує вимоги та підходи до освіти в межах ЄС. Погляд на європейську освіту як таку, що розвивається в дусі вимог ЄС, відзначає французький учений-педагог М. Леклерк, пов'язаний з небезпекою заміни не померклого дотепер націоналізму на обмежений кордонами Євросоюзу патріотизм. "Залишивши поза своїми межами інші європейські країни, цей новий патріотизм може призвести до поділу на європейців першого та другого сорту" [23, с. 2].

Зважаючи на це, Рада Європи висунула й активно підтримує концепцію європейської освіти, що ґрунтується на ідеї "спільного європейського дому". Її ідеологи виходять з того, що Європа — це об'єднання, яке має спільні духовні витoki та цінності. Відповідно, європейська свідомість повинна ґрунтуватися на знанні європейських цінностей, духовних витоків і культурної спадщини Європи, спільного історичного шляху протягом останніх двох тисячоліть (а не від часу заснування ЄС (ЄЕС)). Саме таке розуміння Європи послідовно відстоює Рада Європи, спрямовуючи свою діяльність на зміцнення європейської єдності, захист прав людини та демократії, сприяння усвідомленню європейськими народами своєї

культурної спільності, пошук загальних підходів до вирішення соціальних проблем шляхом поліпшення умов життя кожного європейця.

Розглядаючи Європу як єдність цінностей, що ґрунтуються на ідеї демократії та прав людини, у країнах Європейського союзу запроваджено різноманітні структури організації системи ступеневої професійної освіти. Одна з проблем порівняння й оцінювання систем освіти — це терміни, характеристики і критерії. До основних параметрів, що характеризують особливості кожної національної системи професійної освіти з диференціюванням їх за використаними моделями, належать: співвідношення між теорією і практикою в програмах навчання; місце практичної частини в навчальних програмах; отримання практично-фахових навичок і статус учнів; співвідношення між загальноосвітніми, професійно орієнтованими і спеціальними дисциплінами у програмах професійних навчальних закладів; характер підпорядкованості та управління (національний, регіональний, місцевий, державний, приватний тощо); рівень і обсяг легітимності отриманих професійно-кваліфікаційних документів (національний обсяг, галузь виробництва чи економіки, фірма чи підприємство тощо) [7, с. 145].

Ґрунтуючись на цих варіантах вибору визначальних характеристик, більшість дослідників визначають три основних моделі ступеневої професійної освіти, що істотно відрізняються одна від одної і мають умовні назви: “німецька”, “французька”, “британська”.

“Німецька” модель ступеневої професійної освіти. Глибокі традиції застосування цієї моделі мають німецькомовні країни — Німеччина, Швейцарія, Австрія.

На першому ступені професійної освіти вчаться учні віком від 16 до 18 років, передбачається навчання в 11-13 класах гімназії, у спеціальних професійних гімназіях, у спеціальних училищах, з поглибленою підготовкою, у спеціальних реабілітаційних професійних училищах. Після закінчення цих навчальних закладів молоді люди отримують розряд і посвідчення кваліфікованого робітника. Воно дає право вступу до денних (очних) технічних шкіл, після закінчення яких можна продовжити навчання в неуніверситетському секторі вищої освіти — у так званих вищих фахових школах. Випускники ліцеїв мають право отримати вищу гуманітарну освіту в університетах та Вищих школах мистецтв.

Основною формою професійної підготовки в Німеччині є дуальна система. Вона складається з двох компонентів: практичного навчання на робочому місці на підприємстві (3-4 дні на тиждень) та оволодіння

теоретичними основами професії у професійній школі, заняття в якій проводиться 1-2 дні на тиждень. За умов навчання в дуальній системі держава контролює навчання у професійній школі, а органи самоврядування — торгово-промислові палати — підготовку на виробництві. Як правило, протягом трьох років навчання здійснюється професійна підготовка кваліфікованих робітників.

Важливою складовою частиною дуальної системи навчання є професійний досвід. Наближення до практики гарантує гнучкість і орієнтацію на вимоги, щоб постійно пристосовувати навчання до нових професійних потреб. Це створює сприятливі умови для того, щоб бути на рівні сучасних вимог і зберігати високий рівень економіки і в майбутньому.

Висока ефективність системи професійної освіти в Німеччині зумовлюється, насамперед, структурою її управління. Оскільки професійна підготовка є завданням держави й економіки, роботодавців, робітників і службовців, федерації, земель та общин, то й управління ним характеризується спільною відповідальністю і співробітництвом усіх учасників, причетних до цього.

Структура управління професійною освітою в Німеччині має п'ять рівнів: 1. У федеральному уряді — федеральний міністр у справах освіти і науки відповідає за основні положення і питання координації. Інші міністерства (зокрема, економіки) погоджують свої рішення стосовно професійного навчання з Міністерством освіти і науки.

2. Представник федерального уряду — Федеральний інститут професійної освіти, який співпрацює на однакових правах з представниками роботодавців, профспілок, земель на рівні науково-дослідної установи. Інститут розробляє рекомендації для федерального уряду стосовно дальшого розвитку професійної освіти. Також розробляються положення про визнані професії, питання підвищення кваліфікації і перекваліфікації.

3. На рівні земель як адміністративних одиниць федерації є постійні комітети з професійної освіти, які консультують уряди земель з цих питань. До складу комітетів входять представники роботодавців, профспілок і міністерств земель. Уряди земель приводять у відповідність до розробок Федерального науково-дослідного інституту професійної освіти навчальні плани і програми закладів професійної освіти, розташованих на їх території.

4. На рівні регіонів діють самоврядні організації у справах економіки та певних галузей. Керуючись Законами про професійну освіту, вони відповідають за профорієнтацію, контроль і професійну підготовку в регіоні. При палатах реєструються всі питання щодо профпідготовки, створюються

комітети контролю за заліками та випускними іспитами з професійної підготовки, перекваліфікації та підвищення кваліфікації. Члени Палат (працівники підприємств і навчальних закладів) приймають та затверджують положення на рівні потреб регіону, які передаються у професійно-освітні Комітети Палат.

5. На рівні підприємств, де здійснюється організоване професійне навчання, створюються представництва працівників, а також Ради підприємств, які мають право голосу при плануванні та реалізації професійної освіти.

Отже, навчальні програми для закладів професійної освіти створюють навчальні тристоронні комісії з представниками працедавців, фахових об'єднань і державних освітніх органів. Торгові та промислові палати (чи інші об'єднання цього типу) відповідають за контроль якості фахової підготовки і проведення кваліфікаційних екзаменів. Для вступу підліток звертається до запропонованого місця праці й підписує контракт на певний строк з чітко визначеними зобов'язаннями обох сторін.

“Французька” модель ступеневої професійної освіти. Ця модель домінує у Франції, Італії, Іспанії, Нідерландах. Навчальні заклади входять до підпорядкованої міністерству освіти мережі. Програми й навчальні плани мають національне поширення, часто до них входить практика на фірмах (зазвичай кілька тижнів) протягом останнього року навчання. Іспити стандартизовані як для всієї країни, так і на локальному рівні. Після успішного складання їх видається фахове посвідчення кваліфікованого робітника чи техника. В останньому випадку його власник може продовжувати освіту, вступивши до вищого навчального закладу (переважно за профілем). В Італії та Франції переважають трипотокові структури навчання. Потік загальної середньої освіти з виходом на університет; потік технічного навчання з виходом на кваліфікацію техника і правом вступу до вищих технічних навчальних закладів; потік професійної освіти з атестуванням кваліфікованого робітника, а надалі підвищення кваліфікації на курсах та семінарах.

Для потоків існують різні навчальні плани і програми та підготовка педагогічного персоналу. В деяких країнах розроблені заходи для полегшення переходу з одного потоку в інший.

Однією з основних проблем професійної освіти Франції є вивчення та вдосконалення механізму зв'язків професійної освіти з економікою країни. Для цього діють національні консультативні управління, які складаються з представників закладів професійної освіти і промисловості. Вони здійснюють

нагляд за технологічними та професійно орієнтованими програмами навчальних закладів [14, с. 42]. Членами адміністративних рад більшості навчальних закладів професійної освіти є представники виробництва, які більшою мірою співпрацюють із закладами технічного профілю. Зазвичай один із представників промисловості очолює певний дослідницький та навчальний напрям.

Посилення професійної освіти Франції передбачає якісні зміни в її змісті. Зросла потреба узгоджувати й дотримуватися єдиних кваліфікаційних вимог до тих, хто проходить навчання й перенавчання. Кваліфікаційні вимоги до всіх ступенів професійної освіти затверджені міністерством освіти та відображені в інформативних довідниках (*Pertormance measurement in local government — conserand practice // Int. J. Open and Pred. Manag*) [14, с. 45-46].

Деталізації та поглиблення потребують питання перспектив розвитку форм співробітництва університетів із виробництвом. Сьогодні державні заклади професійної освіти Франції мають право співпрацювати з приватними компаніями, організовувати спільні підприємства, спеціалізовані галузеві фірми тощо.

У Франції діють три основні канали, за якими бізнесові структури фінансують заклади професійної освіти: податок на учнівство, надбання освітніх послуг, а також пожертвування. Підприємці мають право самостійно вибирати заклад професійної освіти, якому вони будуть сплачувати суму, еквівалентну податкові, або передавати чітко визначені суми спеціалізованим фундаціям, які контролюють промисловість. Згадані фундації можуть самі вибирати навчальні заклади, що одержуватимуть кошти, а останні можуть отримати ці кошти тільки тоді, коли вони нададуть під них професійні програми, що будуть схвалені місцевими органами управління [14, с. 50-51].

Уряд Франції виділяє асигнування фірмам для підготовки персоналу, це правомірно розглядати як внесок виробничої галузі в розвиток неперервної освіти. Такі умови сприяють тому, щоб професійні заклади Франції конкурували за одержання коштів як між собою, так з громадськими та приватними організаціями, які мають право проводити неперервне навчання.

Досягненням освітньої системи Франції є те, що заклади професійної освіти мають певну фінансову автономію та самоокупність, а фірми — налагоджують технологічно доцільні зв'язки із навчальними закладами та можуть постійно підвищувати професійний рівень своїх працівників.

“Британська” модель ступеневої професійної освіти. Одним з чинників, що визначають високий рівень підготовки британських фахівців у будь-якій галузі, є досконала система професійної освіти, що набувала своїх

сучасних обрисів упродовж всього існування Об'єднаного Королівства. Система розрахована на навчання людей упродовж усього їхнього життя — починаючи з 3-5 років і закінчуючи пенсійним віком. Розглянемо деякі з головних етапів цієї системи.

У Великобританії випускники шкіл складають обов'язкові іспити і одержують загальний сертифікат про середню освіту GCSE (General Certificate of Secondary Education) — аналог нашого атестату про повну загальну середню освіту. Частина молоді, яка після закінчення школи не поступила до вищих навчальних закладів, за програмою YT (Youth Training) здобуває базову професійну підготовку переважно на робочому місці. Інколи вона доповнюється короткочасним навчанням у професійних навчальних закладах. Така система передбачає соціальні заходи щодо полегшення 16-17-річним підліткам початку самостійної трудової діяльності, а працедавці отримують від уряду гранти на підготовку молоді. Це передбачає широкий спектр адміністративної відповідальності залучених до справ фірм, агентств, установ, спілок та об'єднань.

Сертифікат GCSE, хоча і є достатнім для початку самостійної трудової діяльності, не дає права вступу до вищих навчальних закладів. Для цього необхідно провчитися у школі ще 1-2 роки, вивчаючи загальноосвітні дисципліни, які в нас вивчаються на 1-2 курсах вищих навчальних закладів, і скласти іспити на загальний сертифікат про поглиблений рівень освіти — GCE-A level (General Certificate of Education Advanced Level). Така система вивільняє час для вивчення спеціальних дисциплін. Понад 65 % британських учнів продовжують середню освіту після 16 років для того, щоб поступити до вищого навчального закладу. Вступних іспитів у ВНЗ Британії немає. Приймальні комісії розглядають вступні заяви лише тих абітурієнтів, які мають високий бал у сертифікаті GCE-A level. Конкурс до вступу може складати до кількох чоловік на місце. З кандидатами проводять ретельні співбесіди, і лише на їх підставі здійснюється зарахування до лав студентів.

Для тих, хто має тільки GCSE, багатьма коледжами пропонуються курси подальшої освіти, що тривають 2-3 роки і закінчуються складанням іспитів на отримання вищого національного диплому HND (Higher National Diploma). Ним обмежуються ті, кого задовольняють посади рівня середнього технічного або молодшого керівного складу фірм, підприємств або установ. HND дозволяє вступити одразу на другий курс вищого навчального закладу.

Вищу (higher) освіту британці отримують в університетах або коледжах, які пропонують програми, що ведуть до надання ступеню (degree). При цьому коледжі обмежуються наданням першого ступеню (first), а

університети надають ще й учені ступені (postgraduate degree). Навчання для отримання першого ступеню (кваліфікації бакалавра (Bachelor)) триває 3-4 роки. Існують два ступені бакалавра: звичайний (Ordinary) та почесний (Honourable).

Понад 95% студентів, що навчаються для здобуття ступеня вперше, одержують урядові гранти, які покривають плату за навчання, проживання в гуртожитку та основні витрати на життя. Батьки також роблять внески, сума яких залежить від їхнього прибутку. Крім того, студенти можуть отримувати безвідсоткові позики.

Існує й альтернативний шлях отримання високої професійної кваліфікації. Його основу складає система посадових стандартів — національних професійних кваліфікацій NVQs (National Vocational Qualifications). Система NVQs має 5 рівнів — від першого, що передбачає наявність базових навичок, — до п'ятого, що передбачає наявність найвищого рівня професіоналізму. Існує безліч організацій (сюди входять і вищі навчальні заклади), що пропонують спеціальні підготовчі курси для отримання NVQs.

Система NVQs пропонує модульне навчання, за яким модуль є основною дидактичною частиною. За кожним модулем визначено кількість балів, що може набрати студент під час навчання. Підсумкова сума набраних балів вказує на здобуття певного рівня професійної кваліфікації. Не має жодного значення, де оволоділи певним модулем (у школі чи у професійному навчальному закладі) і протягом якого часу та коли це сталося. Відповідність кандидата тому чи іншому рівню визначається його діяльністю в робочих умовах командою визнаних експертів.

На нашу думку, недоліком системи ступеневої професійної освіти Великобританії можна вважати відсутність єдиних стандартів навчання, складність контролю за якістю підготовки, перевагою — її гнучкість і ефективно залучення молоді до ринку праці.

Тенденції розвитку ступеневої професійної освіти в Західній Європі. В сучасних умовах спостерігаються декілька головних чинників впливу на розвиток системи ступеневої професійної освіти Західної Європи.

1. Динамічні зміни на ринку праці, що пов'язані з інтенсифікацією загальноосвітньої економічної конкуренції на ринку високотехнологічних машин і обладнання, інструментів і послуг.

2. Зростання кількості безробітних, насамперед серед молоді з невисоким рівнем освіти, що спонукає до більшої тривалості обов'язкової безплатної освіти.

3. Погіршення демографічної ситуації і спад народжуваності привели до зростання середнього віку працівників промисловості, що змушує створити систему перепідготовки і підвищення кваліфікації [17, с. 5].

Навколо трьох головних чинників, що впливають на новітню еволюцію західноєвропейської освіти, ґрунтуються інші — розвиток інформаційного суспільства, глобалізація економіки і культури, технологічний і науковий прогрес. Вони мають різний рівень пріоритетності для кожної країни, зумовлюють поширені тенденції змін систем ступеневої професійної освіти.

1. Збільшення тривалості навчання, періоду здобування базового та вищих рівнів професійної освіти, підготовку і перепідготовку молоді й дорослих. Це само по собі не додає нових місць праці і не розв'язує проблеми безробіття, але має соціальне значення, що помітно впливає на зниження кримінальних та інших негативних проявів. Загальна мета цього підходу — підвищити середній кваліфікаційний рівень випускників, розширити обсяг їхньої компетентності, здібностей, пристосування до вимог сучасного швидкозмінного ринку праці.

2. Значне збільшення витрат на систему ступеневої професійної освіти спрямовано на підвищення кваліфікації виробничих кадрів Європи для збереження її провідних позицій на освітньому ринку товарів і послуг. Крім державних залучаються кошти підприємств, керівники і власники яких зацікавлені у професійному розвитку свого персоналу.

3. Зростання престижності отримання високого рівня професійної освіти. Соціально-економічна реальність показує, що серед безробітних велика кількість осіб з низьким рівнем кваліфікації. Високий рівень професійної освіти розширює можливості в одержанні престижної професії, набутті відповідних соціальних та інших переваг.

4. Пристосування професійної підготовки фахівців до нових, підвищених вимог сучасного ринку праці. Дедалі більше європейських аналітиків і спеціалістів схиляється до думки, що лише у процесі реального виробництва можна підготувати конкурентоздатних фахівців. У Франції, Іспанії, Греції, Італії, Португалії, Швеції, франкомовній частині Бельгії намагаються розширити основну професійну підготовку на робочому місці.

До професійної підготовки активно залучаються промисловці та інші працедавці, державні й приватні установи. Мета такої співпраці — поліпшити спрямованість підготовки і збільшити шанси випускників знайти місце праці. Одночасно полегшується контроль якості та ефективності діяльності системи професійної освіти.

5. Зростання гнучкості системи ступеневої професійної освіти. В багатьох країнах поширеним явищем стала так звана деспеціалізація професійної підготовки. Вона полягає у відмові від надто вузької спеціалізації на користь навчання широкого плану, скерованого на підвищення “горизонтальної” мобільності підготовлених кадрів та їхньої різнобічності. Наслідком стало певне розщеплення професійної освіти на два варіанти. Перший пропонує навчання за 15-25 широкими напрямками, що об’єднують цілі групи професій, а у межах другого варіанту необхідно обрати одну з понад 300 вузчих спеціальностей.

У більшості країн Західної Європи переважає тенденція деспеціалізації та розширення профілів підготовки, наприклад, у ФРН багато професій інтегровано, в Англії систему професійної освіти спрямовано на надання ширших, об’єднаних і більш загальних професій.

Підвищується інтелектуальна складова суто технічної праці. В Німеччині, Франції, Швеції та інших країнах створюються вищі спеціалізовані навчальні заклади, в яких може навчатися молодь з базовою професійною освітою і певним стажем роботи. Вищі навчальні заклади доповнюють мережу класичних університетів.

6. Децентралізація системи ступеневої професійної освіти. Підвищується гнучкість управління системою ступеневої професійної освіти через зростання впливу на частину її характеристик і поточну діяльність локальних факторів – місцевого керівництва, спілок та об’єднань промисловців, населення. Цей процес вдало поєднується з підвищенням рівня автономії навчальних закладів, модифікацією кількості й змісту програм навчання та інших специфічних характеристик.

Нові програми для професійної освіти стосуються не тільки технологічно-фахових аспектів підготовки, а й гуманітарних чи загальних, спрямування на поведінку, мотивацію, комунікабельність тощо. У планах і програмах багато уваги приділяється здатності випускника навчального закладу влитися в сучасний мультипрофесійний колектив працівників, який часто буває міжнародним.

Зростає й роль інформації та розширюються її потоки на кожному робочому місці. Керівництво країн Західної Європи наголошує на тому, що всі нові обставини мають відбитися у програмах для європейської професійної освіти.

7. Розвиток інформаційного суспільства розширює можливості доступу до різних інформаційних фондів і додатково допомагає навчальним закладам все більше й більше виконувати орієнтуючу роль у взаємодії людини з

гнучкою та розгалуженою інформаційно-освітньою сферою. Шляхи реалізації ступеневої професійної освіти охоплюють усю сферу формальної і неформальної освіти, включаючи державну освітню систему, приватні навчальні заклади, очне, денне, вечірнє, заочне навчання. Неабиякі можливості для здійснення неперервної ступеневої освіти надає "дистанційна освіта" (засоби комп'ютерного доступу до банків інформації, телефонними каналами тощо). Для створення сприятливих умов для дистанційної освіти Європейська комісія реалізує програми з розвитку системи неперервної ступеневої освіти, яку можна отримати вдома. З 1996 року у Великобританії реалізується проєкт TILT, що призначений допомогти самостійному навчанню в системі ступеневої професійної освіти [27].

8. Дедалі сильніше впливає на національні системи ступеневої професійної освіти умовність кордонів і розширення міграції фахівців. Це дуже актуалізувало проблему порівняння освітніх систем і еквівалентності кінцевих кваліфікацій, створення європейських стандартів для основних видів і рівнів професійної освіти. Керівні органи країн Західної Європи своїми постановами створили правову основу для визнання наявних документів з регламентованих професій, а також працюють над уніфікацією систем ступеневої професійної освіти і підвищенням їх якості через застосування нових стандартів чи узгоджених програм. У проголошеному проєкті (*Livre blanc sur l'éducation et la formation: Enseigner et apprendre — Vers la société cognitive. — Commission Européenne, Luxembourg, 1995*) [25] пропонується створення так званих особистих карт компетентності — засобу швидкої презентації знань і умінь кожного європейця потенційному працедавцю. Карта розглядається не як засіб стандартизації Європи, а як можливий шлях створення і застосування спільних стандартів підготовки фахівців різного рівня. Має виникнути й євросистема акредитації професійних знань і умінь через розширення співпраці навчальних закладів, фірм, торгових та інших палат з різних країн Західної Європи [7, с. 151-153].

З викладеного можна зробити висновок, що ліквідація кордонів між країнами Європейського Союзу та уніфікація стандартів якості продукції глибоко не вплинули на формування спільної для ЄС стандартної моделі ступеневої професійної освіти. Кожна країна вдосконалює свій варіант, зрідка використовуючи зарубіжний досвід.

Освітній директорат ЄС закликає до "гармонізації" систем ступеневої професійної підготовки, але це не справляє враження на керівників систем освіти окремих європейських країн. Більше користі приносить поширення детальної інформації про стан розвитку ступеневої професійної освіти, що

спонукає до певних роздумів і практичних висновків. У кожній країні модель системи професійної освіти має свій специфічний характер, але в стратегічному плані він тісно пов'язаний з основними чинниками, що визначають загальний напрям розвитку світової системи освіти.

Сьогодні більшість країн світу відмовилася від жорсткої, лінійної системи ступеневої професійної освіти і переходить до багаторівневої, гнучкої, просторової моделі системи підготовки. Найчастіше у світовій практиці реалізується система професійної освіти, що складається з таких професійних рівнів: базова професійна освіта (професійна школа), неповна дворічна вища освіта (молодший коледж); базова бакалаврська вища освіта (технікум, коледж або факультет університету); повна вища освіта; освіта із можливістю захистити науковий ступінь. Така система має немало переваг. Вона дозволяє молодій людині обирати рівень згідно з її здібностями й нахилами, виправити помилку у виборі напряму підготовки, легко перекваліфікуватися в разі зміни обставин. За такої організації професійної освіти простіше та ефективніше вирішуються загальнодержавні проблеми.

У розвитку системи ступеневої професійної освіти чітко простежується посилення фундаментальності, гуманізації, інформатизації підготовки. Все більше уваги приділяється органічному поєднанню освіти й науки, створення навчально-науково-виробничих комплексів. Превалюють процеси демократизації управління освітою як на макро-, так і на мікрорівнях, забезпечення реальної автономії навчальних закладів, створення належних умов для творчості педагогів. Посилюється роль компетентної громадської думки у формуванні іміджу закладів освіти. Зростає мережа центрів підвищення кваліфікації.

Загальні тенденції і магістральні шляхи розвитку світової системи освіти тою чи іншою мірою впливають на регіональні та національні освітні системи. Країна, що дбає про своє майбутнє, не може їх ігнорувати, тим більше та, яка пішла шляхом реформ.

Ступенева професійна освіта фахівців видавничо-поліграфічного профілю в Німеччині

Система ступеневої професійної освіти Німеччини визнана світовими експертами як найбільш динамічна, економічно доцільна і зорієнтована на майбутнє. Головна особливість організації ступеневої професійної освіти в Німеччині – відповідність її цілей і змісту вимогам виробництва. Система професійної освіти безпосередньо підпорядкована економіці держави. Мета її — підготовка і розвиток соціально та професійно компетентних фахівців. Важливий компонент підготовки фахівців – здатність легко і безконфліктно

адаптуватися до виробничих умов, інтегруватися в різних виробничих колективах.

Сьогодні в Німеччині функціонує мобільна система ступеневої професійної освіти, що складається з допрофесійної і професійної підготовки, вдосконалення, підвищення і перепідготовки кадрів, вищої освіти, різних форм підготовки та підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних, наукових, керівних працівників системи професійної освіти. Кожного року у федеральному бюджеті держави закладаються значні кошти на розвиток освіти і науки. У 2003 році бюджет на освіту і науку становив 9,3 мільярда євро, що набагато більше, ніж у попередні роки. Створено раду експертів, яка складає щорічний національний звіт про освіту на всіх рівнях. У життя втілюється програма реформи освіти, мета котрої вивести за десять років Німеччину до числа п'яти найосвіченіших країн світу [30].

Висока ефективність системи ступеневої професійної освіти фахівців у Німеччині зумовлюється структурою її управління. Всі професійні навчальні заклади різного рівня підготовки фахівців мають активну підтримку з боку федерального уряду, земельних урядів, наукових установ, громадських організацій, роботодавців і робітників.

Кожна земельна федерація має свою спілку поліграфічної промисловості, які об'єднуються у федеральну спілку друку (BVT)). Крім цих інституцій, в Німеччині ще діють: Інститут раціоналізації в поліграфії (IRD), Спілка працюючих викладачів поліграфічних спеціальностей (LAG), Федеральна спілка видавців газет (BDZV), Німецький союз мультимедіа (DMMV), Об'єднана спілка рекламних агентств (GWA), Спілка мультимедійних підприємств (MMBG), Спілка німецьких цехових гільдій палітурників (BDBI), Спілка німецьких художників книги (BDV) тощо.

Всі ці організації відповідають за розвиток професійної підготовки фахівців. Кожна з професійних спілок проявляє постійну турботу про підвищення професійного рівня нинішніх і майбутніх членів своїх організацій. Поліграфічні спілки країни разом з іншими державними організаціями розробляють програми професійної підготовки фахівців поліграфічної галузі, які відповідно до вимог часу оновлюються. В 1993 р. діяла система "Складач", в 1994 р. — програма "Виробник репродукції", в 1995 р. — програма "Нова професія: Виробник оригіналів для реклами", в 1996 р. — доповнення до попередньої, "Виробник медіа-оригіналів". Науковими, громадськими і державними інституціями розроблено структурну схему нових медійних професій, які спрямовані на роботу з такими медіа, як он-лайн служби, радіо, телебачення.

У 1997 р. Берлінським Федеральним інститутом професійної освіти запропоновано нову програму навчання "Medien 2000". Вона була прийнята федеральною спілкою друкарів як нова програма професійної освіти поліграфістів. Упровадження у видавничо-поліграфічну галузь поняття медіа або мультимедіа означає перехід її на якісно нову інформаційну технологію. Тому актуальним завданням є запровадження мультимедіа у процес підготовки та підвищення кваліфікації фахівців видавничо-поліграфічних підприємств. З 1999 р. в Німеччині упроваджено нову модульну концепцію "Освіта орієнтована в майбутнє", яка розроблена відділом освітньої політики спільно з Федеральною спілкою друку (BVD). Концепцією передбачена підготовка нових спеціальностей: "Дизайн медіа", "Текстове і графічне оформлення медіа". Всі ці проекти спрямовані на неперервне вдосконалення професійних навичок і забезпечення навчальних закладів сучасною технікою.

Федеральна спілка друку, земельні спілки та інші об'єднання особливу увагу приділяють базовій професійній підготовці поліграфістів. Перший ступінь професійної освіти кваліфікації робітника в Німеччині переважно досягається дуальною системою навчання. Навчання складається з двох компонентів: практичного навчання на підприємстві та оволодіння теоретичними основами спеціальності у професійній школі. Учні відвідують професійну школу 1-2 рази на тиждень, а підприємство — 3-4 рази. Підприємство може якісніше та рентабельніше організувати підготовку необхідних фахівців, ніж будь-хто інший. За дуальною системою підготовки держава контролює навчання у професійній школі, а органи самоврядування підприємств — промислово-торговельні та ремісничі палати — підготовку на виробництві.

Права і обов'язки навчальних закладів і учнів визначено законом професійної освіти 1969 року з додатками, прийнятими в наступні роки. Місця учня на підприємстві, за звичай, шукають самі учні. Навчальні заклади відбирають учнів на основі екзаменів, тестування, аналізу шкільних атестатів і співбесіди. Під час відбору особливе значення приділяється діагностиці соціально та професійно значимих якостей вступників.

Дуальна система існує за рахунок тісного зв'язку теорії з практикою. Професійний досвід є важливою складовою цього навчання. Наближене до практики навчання гарантує гнучкість і орієнтацію на вимоги, щоб постійно пристосовувати навчання до нових потреб виробництва та суспільства. Тим самим створюються сприятливі умови для того, щоб бути на рівні сучасних вимог і зберігати високий рівень професіоналізму [1, с. 70].

Кожне підприємство має у своєму штаті учнів, які під керівництвом досвідчених майстрів навчаються працювати, щоб через два-три роки отримати роботу кваліфікованого робітника на цьому підприємстві. Сьогодні 80 % учнів здобувають професійну освіту на малих і середніх підприємствах, деколи невеликі видавничо-поліграфічні фірми посилають учнів навчатися на більші підприємства, що мають необхідну навчальну базу. Щороку понад 4000 учнів за допомогою дуальної системи навчання здобувають ступінь робітника видавничо-поліграфічного профілю.

За дуальною системою близько двох третин молоді країни отримують підготовку з 380 офіційно затверджених професій. За минулі чотири роки було актуалізовано 43 професії і в серпні 2002 року офіційного статусу набули навчальні програми ще для 19 професій. Залежно від сфери виробництва і особливостей праці виділено 17 груп професій. Навчання в кожній групі уніфіковано і має ступеневий характер. Для підготовки робітника видавничо-поліграфічної галузі офіційно визнано 13 професій. На першому році навчання відбувається базова професійна освіта за групами професій, на другому році ведеться підготовка за конкретною професією, а в наступні півтора року вводиться спеціалізація.

За прогнозами учених Федерального інституту професійної освіти в найближчі роки приблизно 75 % всіх працівників видавничо-поліграфічної галузі повинні вміти користуватися комп'ютером для вирішення нескладних професійних завдань, близько 20 % — мати глибокі знання і вміння у програмуванні та використанні комп'ютерної техніки. Тому сьогодні у планах і програмах навчальних закладів видавничо-поліграфічного профілю передбачено інформаційно-технічну підготовку, яка має професійне спрямування, з урахуванням потреб місцевих підприємств.

Основні цілі інформаційно-технічної підготовки передбачають формування професійного мислення, необхідного для розв'язання завдань за допомогою комп'ютерної техніки, уміння правильно поводитися з комп'ютером як засобом одержання і опрацювання інформації. На думку німецьких педагогів, введення до професійної підготовки сучасної інформаційної техніки, не повинно повністю витіснити традиційні вміння та навички, які робітник набуває у процесі роботи на обладнанні з ручним управлінням. Тому поки що оволодіння основами професії у традиційній формі повинно складати основу для інформаційно-технічної підготовки [1, с. 91].

На розвиток видавничо-поліграфічної галузі інформаційної та телекомунікаційної техніки і технологій істотно вплинула необхідність

розробити та запровадити базову професійну підготовку робітників з цифрових і друкарських медіа систем. Навчальний план з даної професії містить 62 обов'язкові та додаткові предмети і дає можливість отримати одну з п'яти спеціальностей: консультант, проєктант, оператор, наладник, друкар. На першому році навчання вивчаються обов'язкові предмети і один додатковий. На другому році вивчають вже два додаткових предмети, а на третьому – відбувається спеціалізація.

У системі ступеневої професійної освіти Німеччини передбачено підготовку і перепідготовку робітників у навчальних центрах фірм без додаткового навчання в цехах підприємств і без використання дорогого обладнання і матеріалів. Використання комп'ютерних навчальних програм у професійній підготовці сприяє впровадженню сучасної технології у виробництво. Підприємства і фірми виявляють значну зацікавленість у підготовці висококваліфікованих робітників з обслуговування складної техніки. Висока активність підприємців у модернізації навчального обладнання підвищує конкурентоздатність підприємств і фірм, сприяє економічному розвитку країни.

Сьогодні видавничо-поліграфічна галузь Німеччини перебуває на піднесенні. За останні десять років кількість випускників з робітничих професій поліграфічного профілю зростає майже в чотири рази. Більшість видавничо-поліграфічних шкіл мають значні проблеми з недостатньою кількістю висококваліфікованих інженерно-педагогічних працівників.

У 2000 році спеціально для дівчат і молодих жінок запроваджено освітній проєкт IDEE-IT, який має на меті до 2005 року збільшити до 40 % частку жінок, які здобувають професії в інформаційно-технологічних галузях, у тому числі і видавничо-поліграфічній. За останні п'ять років кількість практикантів жіночої статі в цій галузі збільшилася майже в десять разів [31].

Перевагою системи підготовки робітників у Німеччині є: тісний зв'язок навчання з виробництвом; орієнтація на потреби виробництва; поступова інтеграція учнів у виробничі відносини. Така система дає можливість значно зменшити кількість навчальних планів і програм, вирівняти рівень кваліфікації за різними професіями, уніфікувати вимоги випускних кваліфікаційних іспитів.

До недоліків можна віднести: наявність навчальних програм, які вже не відповідають сучасним вимогам галузі; роз'єднаність цілісного професійно-освітнього процесу; вузькість професійної підготовки. Дослідники вважають, що німецьку систему професійної освіти доцільно доповнити досягненнями і

досвідом великобританської системи NVQ з можливістю широкого використання модульного навчання.

Берлінський федеральний інститут професійного навчання опитав понад 800 підприємств. Виявилось, що 58 % з них задоволені рівнем навчання у професійній школі, 38 % — незадоволені. За даними Федеральної спілки друку, доля випускників, які успішно закінчили дуальну систему навчання, в середньому складає 88 % [10, с. 17].

Одержавши базовий професійний рівень, кращі випускники професійної школи після кількох років стажування можуть продовжити навчання в державних або приватних технікумах для отримання диплома майстра або техника, що має престижне значення у видавничо-поліграфічній галузі Німеччини. Випускники технікуму видавничо-поліграфічного профілю отримують кваліфікаційний рівень — технік (для роботи у видавничо-поліграфічній галузі й папірництві) або майстер (для роботи інструктором з професійної підготовки на підприємстві).

У системі ступеневої професійної освіти Німеччини технікуми є з'єднуючою ланкою між дуальним професійним навчанням і вищою освітою. Випускники з дипломами техника складають основу управлінських кадрів на виробництві і вони є основною частиною працівників галузі, що впроваджують новітні технології. Тому під час їх підготовки навчальні заклади постійно коректують цілі та зміст професійної підготовки, враховуючи ситуацію на біржі праці, політику працевлаштування, технічний і господарський розвиток галузі. Спілки поліграфічної промисловості Німеччини інвестують підготовку молодих фахівців.

Технікуми навчають професіям за навчальними програмами, що розроблені федеральною і земельними спілками друкарів та затверджені на державному рівні. В навчальних планах технікумів та вищих шкіл предмети впорядковано за трьома блоками: а) загальноосвітній; б) базовий професійний; в) додатковий, що охоплює роботу над курсовими проектами і дипломами.

У змісті навчальних предметів з підготовки майбутніх керівників галузі значна увага приділяється: вивченню природничих наук, інформатики, управлінню інформаційними і друкарськими технологіями; комунікації (знання однієї-двох іноземних мов); теорії і практиці сучасних поліграфічних технологій; плануванню та керуванню виробництвом, аудиту (організації праці, калькуляції, обліку матеріалів, коштів, фінансування тощо); керуванню підприємством і персоналом, психології особистості та

підприємництва, соціології праці, стратегії керування, правознавству праці, маркетингу, управлінню і контролю якості виробництва.

Наведемо приклади роботи технікумів видавничо-поліграфічного профілю Німеччини. Понад тридцять років діє Мюнхенська школа з підготовки техніків. Вона готує фахівців трьох напрямів: друкарських і додрукарських процесів, для папероробної промисловості, а також економістів відповідного профілю. Щороку школа випускає 30-40 фахівців. Вручення дипломів є урочистим і карнавальним. На ньому присутні службовці з управлінь освіти, представники спілок, артисти театрів, переодягнені у визначних майстрів друкарської справи. Після побажань і настанов кожен випускник дає клятву на вірність обраній справі та своїми діями прославляти свій навчальний заклад [11, с. 6].

Заслуговує на увагу діяльність першої приватної школи з підготовки поліграфістів під назвою "Студія Гаухлер" у м. Бібери (Земля Баден-Вюртенберг). Вона відповідає всім сучасним вимогам до професійної підготовки фахівців. У ній на високому рівні готують техніків і майстрів для поліграфічного виробництва. Навчання на основних курсах дворічне, в чотири семестри. Після кожного року навчання учень отримує проміжне свідоцтво, а після успішних випускних іспитів — престижний "Гаухлер-диплом".

У студії Гаухлера існують школа майстрів, школа техніків, семінар з проблем торгівлі, спеціальний курс "Електронні засоби інформації", а також інші форми навчання. Наприклад, навчання професії техника відбувається за одним із трьох навчальних напрямів: 1) комунікації – технічна англійська мова – економіка і право; 2) технічна математика – спеціальна фізика – спеціальна хімія – інформаційна техніка – оформлення і друкарня – організація виробництва і друкарських технологій – технологія матеріалів – техніка контролю та оцінки якості матеріалів; 3) облік і звітність – додрукарські процеси – технологія друку – післядрукарські процеси – робота техника. Крім того, факультативно можна вибрати такі курси навчання: німецька мова – загальний курс англійської мови – математика – загальні суспільні науки – професійна і трудова педагогіка – маркетинг – охорона навколишнього середовища – виробнича практика.

Студія Гаухлер — це сучасний навчальний заклад, де використовується не лише сучасне обладнання, а й сучасні технології навчання. Навчання у школі проводять висококваліфіковані досвідчені викладачі та майстри. Випускники цього навчального закладу володіють ґрунтовними

професійними знаннями і цінуються на виробництві. Крім німецьких студентів, у студії Гаухлера навчається і молодь із-за кордону.

Закінчення технікуму дає можливість знайти роботу високого рівня кваліфікації або на середньому щаблі управління виробництвом. Після здачі державного екзамену випускники, зазвичай, працевлаштовуються за такими видами діяльності: розвиток підприємництва, планування, конструювання, калькуляція, проектування, планування та керування виробництвом, продаж, обслуговування клієнтів тощо. Технікуми з вибраних досвідчених робітників готують також управлінські кадри й аудиторів.

Випускники технікумів мають можливість продовжити навчання у вищій школі (технічних університетах, академіях та інститутах) для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня — інженер (з двома видами діяльності — технічно-господарського або навчально-наукового). Отримані у вищих навчальних закладах теоретичні та практичні знання дають право працевлаштуватися на відповідальних керівних посадах.

Інженери зі спеціальності — друкарська техніка працюють керівниками з торгово-економічних або технічних завдань середніх і великих підприємств. Вони можуть бути на посаді: технічного директора, директора з реалізації або генерального директора власного підприємства. Найчастіше потребують інженерів кооперативні підприємства, рекламні агенції, видавництва, підприємства, пов'язані з інформаційними системами, дослідні інститути.

Державні та громадські організації Німеччини для гарантування високого рівня якості підготовки керівних кадрів галузі постійно ставлять перед науково-педагогічними колективами вищих навчальних закладів такі вимоги: неперервне оновлення навчальних програм; відповідність методів навчання змісту предметів; широкий вибір шляхів підвищення професійного рівня.

У Німеччині є багато вищих навчальних закладів, які випускають фахівців, що відповідають сучасним вимогам видавничо-поліграфічної галузі. Кожен навчальний заклад видавничо-поліграфічного профілю Німеччини має свою спеціалізацію. Фахівців мультимедіа технологій, видавничого менеджменту та економіки готують у Вищій школі друку і мультимедіа м. Штутгарт, що має шість відділів: поліграфічної техніки, упаковки, медіа, економіки поліграфічних підприємств, видавництва, техніки реклами. Інженерів-механіків і конструкторів поліграфічних машин готують на поліграфічних факультетах Вищих технічних шкіл міст Хемнітц і Дармштадт та факультеті техніки, комунікації і друкування Університету

(Bergische Universitet-Gesamthochschule) міста Вупперталя, книгознавців та працівників книготоргівлі готують в Університетах міст Майнц і Ерланген та Лейпцигській вищій технічній школі народного господарства і культури, художників і дизайнерів у видавничо-поліграфічній діяльності в Інституті мистецтв і книжкової графіки міста Лейпциг.

Швидкий розвиток суспільства та інформаційних технологій вимагає постійного вкладання значних коштів у розвиток вищих навчальних закладів видавничо-поліграфічного профілю. Виділені кошти земельних урядів лише підтримують навчальний процес, але для підготовки сучасних інженерів необхідно впровадження нових курсів: комунікаційні технології, економіка, медіа технології, художнє оформлення за допомогою комп'ютерних технологій тощо, що потребує додаткового фінансування. Кожен заклад вирішує ці проблеми самостійно. Більшість вищих навчальних закладів видавничо-поліграфічного профілю отримують значні додаткові асигнування за рахунок наукової роботи. Понад 70 % коштів на наукові дослідження виділяються промисловими підприємствами та фірмами, а державою лише одна третина [19, с. 409.]. Потужні видавництва і підприємства вкладають значні кошти в розвиток вищих навчальних закладів, вони є членами наглядових рад університетів, інститутів, технікумів, що дозволяє їм розвивати матеріально-технічну базу.

Спеціальна вища школа друку і медіа міста Штутгарт організувала Інститут прикладних досліджень, в якому викладачі та студенти виконують наукові дослідження. Отримані за роботу кошти йдуть на нове обладнання та підвищення кваліфікації співробітників. Крім того, у школі виконуються практичні комерційні наукові замовлення під керівництвом викладачів. Тобто, навчання носить трудовий характер з практичною реалізацією професійних знань і вмінь [17, с. 3].

Практичний характер підготовки фахівців має і зміст навчання на факультеті комунікації та засобів масової інформації Лейпцигського університету. Для видавничих спеціальностей серед обов'язкових курсів навчання немає дисциплін загальногуманітарного спрямування. Навіть фізична підготовка — це особиста справа кожного студента [9, с. 8]. Навчальні програми вищих закладів освіти Німеччини орієнтовані на підготовку фахівця, для якого важливими є знання і вміння, що допомагають досягненню професійного та фінансового успіхів у своїй діяльності.

Це підтверджує соціологічне опитування молодих фахівців. Основний інтерес для опитаних на робочому місці має різноманітність завдань, що стоять на професійному шляху, далі з невеликим інтервалом — необмеження

особистих дій, виробничий клімат, можливість підвищити кваліфікацію, стиль керівництва, шанси втілити в життя власні ідеї, здійснити професійну кар'єру. Нижче знаходяться критерії відповідальності, гнучкий робочий час, моральна відповідальність. І, нарешті, підсумовують перелік критеріїв техніка безпеки робочого місця, заробіток і вільний час [10, с. 18].

Німецькі видавничо-поліграфічні підприємства і навчальні заклади приділяють особливу увагу систематичному підвищенню рівня кваліфікації. Комп'ютерною технікою обладнано майже все поліграфічне устаткування. Швидка зміна комп'ютерної техніки і технологій принципово змінює видавничі та поліграфічні процеси. А зі зміною техніки і технології змінюється зміст професійних знань. Якщо раніше зміни в поліграфії відбувалися порівняно поступово, то зараз процес іде дуже швидко і динамічно. Тому навчання і підвищення кваліфікації відбуваються переважно шляхом проведення семінарів, симпозіумів, конференцій та інших навчальних заходів. Щороку в Німеччині відбувається дуже багато семінарів, що проводяться різними організаціями та фірмами. Вони розраховані на різні терміни і присвячені різноманітним проблемам видавничих і поліграфічних підприємств. Наприклад, підприємство придбало сучасне обладнання або освоює нову технологію. На семінарі з цієї теми можна навчитися, обмінятися думками з висококваліфікованими колегами, отримати необхідні інструкції, перевірити роботу обладнання.

Багато конференцій і семінарів з різних проблем проводить німецький інститут FOGRA. Він є провідною науково-дослідною організацією. Семінари, конгреси, що проводяться спільно з різними об'єднаннями і фірмами, піднімають питання про перспективи видавничо-поліграфічної галузі. В останні роки розвиток галузі відбувається надзвичайно динамічно, і це не може не відбитися на особливостях підготовки фахівців. Їм потрібно володіти не лише сучасною технікою, а й мати запас знань, необхідних для того, щоб опанувати новітнє обладнання, яке з'явиться завтра.

На думку директора Інституту шкільництва та політики розвитку поліграфічної галузі Дітмара Ляйшнера, якісна ступенева підготовка фахівців поліграфічної галузі Німеччини можлива за умов: гнучкості навчальних програм; узгодженості багаторівневої професійної підготовки; новітнього обладнання в навчальних майстернях; високого рівня педагогічних кадрів, що постійно підвищують свою кваліфікацію [23, с. 113].

Отже, в сучасному німецькому суспільстві збереглося надзвичайно шанобливе ставлення до видавничо-поліграфічної продукції, до людей, які її створюють, та до їх навчання. Цьому сприяє політика держави. Видавничо-

поліграфічному фахові в Німеччині створено прекрасні умови. Велика кількість навчальних закладів професійної освіти поліграфічного профілю сьогодні має державне фінансування. Системі ступеневої професійної освіти фахівців видавничо-поліграфічного профілю Німеччини властива широкопрофільність підготовки, багатоваріантність навчальних програм, багаторівневість професійного навчання, керівництво та контроль з боку держави, активна підтримка громадських, наукових організацій і підприємців. Перспективними напрямками системи ступеневої професійної освіти поліграфістів є інтелектуалізація навчання, практичне спрямування знань і вмій та впровадження ідеї постійного кваліфікаційного випередження у професійному навчанні.

Ступенева професійна освіта фахівців видавничо-поліграфічного профілю у Великій Британії

У зв'язку із необхідністю розв'язання проблем, що стоять перед українською поліграфічною освітою, доцільно ознайомитись із досвідом підготовки поліграфістів у країні, чий досягнення в цій галузі — зразок для всього світу — у Великій Британії.

Провідною установою видавничо-поліграфічної галузі Великобританії (Industry Lead Body), що несе відповідальність за встановлення державних стандартів NVQs у справі, є ВНТС (Book House Training Centre). Одночасно ВНТС є й визначеною британським урядом підготовчою організацією промисловості (Industry Training Organisation), що відповідає за розробку та видання навчальних програм для підготовки працівників видавничо-поліграфічної галузі. ВНТС розроблено понад 70 професійних інтенсивних курсів. Вони тривають від одного дня до одного тижня, охоплюючи такі аспекти сучасної видавничої діяльності, як основи видавничої справи, редагування, видавниче законодавство, друкарські процеси, технології електронного видавництва, маркетинг, продаж, реклама, розповсюдження, фінанси та менеджмент. Заняття проводяться у формі стаціонару, вечірнього чи заочного навчання. Серед поліграфістів поширюється фахова література, каталоги якої нараховують сотні назв. Широко практикується така форма занять, як *in-company training* (навчання працівників компанії самою компанією) для власних потреб за своїми програмами.

Деякі навчальні заклади Британії пропонують також і кількамодульні програми, що охоплюють фундаментальні — і водночас повсякденні — курси, такі, як: сучасний дизайн видання, редагування, шрифтознавство, додрукарські та видавничі технології. Вони особливо актуальні з огляду на значне збільшення кількості брошур, буклетів та інших видань, що готуються

на настільних видавничих системах (DTP) людьми, які часто не мають професійної видавничо-поліграфічної підготовки. Видання останнім часом стають все якіснішими саме завдяки подібним програмам.

Успіху навчання сприяє зворотний зв'язок освітніх установ із промисловістю, коли спеціально сформовані групи фахівців певних спеціальностей (focus groups) аналізують вплив курсів на виробничі результати і формулюють поради щодо вдосконалення змісту та методів викладання. Подібні навчальні курси дуже популярні, оскільки сприяють якнайшвидшому підвищенню прибутків компаній.

Проте світова економічна криза вплинула на загальний стан економіки Великобританії. Він позначився і на видавничо-поліграфічній галузі. З навчальних закладів по всій країні найбільше постраждали коледжі, де завжди пишалися якістю підготовки своїх випускників. Низка коледжів змушена була повністю припинити підготовку з поліграфічних спеціалізацій. І це тому, що коледжі, на відміну від університетів, є відносно небагатими. Їм важко без спонсорської допомоги не лише купувати нове сучасне обладнання, а й навіть утримувати старе. Внаслідок цього студенти не можуть одержувати належної практичної підготовки, оскільки збідніла промисловість неспроможна брати їх до себе на практику. З іншого боку, застаріле обладнання коледжів відлякує потенційних студентів.

У Великій Британії зрозуміли, якщо в поліграфію не піде молодь, то галузь не матиме майбутнього. Тому Федерація британської видавничо-поліграфічної промисловості BPIF (British Printing Industry Federation) та профспілка працівників видавничо-поліграфічної галузі GPMU уклали угоду, яка передбачає збільшення на 25 % кількості людей, що відвідують різноманітні видавничо-поліграфічні курси. Задля виконання цієї угоди було проведено національну програму, яка продемонструвала орієнтацію сучасної поліграфії на майбутнє.

BPIF, будучи провідною організацією галузі, організовує навчальні курси (в основному на базі коледжів), а також складання іспитів з таких предметів, як “Вступ до друкарської технології”, “Продаж друкарського обладнання”, “Оцінювання та супроводження друкарських замовлень” тощо. Як самі курси, так і методики екзамнування постійно вдосконалюються. Оцінки, одержані за результатами цих екзаменів, серед поліграфістів вважаються мірилом прогресу працівника в освоєнні відповідних професійних навичок.

У Британії розрізняють дві головні складові видавничо-поліграфічної освіти – publishing (видавничу справу) та printing (друкарство). Інколи з них

виділяють ще й prepress – увесь спектр технологій додрукарської підготовки видань. При цьому практично немає університетів, де б одночасно викладалися видавнича справа і друкарство (publishing і printing).

Університети Британії надають ступені бакалавра та почесного бакалавра з різних поліграфічних спеціальностей (“Друкарство”, “Додрукарська підготовка”, “Менеджмент”, “Графіка” та ін.) Деякі з університетів присуджують з поліграфії наукові ступені Магістра та Доктора. Крім того, для тих, хто вже має перший ступінь з інших спеціальностей, і хто бажає працювати в поліграфії, а також для поліграфістів, які бажають підвищити рівень своїх знань, університети пропонують сучасні навчальні програми, після закінчення яких студенти отримують дипломи DAS (Diploma in Advanced Studies) про поглиблене вивчення відповідних дисциплін.

У Великобританії фахівців для видавничо-поліграфічної галузі готують 15 навчальних закладів, провідним з яких є університет Оксфорд Брукс (колишня назва — Оксфордська Політехніка). Фінансування освіти здійснюється коштами фізичних та юридичних осіб. Спеціальність та навчальний заклад акредитуються наглядовою радою, до складу якої входять провідні теоретики та практики видавничо-поліграфічної галузі.

Вищого навчального закладу, де б готували фахівців для всіх сфер видавничо-поліграфічної діяльності, немає. Різні навчальні заклади присуджують ступені бакалавра та почесного бакалавра з видавничої справи, видавничого менеджменту, книжкової графіки та дизайну, електронної видавничої справи, до друкарських процесів, друкарських процесів. Деякі з навчальних закладів присвоюють науковий ступінь магістра з відповідної спеціальності. В університеті Оксфорд Брукс ще існують також курси з перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців видавничо-поліграфічної галузі [8 с. 58].

Розглянемо особливості британської системи університетської підготовки поліграфістів на прикладі університету Оксфорд Брукс. Поліграфія викладається в Оксфорді, починаючи з 1928 року. ВУ цьому університеті вперше у Британії, в 1961 році було введено навчання для надання першого ступеня з видавничої справи (бакалавр та почесний бакалавр). У 1994 році було створено Оксфордський Центр видавничо-поліграфічних досліджень, котрий здійснює всю наукову видавничо-поліграфічну підготовку в межах університету. Через рік Оксфордський Центр видавничо-поліграфічних досліджень, спільно зі Школою Мистецтв, Друкарства та Музики, започатковує підготовку магістрів з електронних засобів інформації в новому, спеціально для цього побудованому будинку в

університетському містечку Хедінгтон Хілл. Цей передовий курс дає унікальну можливість для студентів-аспірантів, які бажають займатися дослідженнями можливостей електронного зв'язку в епоху інформатизації. Сьогодні університет Оксфорд Брукс є одним з основних європейських навчальних центрів для підготовки фахівців видавничо-поліграфічної галузі, що має всесвітньо відомі бібліотеки та потужний академічний потенціал.

Окрім надання перших професійних ступенів та присудження вчених ступенів, Центр Поліграфічних Досліджень регулярно проводить короткотермінові курси та вечірні заняття для перепідготовки бажаючих з різноманітних видавничо-поліграфічних спеціальностей, зокрема, з технологій DTP, редагування та дизайну видань. Аналогічні курси проводяться і на замовлення різних видавничо-поліграфічних компаній, у тому числі і закордонних. Курси можуть проводитися в замовника чи в університеті, а також на будь-якій території за вибором клієнта. Для підготовки іноземних студентів, що вже мають вищу освіту, розроблено інтенсивний 9-місячний курс поглибленого вивчення книговидавничої справи. Студенти можуть виявити бажання отримати підготовку з видавничо-поліграфічної справи до початку їх практичної діяльності в галузі чи перекваліфікуватися та розширити свій кругозір після 2-3 років виробничого досвіду. Викладачі Центру консультують міжнародні (Microsoft та Disney Corporation) та британські компанії і уряд. У Центрі проводяться значні наукові дослідження та організуються конференції і семінари.

Зміст і форми навчання визначаються методичними комісіями навчальних закладів та професійними спілками галузі. Значна увага приділяється виробничій практиці, яка відбувається протягом усього навчання паралельно з аудиторними заняттями. Близько половини відведеного часу на навчання приділяється на самостійну роботу студентів. Ефективність самостійної роботи визначається високим рівнем науково-методичного забезпечення та належною матеріально-технічною базою.

Програма підготовки почесних бакалаврів в університеті триває три роки і ґрунтується на модульній системі навчання, у втіленні якої Оксфорд Брукс був піонером, яка дозволяє студентам так вибирати курси, щоб якнайкраще пристосувати їх під інтереси та можливості кожного студента. Паралельно з вивченням видавничо-поліграфічних дисциплін студенти вивчають предмети інших спеціалізацій з числа запропонованих університетом. Вони отримують ступінь почесного бакалавра одразу з двох спеціалізацій. Цей ступінь має позначку joint, що означає "об'єднаний". Така система допомагає студентам набувати знання та навички згідно їхніх

уподобань, а також покращує шанси на отримання роботи. Поліграфісти Оксфорд Брукс другою спеціальністю зазвичай обирають бізнесовий менеджмент, іноземну мову або англійську літературу.

Програма має дві стадії. Навчальний рік на кожній стадії складається з трьох триместрів — осіннього, весняного та літнього (тривалістю по 12 тижнів), між якими є канікули — різдвяні, пасхальні та літні. Іспити складаються протягом останнього, дванадцятого, тижня кожного триместру. Початкова стадія навчання охоплює перший навчальний рік і включає в основному лише обов'язкові фундаментальні дисципліни зі спеціальності. На цій стадії в Оксфорд Брукс за поліграфічною спеціальністю вивчаються такі дисципліни-модулі (кожен модуль триває один триместр): “Головні концепції видавничої справи”, “Застосування персональних комп'ютерів”, “Виробництво книжок”, “Від видавця до читача” (маркетинг, реклама, розповсюдження, продаж) та необов'язковий модуль “Контексти сучасної видавничої справи”. Взагалі, на першій стадії студенти повинні прослухати та успішно скласти мінімум 9 (максимум 13) модулів.

Друга стадія навчання триває два роки. Перші два триместри студенти вивчають обов'язковий модуль “Бізнес видавничої справи”. Інші навчальні модулі на цій стадії тривають по одному триместру. Впродовж першого триместру вивчаються “виробничий менеджмент” та (на вибір) “Культура видавничої справи” або “Друкарство та суспільство”. У другому триместрі вивчається “Електронна видавнича справа”. Починаючи з третього триместру, студенти переходять до вивчення чотирьох альтернативних спеціальних курсів, кожен з яких складається з двох послідовних модулів. Це такі курси, як “Маркетинг видавничої справи” – “Прикладний маркетинг видавничої справи”, “Менеджмент редагування” – “Технології редагування”, “Розробка шрифтів” – “Комп'ютерні додрукарські технології”, “Менеджмент видавничої справи” – “Прикладний менеджмент видавничої справи”. Другі модулі кожного з цих курсів є “випускними”, і саме вони визначають спеціалізацію студента. Зазвичай студенти відвідують по два двомодульні курси, наприклад, з комп'ютерних додрукарських технологій та з технологій редагування.

Цікавою педагогічною методикою університету Оксфорд Брукс є tutorials — обов'язкові щотижневі одно-дводенні заняття з кожного предмету, що вивчається, побудовані за принципом наших занять із репетитором — коли викладач спілкується з парою-трійкою своїх студентів, детально зупиняючись на окремих питаннях курсу. На підставі цих занять наприкінці кожного триместру викладачі доповідають на засіданні

педагогічної ради про успішність кожного студента. Після цього рада заслуховує деяких студентів і надає їм свої пропозиції та рекомендації [8, с. 61].

Починаючи з останнього триместру другого року навчання, студенти залучаються до самостійної дослідницької діяльності. Їм пропонується модуль “Незалежне дослідження”, спрямований на розвиток у студента навичок самостійної дослідницької роботи за обраною ним темою. Аналогічний дослідницький модуль пропонується і на останньому триместрі третього року навчання.

На третьому році навчання впродовж перших двох триместрів студенти працюють над своїми дипломними проектами, теми яких опрацьовують вже з початку другого року навчання. Вони обирають такі теми, які знаходяться на перетині їхніх двох спеціалізацій — поліграфії та, наприклад, бізнесового менеджменту.

Для того, щоб отримати подвоєний ступінь зазвичай бакалавра, потрібно прослухати та скласти 23 однотриместрові модулі, з них 12 модулів з другої стадії, включаючи принаймні шість за кожною з двох своїх спеціальностей. Для того, щоб отримати спільний ступінь почесного бакалавра, студент має прослухати та скласти 27 однотриместрових модулів, з них 16 модулів з другої стадії, включаючи 7 від кожної з двох спеціалізацій.

Для отримання DAS з видавничої справи необхідно прослухати та скласти 9 модулів. При цьому пропонуються як модулі, розроблені спеціально для програми DAS (вони в основному мають прикладний характер): “Прикладне редагування”, “Прикладний менеджмент видавничої справи”, Дизайн та виробництво видань”, “Практичне застосування технологій DTP”, — так і модулі, що їх вивчають і студенти, які бажають отримати перший ступінь: “Застосування персональних комп’ютерів”, “Контексти сучасної видавничої справи”, “Бізнес видавничої справи”, “Електронна видавнича справа”, “Маркетинг видавничої справи”, “Менеджмент редагування”, “Культура видавничої справи”, “Друкарство та суспільство”, “Незалежне дослідження” та “Проект”. Єдиним обов’язковим модулем тут є спеціально розроблений “Вступ до практичної видавничої справи”.

Студенти DAS найчастіше обирають такі модулі: в першому триместрі — “Застосування персональних комп’ютерів”, “Вступ до практичної видавничої справи”, “Бізнес видавничої справи” та “Прикладне редагування”; у другому триместрі – “Прикладний менеджмент видавничої справи”, “Електронна видавнича справа”; у третьому триместрі – “Дизайн та

виробництво видань”, “Практичне застосування технологій DTP”, “Маркетинг видавничої справи” та “Незалежне дослідження”.

Центр видавничо-поліграфічних досліджень університету Оксфорд Брукс надає великого значення працевлаштуванню випускників. Наприкінці передостаннього триместру третього року навчання для майбутніх випускників проводяться одно-дводенний семінар за участю місцевих та лондонських фахівців з кадрових питань, на яких студенти отримують детальні поради щодо методів пошуку пристойної роботи, правил оптимального складання резюме та поведінки під час співбесіди. Випускників також навчають спілкуванню з потенційними роботодавцями. Такі заняття не проходять марно: понад 67 % випускників університету Оксфорд Брукс одразу успішно влаштовуються на роботу. Вони займають посади у всіх відділах сучасних видавництв – виробничих, редакційних, маркетингових, рекламних та у відділах розповсюдження.

Відбір викладачів відбувається на основі конкурсної системи: конкурсант повинен прочитати проблемну лекцію, продемонструвати при цьому ґрунтовне знання предмета та володіння аудиторією. До конкурсу допускаються претенденти, які мають ліцензію на здійснення педагогічної діяльності. Викладачі постійно підвищують кваліфікаційний рівень на спеціальних курсах, де особлива увага приділяється методиці викладання, психологічним та методичним аспектам навчального процесу. В університеті Оксфорд Брукс, для впровадження єдиної освітньої політики навчального закладу, було створено потужний медіа центр. За його допомогою створюються онлайнві публікації навчальних матеріалів. Кожний викладач, що має потребу перекладення матеріалів свого курсу в онлайнвий вигляд, отримує тут консультацію та допомогу.

У Британії значна увага приділяється післядипломній освіті фахівців видавничо-поліграфічної галузі. Цим займається Британський Національний Поліграфічний Центр, що знаходиться в Лестері — місті давніх поліграфічних традицій. Для працівників видавничо-поліграфічної галузі його персонал постійно проводить курси підвищення кваліфікації з широкого спектру дисциплін.

В обладнання Центру в період організації провідними поліграфічними підприємствами Великобританії було вкладено понад чотири мільйони фунтів стерлінгів. А початок цій допомозі поклали кілька сотень тисяч фунтів стерлінгів, що були виплачені за 1860 м² площі та за побудову приміщення і купівлю обладнання. Це були кошти, здобуті містом за перемогу в конкурсі City Challenge — змаганні, в якому беруть участь міста

та селища Великобританії. Заміна та ремонт устаткування постійно здійснюється відомими міжнародними компаніями.

Майже сорок спонсорів друкарської промисловості Великої Британії та Європи відгукнулись на прохання допомогти в підготовці викладацького складу. До них належать такі всесвітньо відомі фірми як: Heidelberg (UK), Linotype-Hell, Openshaw, Agwa-Gavaert, 3M United Kingdom, DuPont і Kodak. Без такої підтримки Центр не зміг би готувати фахівців за ті мінімальні кошти, що беруться зі слухачів.

Крім поліграфістів Великої Британії, тут регулярно проходять перепідготовку представники інших країн світу, що складає понад 40 % від загального складу студентів. Крім громадян Іспанії, Португалії, Греції, Саудівської Аравії, Мальти, Пакистану тут навчаються і поліграфісти з Німеччини, для здобуття другого рівня державної професійної кваліфікації за фахом “Поліграфія та графічні комунікації”. Кількість тих, хто бажає навчатися, зростає, бо навчальні програми Центру — одні з найкращих в Європі.

Центр діє також як технічний координатор Британського Консорціуму, що є частиною Європейської групи, якою керує французька компанія Synapse. Компанія задіяна до створення навчального тренажера високохудожнього офсетного друку state-of-the-art. Він функціонує за принципом тренажера для пілотів, дозволяє бачити, як машина реагує на команди. Тренажер дозволяє не витратити кошти на закупівлю паперу та фарб. Інструктори ставлять перед слухачами завдання, пропонуючи вирішувати їх на місці. Центрові властиві інтенсивні методи навчання, є групи, що їх набирають на термін від одного до семи днів. Навчання проводиться у сферах digital pre-press, “машинний друк” (з використанням чотирьох чи п’яти фарб), “лакування та оздоблення в процесі друкування” (з використанням процесів, що програмують). Крім того Центр пропонує підготовку фахівців, що вміють якісно контролювати весь видавничо-поліграфічний процес. Центр розробляє навчальні програми підвищення кваліфікації фахівців видавничо-поліграфічної галузі із запропонованих слухачами тем, що робить навчання ефективнішим. На відміну від навчальних курсів фірм, що виготовляють обладнання і матеріали, тут навчання охоплює широке коло проблем, розглядаючи деталі, яких виробники навіть не торкаються. Закінчивши курси, фахівці працюють у фірмах на найдосконалішому обладнанні.

Ще один проект, над яким працює Центр, називається “Леонардо”. Його фінансують навчальні організації та компанії Великої Британії, Австрії

та Іспанії. Працівники, задіяні в цьому проекті, розробляють навчальний пакет дистанційних мульті-медіа, щоб домогтися відповідності до міжнародного стандарту ISO 9000, використовуючи CD-ROM. До реалізації наступного проекту Центру “Акція” залучено Міську Раду міста Лестера та певну кількість місцевих компаній, що зайняті розробкою високих технологій. Цей проект дозволяє Центру запровадити в життя свої ініціативи (що сприяють економії коштів) в галузі комунікацій — такі, як проведення та технічне забезпечення відео-конференцій, кампаній у пресі, забезпечення фірм цифровими друкарськими системами та маркетинговими продуктами.

Центр має велику кількість замовників з інших галузей промисловості, управління та бізнесу, для яких він здійснює підготовку кадрів: Bank of England, Rank Xerox, Wiggins Teape, Ordnance Survey та Hewitt. Службовці, що працюють в компаніях-постачальниках паперу, також проходять інтенсивне навчання в Центрі. Воно їм потрібне, щоб краще розуміти технологію та термінологію друкарських процесів. Центр також здійснює різного роду тестування обладнання. Це робиться в інтересах компаній, що мають у цьому потребу.

Фінансову підтримку діяльності курсів здійснюють різні суб’єкти видавничого бізнесу. Вони організують спеціальну наглядову раду, своєрідний дорадчий орган, який допомагає університету правильно, з урахуванням потреб галузі, організувати навчальний процес, наповнити дисципліни відповідним змістом. Видавничі компанії можуть оплачувати студентам навчання, виплачувати стипендії, працевлаштовувати їх.

Бакалаврська освіта в основному фінансується Міністерством освіти і місцевою владою, однак більшість студентів все ж самостійно сплачують за навчання (щоправда, гроші на навчання можна взяти в кредит). Студенти, що навчаються на післядипломних курсах, повинні сплатити одразу всю суму, яка є значно більшою ніж за навчання для отримання бакалаврської освіти [10, с. 14].

Сьогодні у Великій Британії розуміють, щоб іти в ногу з технологічним прогресом, видавничо-поліграфічним компаніям необхідно витратити мільйони фунтів стерлінгів на закупівлю найсучаснішого обладнання і водночас не забувати, що ефективно використати його можна лише за умови, коли на цьому обладнанні працюють добре підготовлені кадри. Витративши на перепідготовку кадрів кошти, мізерні в порівнянні з коштами, що були вкладені в устаткування, можна досягти максимальної віддачі і домогтися значних прибутків.

Ступенева професійна освіта фахівців видавничо-поліграфічного профілю в Республіці Польща

Розвиток професійної освіти залежить від суспільно-економічних умов, що існують у державі в певний період часу. Сьогодні в Польщі, як і в Україні, відбуваються бурхливі економічні та суспільні перетворення, кінцева мета яких — досягнути ринкової економіки. Одним із негативних наслідків цього процесу є постійне зростання безробіття, яке охоплює щораз більший процент працездатного населення, звільнення з роботи старшого покоління працівників, що трудилися в галузях інформаційних технологій. Поряд з цими явищами поширюється твердження про недостатню кількість висококваліфікованих фахівців для видавничо-поліграфічної галузі. Це спонукає до довготривалої модернізації та вдосконалення системи ступеневої професійної освіти фахівців видавничо-поліграфічної галузі. В Польщі в загальному плані можна чітко виділити три ступені професійної підготовки:

а) основний загальний ступінь — відповідає професійно-технічній підготовці, в результаті якої молодь здобуває рівнозначні робітничі кваліфікації;

б) середній ступінь — реалізується в технікумах, професійних або профільованих ліцеях, випускники яких здають іспит на атестат зрілості;

в) вищий ступінь, який реалізується у вищих навчальних закладах.

Окрім того, існує проміжний ступінь, який надає післяліцейна середня професійна освіта. Після впровадження реформи 1999 р. відбуваються зміни у професійному навчанні [3, с. 159].

Проект реформ містить ряд істотних змін, що стосуються системи професійної освіти, а саме:

- поступова ліквідація професійних шкіл типу технікумів;
- перенесення професійно-технічної освіти на рівень: професійної двохрічної школи, вступ до якої можливий після трирічної гімназії або після ліцейної школи (2-4 семестри), вступ до якої можливий після закінчення ліцею певного профільюючого напрямку, що присвоює кваліфікацію техника;
- створення трирічних ліцеїв профільного напрямку (виділено 12 профілів, серед яких немає поліграфічного);
- запровадження зовнішніх професійних і державних екзаменів під керівництвом регіональної екзаменаційної комісії.

Реформи передбачають поетапні зміни в системі ступеневої професійної освіти поліграфічного профілю. На 1 січня 1999 року структура професійних закладів поліграфічного профілю складалася з семи професійно-технічних шкіл, дев'яти технікумів, двох післяліцейних шкіл, чотирьох

вищих навчальних закладів. Понад 2/3 фахівців поліграфічного профілю готується в технікумах за п'ятьма основними спеціальностями: технік друкарських машин (40 %); складання текстів (23 %); поліграфічні процеси репродукції (17 %), палітурна справа (18 %); виконання друкарських форм (2 %). Майже півтори тисячі робітників поліграфічного профілю щороку готується у професійно-технічних школах в основному за двома професіями: друкар (56 %), палітурник (44 %). П'ять професійних навчальних закладів поліграфічного профілю мають власні навчальні майстерні, але лише школа у Варшаві більш-менш забезпечена необхідним виробничим обладнанням [29, с. 66].

Швидкий розвиток Польської поліграфічної промисловості потребує принципових змін у змісті підготовки працівників галузі. В 1998 р. Міністерство освіти спільно з професійними навчальними закладами поліграфічного профілю і громадською організацією "Польський Дім Друку" розробили принципово нові навчальні програми для професійно-технічних шкіл і технікумів за трьома спеціальностями: підготовчі процеси і палітурні процеси. Згідно з сучасними вимогами це забезпечує широкий профіль навчання, допомагає в пошуках місця праці згідно зі здобутою спеціальністю. Нові навчальні програми є багаторівневими, що надає можливість продовжити навчання: училище-технікум-ліцей-вища школа. Важливою проблемою в професійній підготовці фахівців є забезпечення навчальних програм сучасною навчальною літературою. Для видавництва друкування книг для вузького кола читачів є економічно не вигідним. Цю проблему в Польщі пробують розв'язати шляхом відродження Фонду Поліграфічного навчання і дофінансування видань підручників за рахунок реклами видавничо-поліграфічних фірм.

Багатьох дослідників видавничо-поліграфічної галузі хвилює відтік педагогічних кадрів з поліграфічних шкіл. Більшість педагогів з вищою поліграфічною освітою працюють у професійних навчальних закладах на неповну ставку, витрачаючи основний робочий час на працю у видавничо-поліграфічних підприємствах. У досліджених дев'яти навчальних закладах на стаціонарі були задіяні лише 24 викладачі з вищою професійною освітою. Існує необхідність поновлення педагогічних кадрів з вищою поліграфічною освітою до рівня 70 осіб [22, с. 108].

Потреба галузі у гнучкій підготовці фахівців із врахуванням змін у технології і потреб ринку та неспроможності державних навчальних закладів забезпечити процес відповідним обладнанням і кваліфікованими інженерно-педагогічними працівниками спричинив до появи в 1995 році приватного

поліграфічного ліцею при Публічному Інституті. Основна дидактична мета школи підготувати і перепідготувати працівників видавничо-поліграфічної галузі до роботи з сучасними інформаційними технологіями. Приватний поліграфічний ліцей готує фахівців спеціальностей, пов'язаних з підготовкою публікацій до друку. У приватному навчальному закладі проводиться різноманітне навчання з використанням редакторських, графічних, дизайнерських комп'ютерних програм, що використовуються у видавничо-поліграфічних підприємствах.

Приватний поліграфічний ліцей забезпечений сучасним комп'ютерним обладнанням і програмами, бо його засновниками є дистриб'ютори в Польщі відомих фірм: Apple, Xerox, Rise, Kodak, Du Pont, Sun Microsystems. Слухачі школи мають можливість ознайомитися з обладнанням, що знаходиться у виставковій залі фірм і скористатися консультаціями їх працівників. Співпраця представників відомих фірм з навчальним закладом дає можливість учням використовувати найсучасніші версії ліцензованих комп'ютерних програм. Найчастіше використовуються програми: Adobe Photoshop, Adobe Illustrator і Quark Pres, а для обробки сканованих образів — Line Color.

Навчальний план поліграфічного ліцею включає сім теоретичних предметів: “Основи видавничо-поліграфічних процесів”, “Основи матеріалознавства”, “Основи друкування і палітурної справи”, “Технологія додрукарських процесів”, “Комп'ютерні видавничо-поліграфічні системи”, “Основи маркетингу”, “Основи права праці”. Для викладання теоретичних предметів запрошуються досвідчені працівники Варшавської Академії мистецтв. Для практичних занять запрошуються викладачі, що здобули сертифікат для програми фірм Adobe, Quark Media. Майже половину навчального часу приділяється самостійній роботі на комп'ютері під контролем інструктора, що має значний практичний досвід [28, с. 136].

Приватний поліграфічний ліцей проводить стаціонарне та заочне навчання. Заочне навчання відбувається в суботу і неділю до восьми годин. В сумі це має 270 годин, з котрих понад 100 годин відводиться на практичні заняття. Оцінювання знань відбувається під час двох екзаменаційних сесій, на яких складаються заліки, а з предметів технологія додрукарських процесів і програмування складаються досить складні екзамени. Випускники приватного ліцею на рівні з випускниками державних поліграфічних шкіл мають право поступати до вищих навчальних закладів поліграфічного профілю.

Сьогодні в Польщі в чотирьох вищих навчальних закладах готують інженерів для видавничо-поліграфічної галузі: Поліграфічному Інституті Варшавської Політехніки, Інституті виготовлення паперу і машин для його обробки Лодзької політехніки (навчання з двох спеціальностей: експлуатація поліграфічних машин і поліграфічна технологія та переробка паперу), механічному відділі Промислової Апаратури Краківської Політехніки (спеціальність “Будова та експлуатація поліграфічних машин”), Щецинській Політехніці (спеціальності з поліграфічної інформації).

Найбільшим і найстарішим вищим навчальним закладом видавничо-поліграфічного профілю в Польщі є Поліграфічний Інститут Варшавської Політехніки, який діє з 1970 р. На денну форму навчання до Інституту приймаються випускники загальних і технічних шкіл. Для вступу необхідно виконати контрольні роботи з математики і фізики (або хімії). На перший рік навчання приймається 50-60 осіб. Навчання триває 10 семестрів (п’ять років). Денне навчання є безкоштовним, тільки у випадку, коли студент залишається на повторне навчання, він платить за повторні лабораторні заняття.

Навчальні програми Поліграфічного інституту відповідають розвитку поліграфічних технологій і розроблені відповідно до програми Політехніка - 2000, яка включає в себе:

а) обов’язкові предмети, такі як: математика, фізика, хімія, елементи будови машин, інформатика і технічний рисунок;

б) технологічні предмети, такі як: видавничий процес, поліграфічне матеріалознавство і машинознавство, репрографія, фоторепродукція, спеціальна техніка репродукції, технологія виготовлення друкарських форм, друкування та пакування, а також проектування поліграфічних підприємств;

в) інші предмети, такі, як: навчання двох іноземних мов (за вибором), охорона праці, екологія, предмети гуманітарно-економічного спрямування (за вибором): психологія, філософія, економіка тощо.

З восьмого семестру навчальні програми поділяються за спеціалізаціями: видавничі процеси, фоторепродукція і друкарські форми, технологія друкування і завершальні процеси. В межах спеціалізації професійні знання поглиблюються, а на останньому десятому семестрі студент, під опікою свого майстра, працює над магістерською дипломною роботою, самостійно вирішуючи певні науково-технічні проблеми.

У Поліграфічному Інституті успішно діє заочна форма навчання, яка триває 4,5 роки. Студенти приїжджають до Інституту вісім разів протягом семестру (з проміжком у два тижні) на три дні, від п’ятниці до неділі. Навчання закінчується дипломною інженерною роботою і здобуттям

диплома інженера поліграфічних спеціальностей. Заочна форма навчання є платною і на ній зазвичай навчаються випускники поліграфічних шкіл і технікумів, що працюють на видавничо-поліграфічних підприємствах.

Після закінчення Поліграфічного Інституту його випускники працюють: управлінцями видавничо-поліграфічних підприємств; у науково-дослідних організаціях поліграфічної галузі; представництвах закордонних фірм, які виготовляють або розповсюджують поліграфічну продукцію; на підприємствах, що переробляють папір, виробляють фарби, реактиви тощо; в контрольних лабораторіях або на посаді спеціалістів з продажу і маркетингу; в текстильному виробництві при друкуванні на тканинах; в електронному і механічному виробництві, а також в оптиці, де використовують фотохімічні методи. Опитування показало, що майже 80 % випускників працюють на підприємствах, що мають зв'язок з видавничо-поліграфічною справою. Більшість випускників займають керівні посади, деякі організували свої підприємства. В анкетах вони зазначили, що навчання в Поліграфічному Інституті дало їм ґрунтовну інтелектуальну підготовку, актуальні знання про поліграфічну техніку і технологію, основи управління і економіки, що допомагає їм систематично актуалізувати свої знання та досягти професійних успіхів [16, с. 101].

У Поліграфічному Інституті створена післядипломна форма навчання для абітурієнтів, що мають диплом вищої школи інших профілів (хімія, механіка, інформатика тощо), які хочуть познайомитися із сучасною поліграфічною технікою і технологією. Навчання триває два семестри (1 рік) і викладається заочно, наприклад студенти приїжджають на три дні через два тижні. Однією з форм післядипломного навчання є технічні симпозиуми, організовані Поліграфічним Інститутом. Вони призначені для зацікавлених представників поліграфічних підприємств, студентів і викладачів Інституту. На симпозиумах представники окремих фірм презентують нові матеріали, устаткування, машини або нові технології.

Отже, системі ступеневої професійної освіти фахівців видавничо-поліграфічного профілю Польщі властива широкопрофільність підготовки; багатоваріантність навчальних програм; багаторівневність професійного навчання; диверсифікація навчальних закладів і змісту навчання; підвищення уваги до базової професійної освіти; збалансування спектру підготовки фахівців і запитів сфери виробництва; керівництво та контроль з боку держави; активна підтримка громадських організацій і підприємств.

На думку Т. М. Десятова для європейської системи професійної освіти є характерними тенденції, що полягають у зміні підходу до навчально-

виховного процесу. Замість інформаційно-навчального підходу все чіткіше постає необхідність у створенні інноваційного процесу навчання.

Нові світові тенденції потребують вдосконалення систем, що забезпечують освіту і підготовку протягом всього життя, оновлення змісту навчання, розроблення стандартів, впровадження нових технологій організації професійної підготовки кадрів. Йдеться про новий ціннісний підхід, який вимагає, щоб освіта у XXI столітті передбачала забезпечення неперервності у всіх ланках навчання, створення необхідних умов для доступу кожної людини до оволодіння новими знаннями, цінностями, відносинами, компетенціями і вміннями. У контексті нових завдань, які встають перед вищими навчальними закладами XXI ст., необхідні сміливі рішення у формі нової концепції, яка повинна бути комплексною, відкритою, інноваційною [4].

За цих умов вкрай необхідним є пошук шляхів нового партнерства між освітою і світом праці, а також з роботодавцями на основі врахування потреб і загальнолюдських вартостей і вимог нових стандартів. Результати цього пошуку мають сприяти зміцненню зв'язків між секторами освіти, промисловості та іншими економічними секторами, забезпеченню наступності між усіма ланками освіти, промисловості, та іншими економічними галузями. Посилюються потреби у розвитку партнерських відносин з організаціями, підприємствами і відомствами промисловості та сфери обслуговування.

У документах зі стратегії розвитку Європейського союзу (Europe Commission, Communication. The Role of Universities in the Europe of Knowledge. COM of 05.02.2003.) [20] зазначається, що фундаментальною складовою європейського майбутнього є функціонування суспільства знань, наголошується на допоміжній ролі економіки, розвиток якої в основному буде ґрунтуватися на знаннях. Представники Європейської комісії стверджують, що розвиток сучасної економіки залежить від таких чинників:

- створення нових знань;

- якісне передання нових знань у навчальному процесі;

- поширення та творче використання нових знань у сфері послуг і виробничих процесах.

У Комюніке Комісії сформульовано нові виклики, що постають перед європейською системою професійної освіти:

- зростання попиту на вищу освіту, що набуває масового характеру;

- розвиток ефективної та тісної співпраці між навчальними закладами і виробництвом;

зростання попиту на наукові кадри;

реорганізація знань (розкриття двох протилежних тенденцій – зростання диверсифікації та спеціалізації знань і одночасно необхідність інтегрованих знань для вирішення багатьох суспільних і виробничих проблем;

нові очікування у створенні системи з підготовки і перепідготовки нових кадрів впродовж життя.

Висновки

До загальних ознак і тенденцій всіх систем ступеневої професійної освіти видавничо-поліграфічного профілю в країнах Європи можна віднести: посилення фундаментальності та інформатизації професійної підготовки, кризу традиційної інженерної освіти; не актуальність значної кількості традиційних професій і появу багатьох нових професій мульті-медійного спрямування; диверсифікацію навчальних закладів і змісту навчання; конституціювання та підвищення уваги до базової професійної освіти; широкопрофільність підготовки; багатоваріантність навчальних програм; збалансування спектру підготовки фахівців і запитів сфери виробництва; зростання ролі самостійного навчання; орієнтація на єдиний навчально-науково-виробничий процес. Посилюється роль компетентної громадської думки у формуванні іміджу закладів освіти. Зростає мережа центрів підвищення кваліфікації. Превалюють процеси демократизації управління освітою як на макро-, так і на мікрорівнях, забезпечення реальної автономії навчальних закладів, створення належних умов для творчості педагогів.

До відмінних ознак систем ступеневої професійної освіти видавничо-поліграфічного профілю в різних країнах відносяться різноманітні підходи, гнучкість і варіативність навчання, форми інтеграції з промисловими і фінансовими корпораціями; впровадження ринкових механізмів; концентрація і розташування освітніх закладів у країні; співвідношенням частки навчальних годин, відведених на самостійну роботу, до загального обсягу навчального часу, навчальними нормами; централізація й автономність освітніх закладів, їх різноманітність за розмірами, функціями, навчальними планами, джерелами фінансування, формами управління.

Література

1. *Абашкіна Н. В.* Принципи розвитку професійної освіти в Німеччині / Монографія. — К.: Вища шк., 1998. — 207 с.
2. *Грани глобализации: Трудные вопросы современного развития /* Под ред. *М. С. Горбачева.* — М.: Альпина Паблишер, 2003. — 592 с.

3. *Граца Т.* Основні умові ефективності професійної підготовки кадрів // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2001. — № 1. — С. 157-164.
4. *Десятов Т. М.* Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи (друга половина ХХ століття): Монографія. — К.: АртЕк, 2005. — 405 с.
5. *Європа: вчора, сьогодні, завтра /* За ред. Н. П. Шмелева. — М.: Экономика, 2002. — 823 с.
6. *Зубко В.* Порівняльний аналіз як передумова прийняття реформаторських рішень // Сучасні системи вищої освіти: порівняння для України. За заг. ред. В. Зубка. — К.: Видавничий дім “КМ Academia”, 1997. — С. 7-30.
7. *Корсак К.* Стан і головні тенденції розвитку базової професійної освіти в Західній Європі // Освіта і управління. 1999. — № 1. — С. 143-154.
8. *Лисенко В.* Оксфорд: два університети — один стандарт // Друкарство. — 1999. — № 6 — С. 58-61.
9. *Миклушка І.* Проблеми видавничої освіти в Україні. Погляд з Європи // Друкарський Кур'єр. — 1998. — № 4. — С. 7-10.
10. *Річардсон П.* Видавнича освіта у Великобританії // Видавнича галузь і кадри: досягнення, проблеми, перспективи: Наук.-практ. зб. / Упоряд. Е. І. Огар. — Львів: Аз-Арт, 2002. — С. 12—16.
11. *Филик В.* Поговорим о полиграфическом образовании // КомпьюАрт. — 1998. — № 8. — С. 9-18.
12. *Ausbildung zum Drucktechniker und Papiertechniker in Munchen //* Deutsche Drucker. — 1993. — № 3. — S. 6.
13. *Changement et developpement dans l'enseignement superieur: document d'orientation.* — UNESCO, Paris, 1995. — 45 p.
14. *Chobadian Ashwerth J.* Performance measurement in local government — concepad practice // Int. J. Open and Pred. Manag. — 1994. — № 5. — S. 40-55.
15. *Cerny Ph.* Globalization and the Disarticulation of Power: Towards a New Middle Ades? In: Power in Contemporary Politics. — L., 2000. — pp. 170-186.
16. *Czichon H., Czichon M.* Wyzsze szkolnictwo poligraficzne // Polska poligrafia u produ XXI wieku. — Wroclaw, 1999. — S. 93-105.
17. *Enseignement technique et formation professionnelle dans les pays en transition. Cooperation et partenariat Est-Ouest UNEVOC symposium, Toulouse, juin, 1995.* — UNESCO, Paris, 1996.

18. Erweiterungsbau der Fachhochschule für Druck // Deutsche Drucker. — 1993. — № 1-2. — S. 3.
19. Estoril, Portugal, 30 May – 1 June 1996. DECS / SE/Sec (96) 19. Strasbourg: Council of Europe. — 12 p.
20. Europe Commission, Communication. The Role of Universities in the Europe of Knowledge. COM (2003), 58 Final of 05.02.2003.
21. *Hubert M.* Ausbildung und Wissenschaftsstandort Deutschland // Naturwissenschaften. — 1992. — № 9. — S. 407-412.
22. *Kostecki B., Hoppe J.* Blaski i cienie polskiego systemu kształcenia zawodowego poligrafów // Polska poligrafia u progu XXI wieku. — Wrocław, 1999. — S. 105-111.
23. *Leclercq J.* The European Dimension in Teacher Training: the Universal Issues at Stake // Report of the Seminar (Estoril, Portugal, 30 May – 1 June 1996) DECS / SE/Sec (96) 19. Strasbourg: Council of Europe. — 12 p.
24. *Leischner D.* Kształcenie zawodowe i studia kadry dla przemysłu poligraficznego na przykładzie Niemiec // Polska poligrafia u progu XXI wieku. — Wrocław, 1999. — S. 111-116.
25. Livre blanc sur l'éducation et la formation: Enseigner et apprendre – Vers la société cognitive. — Commission Européenne, Luxembourg, 1995.
26. Resolution of the Council and the Ministers of Education Meeting Within the Council on the European Dimension in of 24 May (88/C 177/02) // ATEE News. — 1992/1993. — № 38/39. — P. 31-32.
27. *Selys G.* de L'école, grand marché du XXI e siècle // <http://www.mondediplomatique.fr>. — Juin 1998.
28. *Soln A.* Prywatna szkoła poligraficzna // Polska poligrafia u progu XXI wieku. — Wrocław, 1999. — S. 135-137.
29. Stan szkolnictwa poligraficznego w Polsce // Świat druku. — 1999. — № 12. — S. 64-67.
30. www.bmbf.de — Juin 2000.
31. www.idée-it.de — May 2001.

Розділ 3. СУЧАСНИЙ СТАН СТУПЕНЕВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ФАХІВЦІВ ПОЛІГРАФІЧНОГО ПРОФІЛЮ В РИНКОВИХ УМОВАХ

Наприкінці ХХ століття різкий спад виробництва в Україні спричинив до скорочення потреб у високопрофесійних фахівцях. Це проявилось у падінні соціального статусу інтелектуально спроможних фахівців. Проте, в останній час зростає інтерес молоді до здобування освіти у професійних навчальних закладах. Це пояснюється зростанням рівня зарплати кваліфікованих фахівців, підвищення розмірів стипендій та зростання можливості працевлаштування. Ринкові умови вплинули на появу мережі приватних освітніх навчальних закладів, у яких формуються педагогічні та наукові школи.

У народному господарстві України відбуваються глибокі соціально-економічні зміни, суть яких полягає в переході до ринкової економіки. На відміну від інших суспільних інституцій, система освіти залишається ще достатньо консервативною та не завжди встигає адекватно реагувати на стрімкі зміни в економіці.

Консервативність системи професійної освіти з одного боку виконує протипагу руйнівним центробіжним процесам у суспільстві, а з іншого – отримує можливість своєчасно реагувати на потреби суспільства. Проектувати зміни у системі освіти необхідно з врахуванням узгоджених інтересів особистості та суспільства, що спроектовані на перспективу.

Трансформація системи професійної освіти ґрунтується на необхідності узгодження діяльності всіх систем народного комплексу для переходу до постіндустріального суспільства в ринкових умовах. Головна мета трансформації полягає у створенні освітньої системи, яка дала можливість молодому поколінню оволодівати професіями, які дадуть їм можливість реалізувати свої задатки та прагнення. В останній час зміни в професійній освіті спрямовані на врахуванні сучасних соціально-економічних реалій ринку праці та пошуку нових шляхів розвитку освітніх програм професійної підготовки фахівців. Відбувається диверсифікація моделей освіти та освітніх закладів. Збільшується кількість недержавних навчальних закладів. Отже, система професійної освіти стає гнучкішою, розширюються можливості для вибору місця та часового терміну навчання.

У розробку і розвиток теорії реформування й управління системою професійної освіти у ринкових умовах суттєвий внесок зробили Б. Андрушків, Г. Балихін, С. Батишев, В. Бобров, М. Долішній, С. Злупко, Я. Камінецький, В. Кремінь, І. Лікарчук, В. Луговий, О. Михайлушкін, Н. Ничкало, О. Новіков,

О. Савельєв, А. Субетто та ін. Проте, ряд аспектів, зокрема організаційно-економічних, щодо підготовки фахівців у ринкових умовах, не набули належного теоретичного розкриття та практичного застосування. В наукових дослідженнях не узгоджено систему понять, якими можна користуватися під час визначень теоретичних посилань.

Розвиток педагогічної теорії характеризується тенденцією розробки певного термінологічного апарату, за допомогою якого можна досліджувати й описувати всю розмаїтість педагогічних явищ. Термінологічний апарат виконує методологічну функцію, невід'ємно зв'язану з дослідницькою діяльністю. Зафіксований в термінах зміст понять відображає стан конкретної науки, сприяє її подальшому розвитку, створенню нових теоретичних положень і концепцій. Пошук нових теоретичних і методологічних рішень та наукових розробок у ступеневій професійній освіті потребує посиленої уваги до розробки чіткого термінологічного апарату.

Актуальність цієї проблематики посилюється в період реформування освіти, в умовах вільного доступу до різноманітних джерел інформації, можливості кооперації учених багатьох наук. Інноваційні процеси, що відбуваються в освіті, впровадження нових стандартів, організація нових типів і видів навчальних закладів значно збагатили педагогічну науку різноманітними поняттями, посилило потребу в узгодженні та систематизації термінів.

Перехід до ринкового механізму господарювання зумовив появу в педагогічному лексиконі нових економічних термінів і понять, які нерідко не мають однозначного визначення. Зокрема, в сучасній науковій літературі з економіки подаються такі тлумачення поняття "ринок":

- місце купівлі-продажу товарів і послуг, складання торговельних угод;
- економічна категорія товарного виробництва, яка є сферою обміну з певною системою ринкових відносин між продавцями і покупцями [3, с.78];
- економічні відносини, пов'язані з обміном товарів і послуг, в результаті яких формується попит, пропозиція, ціна [20, с. 57].

Г. І. Глотова пропонує дещо інше визначення: "ринок — це економічний механізм, за допомогою якого відбувається узгодження й реалізація економічних інтересів між виробниками і споживачами у процесі обміну через механізм цін" [5]. Таким чином, поняття "ринок" є багатограним, кожне з них має свою специфіку в залежності від мети дослідження та різний ступінь деталізації.

Отже, ринок — це система соціально-економічних відносин між людьми, що виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання і

ґрунтуються на певних принципах, основними з яких є економічна доцільність і свобода діяльності.

Ринкові відносини, як відносини виробничі, виникають на основі розвинутого товарного виробництва, суспільного поділу праці, економічної відособленості виробників. Це і є об'єктивні умови існування ринку.

Функціональна визначеність ринку полягає в забезпеченні ним процесів саморегулювання економічної системи. Він виконує регулюючу функцію у процесі безперервного відтворення та надійного зв'язку між виробництвом і споживанням, в об'єднанні економіки в єдине ціле, в розподілі ресурсів між різними сферами виробництва. В цьому значенні ринок виступає функціональною формою економічних зв'язків між суб'єктами економічної системи.

На ринку виявляються попит і пропозиція, відповідність виробництва споживанню, економічні інтереси суб'єктів; індивідуальні витрати праці на виробництво товарів порівнюються зі суспільним еталоном, стає очевидною міра корисності товарів і послуг відповідно до дії закону вартості.

Реально виконувати свої функції ринок може за умов незалежності суб'єктів господарювання, наявності певних прав і свобод товаровиробників у поєднанні з їх економічною відповідальністю; права власності на засоби виробництва, створений продукт і доход; права самостійно визначати ринки збуту продукції та ціни на виготовлені товари й послуги; свободи вибору виду господарської діяльності, джерел фінансування і ресурсів; розвинутої ринкової інфраструктури; стійкої фінансової та грошової систем; наявності відповідного економічного середовища і клімату, які б сприяли господарюванню в ринкових умовах. Ідеться про достовірну інформацію щодо ринку, його суб'єктів та правових гарантій вільного підприємництва.

Основна властивість економіки ринкового типу полягає в проникненні ринкових відносин в усі господарські сфери, галузі й регіони країни. Глибина проникнення ринкових відносин, широта охоплення ними соціально-економічних явищ і процесів у різних галузях і секторах економіки різна. Практично всі вони перебувають під впливом ринкових змін. Таким чином, уся економіка виступає як сукупність ринків.

В. Г. Кремінь зазначає, що „ринкова економіка — це не просто товарне обмінно-оцінювальне господарство, а господарство, орієнтоване на прибуток, на пріоритет грошей. Метою господарювання стає насамперед, не виробництво матеріальних благ завдяки активності людини її сутнісним силам... Можна стверджувати: більшість негараздів в Україні виникають саме завдяки стереотипам, які досі є у свідомості і визначають ставлення в нашій країні

передбачає відхід від світоглядних стереотипів щодо взаємовідносин людини і економіки, надання останнім природного характеру [12, с. 6].

Отже, ідеологія ринкової економіки сформулювала низку ознак, які визначають режим вільного ринку. Це, насамперед, необмежена кількість учасників конкуренції, вільний доступ на ринок та вихід з нього. Кожна особа в умовах ринкового господарювання має право займатися будь-яким видом підприємництва, організувати його на свій розсуд і припинити діяльність за власним бажанням. Власник грошових доходів має свободу при виборі та придбанні товарів і послуг, які йому потрібні. Для ринкового господарювання характерною є мобільність інформаційних, матеріальних, трудових, фінансових та інших ресурсів. Кожен учасник конкуренції може оперативнo вкладати й переміщувати свій капітал з однієї сфери діяльності в іншу залежно від економічних інтересів. У ринковій економіці кожен учасник конкуренції володіє певним обсягом ринкової інформації (відомості про попит і пропозицію, ціни, норму прибутку та ін.), без якої важко прийняти правильне управлінське рішення.

Під час найвищого ступеня структуризації в складі єдиного ринку виділяються ринки: предметів споживання і послуг; засобів виробництва і виробничих видів діяльності; капіталів; праці; інформації, інтелектуального продукту, інновацій. Одним із основних елементів ринкової економіки є ринок праці [28, с. 7].

У більшості економічних і педагогічних дослідженнях ринок праці розглядається як економічна категорія, що характеризує систему соціально-трудоу відносин з метою задоволення потреб економіки у працівниках і реалізації громадян права на працю, шляхом обміну на основі попиту та пропозицій [20, с. 58]. В енциклопедії професійної освіти зазначається, що ринок праці визначає вартість і умови праці, можливості підвищення рівня освіти, професійного росту, гарантії зайнятості. Особливістю ринку праці, порівняно з іншими ринками, є те, що в якості товару в ньому виступають фізичні, інтелектуальні й емоційні здатності людей.

У зв'язку з цим заслуговують на увагу перспективні наукові розробки академіка Н. Г. Ничкало, яка розглядає ринок праці як педагогічну категорію, вважаючи що динаміка змін на ринку праці впливає на розвиток системи професійної освіти, на модернізацію і відповідно на якість підготовки професіоналів. Проблема неперервної професійної освіти розглядається з позиції якості потенціалу працівників як важливої умови розвитку людських ресурсів.

Розвиток та вдосконалення ринкових відносин перетворюють суб'єкти

освіти на суб'єктів ринку. Професійні навчальні заклади стають по суті посередниками між майбутнім фахівцем і потенційним працедавцем. Це спонукає систему професійної освіти до пошуку нових форм і методів підготовки фахівців, що забезпечують потрібну якість «товару» — випускників навчальних закладів [17, с. 7].

Вивчення структури ринку дає комплексне уявлення про ринкову економіку як єдність взаємопов'язаних і взаємодіючих ринків. Ринок видавничої продукції та поліграфічних послуг виступає складовою системи національного ринку України, а оскільки видавнича продукція є продуктом інтелектуальної діяльності, її ринок належить до ринку інформаційних продуктів. Друкована продукція, поліграфічні роботи і послуги знаходять своє місце і на споживчому ринку. Таким чином, ринок видавничої та друкованої продукції можна розглядати як складову частину національного товарного, інформаційного, споживчого ринку.

Відповідно до сучасних уявлень про походження культури і цивілізації саме інформаційні процеси лежать в основі культурогенези, є детермінантною базою будь-якого аспекту матеріальної еволюції. Складність самоорганізації суспільства як системи неодмінно визначають структурні вектори соціальних інформаційних процесів. Загальна теорія інформації на сучасному етапі доводить первинність інформаційного явища в єдності розвитку будь-якого рівня матерії. На соціальному рівні проявляється залежність соціальної феноменології від інформаційних процесів, що унеможлиблює здійснення будь-якої соціальної дії без її інформаційно-випереджального аспекту. Отже, розвиток інформаційної складової культури і цивілізації — це розвиток генеруючих основ соціальних явищ.

Важливу роль у способах, прийомах, методах, процесах, засобах організації культурно-освітньої та інших видів інформаційної діяльності особи і суспільства відіграє видавничо-поліграфічна галузь. Вона є невід'ємною частиною культури народу, національної політики, оскільки держава тоді сильна, коли дбає про її розвиток. Видавничо-поліграфічна галузь є безумовно культурно-освітнім явищем, вона безпосередньо впливає на культуру мислення, слова, дії. Видавничо-поліграфічна галузь за своєю суттю спрямована на формування свідомості людини та інформаційного суспільства і тісно пов'язана з культурно-освітніми умовами. Їх розвиток залежить від соціально-історичних передумов, зумовлених реальною ситуацією, в якій перебуває суспільство.

Професор М. Сенченко у своїх публікаціях оперує поняттям «ринок інформації» в якому видавничо-поліграфічну продукцію розглядає «як об'єкт культури та соціальної інформації, підсистему інформаційних потоків і фактор

інформаційного забезпечення суспільства» [21, с. 3]. Таке визначення є сучасним, оскільки друкована продукція на ринку інформації має особливе значення та ставлення зі сторони споживачів.

Л. А. Швайка дотримується думки щодо доцільності використання терміна «ринку видавничо-поліграфічної продукції» і визначає його як систему відносин між виробниками і споживачами всіх видів видавничо-поліграфічної продукції в процесі її виготовлення та обміну, в основі яких лежать принципи свободи вибору та економічної доцільності [28].

У більшості країн видавничо-поліграфічні підприємства посідають значне місце в загальному обсязі виробництва матеріальних благ, вона є однією з найприбутковіших і найпривабливіших у фінансовому аспекті. У провідних країнах світу вона забезпечує значну частку ВВП: Фінляндія (20 %), Росія (14 %), США (8 %). У всіх країнах видавничо-поліграфічні підприємства забезпечує освітній, соціальний та економічний розвиток, служать засобом формування нації у сучасному розумінні. Проте, в Україні, незважаючи на значне зростання кількості видавництв і друкарень, частка видавничо-поліграфічної галузі у валовому національному прибутку не перевищує – 1 % [28, с. 10].

Видавничо-поліграфічна продукція повинна відповідати інтересам і потребам споживачів, формується на місцевому матеріалі. Глобалізаційні процеси не можуть витіснити національне видання, хоча іноземна видавнича продукція може бути корисною для країни. Національна видавничо-поліграфічна продукція, а особливо книжково-журнальна необхідна для самоідентичності нації, її культурного збагачення, для самовираження національних митців, обміну науковою, виробничою інформацією, для розвитку почуття національної свідомості, єдності, збереження національних традицій.

Видавничо-поліграфічна має швидкий поступальний розвиток у країнах, де створено сприятливе середовище, вирішені такі питання, як: забезпеченість галузі необхідними факторами виробництва, високоінтелектуальна підготовка кадрів для галузі, облаштування бібліотек, ефективна гонорарна політика, гнучка податкова та багато іншого.

Важливим чинником розвитку національного видавничо-поліграфічного підприємства є попит на різні види видавничої продукції. Проте, кожна країна при бажанні може сформувати власну завершену видавничо-поліграфічну систему зі спрямуванням її основної діяльності на випуск навчальних видань для системи освіти. Величина попиту залежить від чисельності населення, кількості учнів, студентів, учених, від рівня доходів

громадян, фінансування освіти і науки, традицій читання та придбання видавничої продукції.

«Щоб розвивати економіку, треба насамперед вкласти гроші в освіту; найперше знаряддя освіти — книжки», — так вважає відомий американський фахівець у книговидаванні Дейтус Кліфорд Сміт молодший [23, с. 12].

Ринок видавничо-поліграфічної продукції є складною соціально-економічною системою. У його складі виділяють авторське середовище, видавництва та видавничі організації, поліграфічні підприємства, торговельні організації, споживачів продукції. Взаємовідносини виникають між видавництвом і авторським середовищем у процесі створення авторського оригіналу та його підготовки до видання; видавництвом і поліграфічними підприємствами — коли забезпечують процес друкування продукції; видавництвом і торговельними організаціями щодо реалізації продукції; видавництвом і споживачами — при забезпеченні зворотного зв'язку. Центральним елементом цієї системи є видавництво. Воно формує механізм взаємодії між всіма учасниками видавничо-поліграфічного процесу, узгоджує їхні інтереси, тобто забезпечує певний стан розвитку ринку видавничо-поліграфічної продукції.

Видавничо-поліграфічне підприємництво функціонує в результаті тісної співпраці цілої команди учасників видавничого процесу, кожному з яких відведено певну роль і місце. Суспільні потреби у видавничо-поліграфічній продукції пов'язані з забезпеченням державних, вирішенням актуальних завдань в сфері освіти, науки, виховання, виробництва, культури, господарської діяльності і т.д. Видавничо-поліграфічна продукція для цих потреб, як правило, видається за державним замовленням і вимагає державної підтримки. До неї відноситься навчальна, наукова, дитяча література, видання на мовах національних меншин.

Вітчизняний ринок видавничої та друкованої продукції представлений неперіодичними виданнями — книгами, брошурами; періодичними і продовжуваними виданнями — газетами, журналами, збірниками; нотною, картографічною, аркушевою образотворчою продукцією; друкованою комерційною та аудіовізуальною продукцією. Індивідуальні потреби пов'язані з задоволенням специфічних інтересів і бажань окремої особи. Критерієм особистих потреб є потреби відкладеного попиту, які задовольняються в останню чергу: науково-популярні, науково-виробничі, рекламні, довідкові видання, видання для організації дозвілля, літературно-художні твори.

Потреби у видавничій продукції формуються під впливом суспільних факторів — наявності у споживачів (читачів, громадян) вільного часу, потреб

саморозвитку, стану освіти, розвитку аудіовізуальної інформації. Внаслідок збільшення трудового навантаження і потреб додаткового заробітку та, відповідно, збільшення часу на відновлення сил, зменшується вільний час, який використовують на читання. Водночас зростають потреби саморозвитку і самовдосконалення, підвищення освітнього рівня, що спричинило потребу у діловому читанні — опрацюванні підручників, посібників, практичних та довідникових видань. Брак вільного часу породив тенденцію до збільшення попиту на лаконічні, короткі форми викладення матеріалу, періодичні видання.

Видавничо-поліграфічна продукція на ринку виступає як товар, об'єкт ринкових відносин між продавцем (власником товару, яким найчастіше є видавництво) і покупцем (власником грошей, представником попиту). Видавничо-поліграфічна продукція, її кількісні та якісні характеристики істотно впливають на стан ринку, його кон'юнктуру, насиченість і стабільність.

Головною характеристикою товарної пропозиції на ринку видавничої продукції є її якісні параметри, тобто наявність широкого асортименту видань, здатного задовольнити найрізноманітніші потреби споживачів. Кількісні параметри характеризують товарну масу — кількість примірників, суми продажу, кількість виробників, продавців тощо.

У кожний конкретний період часу видавничо-поліграфічна продукція на ринку за своїми параметрами не відповідає попиту, тобто мають місце диспропорції, порушення рівноваги, які є причиною криз і розвитку.

Структура ринку видавничо-поліграфічної продукції знаходиться у тісному взаємозв'язку зі станом національної ринкової економіки. Економічні кризи, нестабільність негативно впливають на характер соціально-економічних взаємовідносин суб'єктів ринку видавничої продукції. І навпаки, стабільні соціально-економічні фактори — запорука взаємовигідної співпраці, наповнення ринку високоякісною видавничою продукцією, відповідно до попиту на неї. Вони служать організаційно-функціональною основою оптимізації випуску, розподілу і продажу видавничо-поліграфічної продукції [28, с.12].

Видавничо-поліграфічна галузь дуже чутливо реагує на економічний розвиток держави, є своєрідним індикатором її соціально-економічного становища. За даними авторитетних міжнародних організацій, реакція галузі на зміни в економіці проявляється десь через півроку. Взаємозв'язок між соціально-економічним станом видавничо-поліграфічної галузі та її впливом на населення відображає показник „інформаційний рівень”, який

визначається обігом видавничо-поліграфічних послуг на душу населення. За даними міжнародних організацій, для 25 % населення Землі цей показник знаходиться на рівні понад 50 доларів США на особу, а 30 промислово розвинених країн мають монополію на освіту та інформацію. Серед них Японія (380 дол. / ос.), країни Північної Америки (350), Західної Європи (230). За статистикою, 15 % населення планети виробляють 75,56 % світового ВВП і 82,6 % обігу видавничо-поліграфічних послуг. За 25 років (1974 — 1999) населення Землі зросло на 51 %, ВВП — на 352 %, обіг видавничо-поліграфічної галузі — на 374 %. Отже, інформаційні ресурси зростають значно швидше, ніж кількість їх виробників та споживачів [4, с. 350].

У сучасних умовах видавничо-поліграфічна галузь давно перетворилася на потужну галузь економіки і є однією з провідних галузей, що забезпечують інформаційну безпеку будь-якої розвинутої держави.

Сьогодні видавничо-поліграфічний комплекс України — це понад 5 тисяч підприємств, близько 30 тисяч працівників. В останні роки спостерігається збільшення кількості працівників галузі, особливо у приватних підприємствах. За даними Держкомстату України на підприємствах колективної форми власності (до яких віднесені й приватні підприємства) працює близько 60 % від середньої облікової кількості штатних працівників; на підприємствах державної власності — 25 % та на підприємствах комунальної форми власності (належать місцевим органам державної влади) — 15 %.

Серед облікової кількості штатних працівників поліграфічної галузі більшість складають робітники (64,7 %). За рівнем освіти 23,6 % від загальної кількості працівників закінчили технікуми і коледжі, а 14,7 % вищі навчальні заклади 3-4 рівнів акредитації.

За віковими категоріями загальна кількість штатних працівників у поліграфічній промисловості поділяється: 17,9 % молодь у віці 15-28 років, 10,2 % особи передпенсійного віку, 17 % пенсіонери [18].

Матеріально-технічний рівень поліграфічних підприємств не завжди відповідає вимогам сьогодення. Морально та фізично зношене устаткування складає близько 80-90 % парку друкарських машин. Сучасне обладнання надзвичайно дороге і в Україні майже не виробляється. Спроби приватних підприємств власним коштом комплексно вирішити переоснащення не дають бажаних результатів, оскільки вартість нової сучасної офсетної аркушевої друкарської машини становить близько 150 000 доларів США, а рулонної для виготовлення газетно-журнальної продукції — близько 2 млн. [27, с. 10].

Проте, з кожним роком зростає престиж цієї галузі — середня зарплата працівників галузі значно вища ніж у промисловості. На думку аналітиків, розвиток видавничо-поліграфічного комплексу нашої держави ще не досяг апогею. Для порівняння, в Польщі, яка за територією й кількістю працездатного населення дещо поступається Україні, діє 15 тисяч підприємств галузі, 70 тисяч працівників, за останні роки вкладено понад 1 млрд. доларів США інвестицій у сучасне поліграфічне обладнання [6, с. 65].

Сьогодні багато українських економістів і політологів вважають, що зростання закордонних інвестицій на внутрішньому ринку — це нові високі технології, сучасна організація виробництва, випуск якісної, конкурентоздатної продукції [14, с. 153]. Але вони не враховують думки багатьох західних і вітчизняних учених про те, що світова система економічних відносин у цілому знаходиться у стані повільного переходу від економіки товару через економіку грошей до економіки розкриття людських здібностей. У сучасних умовах все актуальнішою стає теза, що в економіці стратегічно важливим чинником є не сам капітал, а кваліфіковані працівники з їх духовно-особистісною самістю, праксеологічною спрямованістю.

Динамічні зміни у видавничо-поліграфічній галузі в останнє десятиріччя підтвердили цю істину. На зламі століть техніка і технологія галузі зазнала значних якісних змін. Більшість підприємств галузі почали впроваджувати комп'ютерну техніку, принципово нове обладнання і матеріали. Широке впровадження цифрових технологій сприяло інтеграції видавничих і поліграфічних процесів, створенню настільних видавничо-поліграфічних систем. Відбувся безповоротний технологічний стрибок, який докорінно змінив характер роботи працівників галузі. Він співпав у часі зі значними політичними, соціальними і економічними змінами, що відбулися в нашій державі. Десятки тисяч поліграфістів залишилися без роботи через не актуальність їх професій [17, с. 69].

Перехід до ринку принципово змінив структуру видавничо-поліграфічного комплексу. Сьогодні більшу частину галузі складають малі та середні підприємства недержавної форми власності. Ринок змінив не лише професії та економічне становище працівників, але й самі трудові відносини. Невеликі підприємства диктують нові вимоги до фахівця. В малому бізнесі ставлення до працівника визначається новими цілями і завданнями, бо він уже не просто чинник виробництва, а ще й джерело прибутку.

У недержавних підприємствах формується ліберальна (ринкова) модель використання робочої сили, яка є більш адекватною новим умовам роботи, ніж патерналістська (планово-адміністративна) модель. Кожна модель призначена

для ефективної роботи в певних соціально-економічних умовах. Ліберальна модель використання працівників адекватна цілям та завданням ринку і потребує відповідних фахівців (табл. 1).

Таблиця 3.1. Характеристика соціально-економічних моделей використання працівників

Показники	МОДЕЛЬ	
	Патерналістська	Ліберальна
Режим праці	Регламентований	Вільний
Робочі години	Нормовані	Ненормовані
Вибір працівників	Планово-кадровий	Персоніфікований
Трудові відносини	Ієрархічні	Ділові
Мотивація праці	Оплата за штатом	Оплата за працю

З метою прогнозування потреб видавничо-поліграфічної галузі в кадрах було проведено анкетування працівників поліграфічних навчальних закладів і підприємств різних регіонів України. Питання в анкетах були підбрані так, щоб дізнатися про вимоги роботодавців до працівників та дослідити стан підготовки кадрів у навчальних закладах поліграфічного профілю. Здійснений аналіз досліджень дав змогу виявити "оголені проблеми" і важливі напрями, які з різних причин досі не знаходилися в полі зору науковців.

Більшість керівників малих і середніх підприємств відмовляються від «цехового» поопераційного розділення праці, де всі служби зв'язані між собою за технологічними процесами і системою «ранжування» за посадами. На їх думку, працівники повинні мати більш тісну функціональну залежність, спрямовану на те, щоб швидко та високоякісно виконати замовлення і максимально задовольнити потреби клієнтів. Такі вимоги потребують злагоженості та оперативності працівників, тому більшість керівників пішли на суміщення професій, але не за штатом, а за цільовими необхідностями. Головна мета такого поділу праці полягає в тому, щоб робітники спеціалізувалися не за способом друку або технологічного циклу, а за видами продукції чи за окремими технологіями.

Організація процесу видання друкарської продукції в малих підприємствах потребує вирішення проблем функціонального поділу праці. Поліграфічне обладнання дуже складне, містить конструктивно складні агрегати, що виконують багато функцій. Тому в загальних затратах праці підвищується питома вага часу на контроль за роботою машини (до 15 %), на обслуговування та контроль якості продукції. В таких умовах необхідно, щоб

знання і кваліфікація робітника зростає до рівня інженерно-технічного працівника. Сучасні фірми орієнтуються на самостійність кожного працівника, його самозайнятість, працю в самокерованих командах. Самостійність рішень сьогодні стає однією з основних вимог, що ставиться до працівника. В таких умовах більшість керівників видавничо-поліграфічних фірм віддають перевагу працівникам з вищим рівнем освіти.

Сьогодні поняття “професіоналізм” тісно поєднується з поняттям освічений, компетентний. Видавничо-поліграфічна галузь все більше потребує освічених працівників. Дослідження показало, що багато фірм не відмовляються від послуг висококласних професіоналів, які мають вузьку спеціалізацію, але майбутнє свого бізнесу пов'язують з високоосвіченими, компетентними працівниками, за допомогою яких можна досягти значних результатів і зберегти конкурентноздатність на ринку. Саме потреба в таких фахівцях відчувається багатьма видавничо-поліграфічними підприємствами.

Керівники видавничо-поліграфічних підприємств вважають, що традиційна система управління не відповідає сучасним вимогам. Значна частина управлінців підтримує популярну сьогодні концепцію «lean production – lean management» (яке управління — така й продукція). На їх думку, для якісного виготовлення продукції необхідно перенести відповідальність за виконану роботу на безпосередніх виконавців.

Результати дослідної роботи показали, що сьогодні виробництво галузі потребує більш професійних методів управління. Трудові колективи є занадто закомплексовані, працівники не завжди готові відповідати за свої професійні дії та вчинки. На видавничо-поліграфічних підприємствах не вистачає людей зі спеціальною управлінською підготовкою у своїй галузі. Значне зростання кількості малих видавничо-поліграфічних підприємств збільшило потребу в працівниках високого рівня робітничих професій і керівників нижньої та середньої ланок.

Аналіз роботи в малих і середніх друкарнях недержавної форми власності показав, що навіть досвідчені виробничники, які досконало володіють технічними знаннями, не завжди стають гарними професіоналами в сучасних ринкових умовах. Сьогодні для досягнення успіху підприємство спрямовує роботу всіх працівників — від прийняття до видачі замовлення — на потребу клієнта, забезпечивши максимальну економічну ефективність. Виконання замовлень за описом замовника є питанням честі і одночасно полягає у вирішенні значно більших завдань, ніж потребує клієнт. Для цього повинно існувати зовсім інше ставлення всіх працівників до своїх обов'язків. Таке

ставлення до справи не досягається наказами і вимогами, а набувається ще під час формування професійної придатності.

У ході дослідження було виявлено, що більшість керівників прогресивних видавничо-поліграфічних підприємств вбачають перспективи своєї діяльності в переведенні своєї організації в розряд саморозвивальних систем. Керівництво передових фірм створює умови для систематичного підвищення фахового рівня персоналу, навчання на курсах, семінарах. Практика показує, що високий професійний рівень працівників підприємства сприяє виживанню та процвітанню фірми, допомагає оперативно реагувати на потреби ринку і гнучко адаптуватися до нових умов. Сьогодні ефективне навчання стає цілеспрямованим процесом і проводиться за спільною зацікавленістю працівника та керівництва за рахунок фірми, що підкреслює необхідну відповідність вимогам підприємства.

Проте, під час дослідження було виявлено, що не кожний працівник бажає покидати „зону комфорту”, яка проявляється у звичному ритмі життя, професійному та життєвому досвіді, поглядах, уявленнях тощо. «Зона комфорту» створює відчуття безпеки та впевненості у своїх силах, тому мало хто без необхідності бажає виходити за її межі. Проблема полягає в тому, що, знаходячись у «зоні комфорту», людина не піднімається на новий, вищий ступінь розвитку. Розширення меж «зони комфорту» і вихід за її межі відкриває перед людиною нові горизонти пізнання, можливості реалізації індивідуальних здібностей.

Виходячи за межі «зони комфорту», людина витрачає додаткові зусилля, але набуває впевненості в собі, своїх силах, зростає самооцінка. Саме за межами «зони комфорту» знаходиться найцікавіше, найважливіше, що людина може взнати та зробити у своєму житті. «Зона комфорту» має велику силу притягання, тому ступенева професійна освіта спрямовує людину на постійне розширення свого світогляду, освоєння нових вершин своєї діяльності.

Інформаційна насиченість видавничо-поліграфічної галузі створила нові проблеми, що потребують більшої відповідності освітнього процесу. Сучасний фахівець повинен уміти самостійно вносити в систему своєї діяльності наростаючий потік інформації, причому не лише зв'язаної з теперішньою професією, але корисною і цікавою для збагачення власного світогляду.

Практика показує, що основною формою праці у видавничо-поліграфічній галузі є інтелектуальна праця, що потребує практично значущих професійних знань, доступу до інформаційних потоків (їх наявності), все більш складної інтелектуальної техніки і технології переробки знань, правового захисту результатів цієї праці. За своїми результатами ця діяльність є

надпродуктивною. Сучасною основою інтелектуальної праці є три складові: наявність на виробництві складної техніки і технології; перетворення її творчої складової з продукту випадкового натхнення в неперервно відтворювальну виробничу активність; ризикований характер результатів, що залежить від неминучої втрати багатьох “досить хороших” рішень.

У ході дослідження виявлено, що інтелектуальна праця у видавничо-поліграфічній галузі не завжди носить творчий характер. Вона може бути рутинною, чітко регламентованою, обмеженою чіткими термінами і подібною до психологічно напруженої праці в управлінських процесах. Але водночас, це праця нестандартних рішень. Вона містить вже загальновідомі характеристики і потребує якісно нових рис самого працівника. Головна з них — працівник повинен бути виробничо розвинутою особистістю, здатною діяти самостійно, творчо, нестандартно, відповідально.

Визначальною силою розвитку такої діяльності є явний або прихований виклик загальноприйнятому, зневага до банальних рішень. Проте, для неперервного вироблення таких альтернатив необхідна віра в себе, що дозволяє протидіяти «загальновідомим» рішенням і «аксіомам», символам віри не лише натовпу, але і знаменитих фахівців. Фактор боротьби проти всіх перетворює рутинний збір і стандартну переробку інформації у творчу, “ігрову” інтелектуальну працю.

Фактор боротьби є присутнім у двох різних формах інтелектуальної праці. Перша — інноваційна праця, пропонує нове, часто негативне, що руйнує самі устої попередньої діяльності. Друга — реноваційна інтелектуальна праця, не руйнує, а навпаки відновлює й укріплює традиції попередньої діяльності. Її продуктами є також неочікувані, творчі рішення, що протистоять рутині і стандартам. Але вона не лише не перекреслює досягнуте, а, навпаки, зміцнює, рафінує і модернізує його. Інноваційна праця індивідуальна і корелює з ринковою стихією. Реноваційна може бути запрограмованою, заданою “зверху” і навіть запланованою. Проте кожна творча діяльність працівників видавничо-поліграфічної галузі, кожна динамічна економіка в різних пропорціях поєднують у собі ці протилежності основи.

Інтелектуальна інноваційна і реноваційна праці є внутрішніми глибоко суперечливими видами діяльності. З одного боку, це творчість — самореалізація і саморозвиток людини, свобода її життєдіяльності, а з другого боку — ринкова діяльність, робота для “продажу”, потребує взаємних грошових оцінок. Розвиток складного переплетіння (праці як цінності для себе і як цінності для інших) гранично інтенсифікує діяльність людини, змушує її ставити все більш складні завдання і вирішувати їх у короткі терміни. Це не

просто діяльність в умовах ризику, а фактично сам її продукт — ризик. Зазвичай працівник бере на себе величезний ризик втрат і ставить під загрозу діяльність багатьох людей.

Тут іде мова про розвиток у професійній підготовці фахівця якісно нової професійної риси — неперервного прийняття самостійних і “альтернативних” відповідальних рішень. Підрахунки показали, що для підготовки такого “нестандартного” працівника необхідне зростання інвестицій в людину до 800 тис. доларів, які швидко зможуть окупитися [2, с. 17].

Нові соціально-економічні умови праці підвищили вимоги до культури виробництва, яка безпосередньо впливає на якість, ефективність, іноваційність діяльності підприємств. При тих самих капіталовкладеннях виробництво може зрости в 3-5 разів. Підвищення культури виробництва в основному залежить не стільки від техніки, як від культури самого працівника.

Культура працівників видавничо-поліграфічної галузі полягає в умінні сприймати інформацію, трансформувати її та відповідно якісно презентувати. Для цього в навчальних закладах системи ступеневої професійної освіти видавничо-поліграфічного профілю утверджуються важливі якості інформаційно-культурного розвитку фахівців, без яких їх успішна діяльність буде неможливою [13, с. 178].

Професійна культура фахівця видавничо-поліграфічної галузі формується в діалектичній єдності його технологічної та людинознавчої компетенції. Попередня соціально-економічна система, в якій людина розглядалася як “гвинтик” загальнодержавної машини, сприяла явному чи прихованому переважанню технократичного мислення працівника. Результати дослідної роботи підтвердили незатребуваність фахівців з таким типом мислення і необхідність виправити певну деформацію у професійній культурі фахівця. Практика показує, що в сучасних умовах вирішальним, найпотужнішим чинником суспільного розвитку є дієва людина. За допомогою творчої праці, розуму та доброї волі людей створюються всі духовні та матеріальні надбання, що становлять фундамент людської культури та цивілізації.

У ході дослідження виявлено, що зростання кількості мислячих, творчих, відповідальних працівників підвищує у декілька разів продуктивність та оплату праці на підприємстві. Бізнесмени, враховуючи динаміку економічних показників і суспільної думки, почали бачити не лише “корпоративний”, але й соціальний зміст діяльності. Це спричинило якісну перебудову свідомості та відповідної діяльності соціально розвинених керівників підприємств. Попередні дії, що були зорієнтовані лише на прибуток будь-якою ціною, стають психологічно руйнівними і професійно

неефективними. У суспільстві виникло розуміння значення освіти і культури людей — як умови їх ефективної праці та вищих заробітків.

Праця працівника до гарячого поту, без зайвих нарікань і рахунків, зазвичай, є насильством над його особистістю. Така робота потребує підкорення своїх бажань інтересам сім'ї та любимої людини, високого розуміння потреб близьких у медичних послугах, рівні освіти, побутовому комфорту, у подоланні почуття знедоленості та ущербності. Облагороджений і могутній емоційний, чуттєвий світ людини, здатність любити і жити заради близьких стали головними факторами становлення якісно нового працівника — емоційно розвиненої особистості. Досягнення працівником високого професійного рівня може відбутися і за рахунок порушення фундаментальних інтересів сім'ї, економії та сімейних витрат, зменшення часу спілкування між членами сім'ї. Розвиток професіонала може відбуватися завдяки культурі та на шкоду його культурі.

Практика показує, що сучасні технології у видавничо-поліграфічній галузі змінили специфіку праці, за останні роки значно зросло психологічне навантаження на працівників. Психологічна праця принципово відрізняється від фізичної. Нові умови праці потребують стабільної і напруженої уваги, швидкості сприйняття і адекватної реакції, комунікабельності та багатьох інших комунікативних рис працівника, необхідних у видавничо-поліграфічній діяльності.

Психологічне навантаження на робочому місці стало причиною масових психічних захворювань працівників, розлучення членів сім'ї. Сьогодні в Україні зареєстровано понад 1,2 млн. психічно хворих [15, с. 1]. При цьому спостерігається зростання поширеності непсихотичних психічних розладів (неврози та ін.). Найчастіше трапляються два різновиди негативно психологічного стану працівників. Коли людина відчуває постійне емоційне напруження, дратівливість, незадоволеність собою — цей стан називається фрустрацією і може перейти у хронічну хворобу. В цьому випадку ми маємо справу з хронічним невдоволенням, потребою зростання і загального розвитку людини. В іншому випадку працівник відчуває хронічну тривогу, відчуття незрозумілої загрози, наближення біди. Ці відчуття виникають із незадоволеної потреби зберегти існуюче, вже досягнуте. Тривога — це страх перед можливістю зробити невдалий вчинок. Фрустрація виникає у зв'язку з відсутністю дієвих успіхів.

Дослідження показало, для того, щоб праця приносила людині радість і задоволення в процесі її реалізації до отримання кінцевого духовного та матеріального здійснення і морального та соціального схвалення, необхідне

дотримання двох умов: працівник повинен володіти достатньо високою кваліфікацією і його праця повинна містити в собі елементи пізнання та творчості. Лише пізнавально-творча основа перетворює працю в самоздійснення індивіда, в самореалізацію його здібностей і задатків. Тому постійне підвищення кваліфікації та творчості робить працю первинною життєвою необхідністю.

Неперервне професійне зростання людини потребує значної напруги творчих сил, необхідних для самоутвердження, саморозвитку і самореалізації, для зародження й утвердження нового, для подолання жалю до себе і співчуття до конкурента — все це містить величезну небезпеку надмірного честолюбства, зневаги до того святого і тайного, що кожна людина несе в собі те, що вона повинна зберегти і передати своїм близьким і далеким нащадкам. Наявність і розвиток в людині почуття власної гідності зберігає й укріплює внутрішню спрямованість людини, захищає її від зради власних принципів, інтересів і почуттів, від маріонеткової поведінки приниженої “маленької” людини.

Сьогодні на ринку праці зростає конкуренція між висококваліфікованими фахівцями видавничо-поліграфічного профілю. Іде природній відбір, і праця фахівця, як і на будь-який товар, має ціну. Вона визначається не лише наявністю диплома, а й рівнем професіоналізму. На думку керівників підприємств, сьогодні на виробництві катастрофічно не вистачає професіоналів високого рівня: друкарів, наладчиків обладнання, керівників нижньої і середньої ланки (майстрів, начальників цехів). У великих культурно-освітніх центрах країни є не більше 20-25 друкарів високого професійного рівня [25, с. 37].

Підприємства стали своєрідними школами, що допомагають кожному робітнику освоювати нові робочі місця, виробити необхідні професійні навички й уміння, не допускаючи при цьому безладності і штурмівщини. В таких умовах виробляється професійна майстерність фахівця. Як тільки працівник набуває високого рівня «вартості», він зразу стає об'єктом уваги з боку інших видавничо-поліграфічних фірм. Сьогодні зарплата деяких друкарів вища від зарплати керівників підприємств і не кожна друкарня у стані втримати підготовленого робітника. Виникає система високих заробітних плат, система “дорогого працівника”.

Від командно-адміністративної системи ми отримали у спадок таку однозначність: кожен випускник повинен працювати там, куди направлять, підтримуючи традиції підприємства. Сьогодні зміна місця роботи, яка відповідає інтересам особистості, позитивне явище: у виробничі сили

«вливається жива кров», що сприятиме виробничим процесам і підвищенню рівня кваліфікації.

Дослідження виявило, що в пошуках кращого місця роботи працівники видавничо-поліграфічних підприємств звикають до надзвичайної, інтенсивної діяльності, зростає їх мобільність. Головним результатом появи мобільності є віра людей у себе, у свої сили та здібності, що реалізується у високих життєвих запитах і потребах, здатності швидко орієнтуватися й освоювати нові робочі місця. Головний економічний результат мобільності працівників — величезна гнучкість і виробнича мобільність підприємств. Кожне з них може швидко відлагодити виробництво на випуск нової, найбільш необхідної продукції.

Існує три вирішальні характеристики мобільності працівників: територіальна мобільність, що потребує надійного транспортного сполучення; виробнича мобільність, яка залежить від професійної підготовки і психологічної здатності та готовності працівника змінити професію, вид і рід діяльності; соціальна мобільність, яка при стандартизації побуту, умов праці і заробітку людей дозволяє розвивати їх здатність працювати і жити в різних соціальних середовищах, змінювати місто і навіть країну перебування. Отже, зростання мобільності працівників ще має в Україні значний потенціал. Вона стримується недостатньо розвиненим транспортним сполученням, відмінністю побуту та соціального середовища в різних куточках країни.

Американський дослідник Дж. Ст'ютвілл, який вивчав фактори розвитку малих фірм, визначив основні показники, які стосуються створення нових сучасних підприємств: доступ джерел фінансування; високий рівень мобільності працівників («плинність кадрів»), присутність потужного навчального закладу прикладного спрямування, інноваційна культура, розвиток промисловості та певна «навіженість» і безглуздість дій [24, с. 73].

Високий рівень мобільності працівників є найважливішою умовою для створення сприятливої атмосфери антрепренерства. Коли люди постійно змінюють роботу, вони переносять свої знання на нові робочі місця. Важливо, що висока мобільність часто зумовлюється бажанням досягти вищих результатів. Людина готова відмовитися від набутої професії, не думаючи про пенсію, скинути застарілий багаж звичного оточення. Так, наприклад, у Силіконовій долині, всередині підприємств і між фірмами відбувається підвищена мобільність працівників — до 30 % у рік, що, на думку Дж. Ст'ютвілла, визначає інтенсивність обміну інформацією та розвиток і реалізацію нових ідей [24, с. 75].

Сьогодні економічна свобода стала життєвою необхідністю, що проявилось в конкуренції нових ідей і рішень. Мобільні працівники зробили

значний внесок в економічну мобільність галузей. У сучасних умовах видавничо-поліграфічна галузь, яка порівняно з іншими швидко розвивається і має значні прибутки, отримала можливість швидко “вбирати в себе” кращі кадри з інших сфер виробництва. В останні роки “інтервенція” фахівців інших галузей у видавничо-поліграфічний комплекс значно зростає. Аналіз результатів опитування показує, що у більшості підприємств галузі понад 50 % працівників не мають жодної поліграфічної освіти. Дані опитування показують, що значну кількість виробничих помилок можна було запобігти, коли б на посадах, пов’язаних з поліграфічною технологією, було не менше 75 % осіб із видавничо-поліграфічною освітою, в той час як зараз вони займають, у кращому випадку, не більше 65 % всіх посад. Результати дослідження показали, що ситуація з кадрами у видавничо-поліграфічному комплексі України є незадовільною. Підприємства галузі потребують кількісних і якісних зрушень у підготовці фахівців.

У найближчі роки більшість видавничо-поліграфічних підприємств планують технічний розвиток при незначному зростанні штату. Опитування показало, що 82 % малих і 68 % середніх підприємств беруть на роботу працівників «за знайомством» або «за рекомендаціями». Керівники видавничо-поліграфічних підприємств мають на меті створити не просто групу працівників, а колектив односторонців, які мають між собою взаємовигідні відносини. Основний критерій працездатності такого колективу — можливість відкрито і конструктивно обговорювати та вирішувати проблему, коли усувається емоційна напруженість і негативна оцінка діяльності один одного. Від нових працівників вимагається комунікабельність та вміння знайти себе в колективі.

Комунікативна компетентність працівників видавничо-поліграфічних підприємств є важливим чинником для встановлення зв’язку з навколишнім культурним фоном. Комунікативні дії, зазвичай, спрямовані на досягнення взаєморозуміння і достовірності інформації, що особливо важливо в професійній діяльності у видавничо-поліграфічній галузі. Час вимагає, щоб працівники видавничо-поліграфічної галузі були компетентними як у сфері виробництва, так і комунікації. Сучасні умови потребують перетворення інформаційного матеріалу у виготовлення виробів комунікації та їх реалізацію. Видавничо-поліграфічна галузь реформується із виробника компонентів комунікації в поставника системи комунікації.

Важливою умовою професійної підготовки фахівців є не лише виховання в учнів професійних знань і умінь, але і прищеплення духовних знарядь праці у формі інтелектуальних, емоційних і етичних фондів. Це не самоціль, а

необхідна умова розвитку вищих проявів духовного життя людини — інтелектуальних зусиль, чуттєвих і моральних емоцій, шлях формування все більш складної інтелектуальної, емоційної та моральної діяльності. Це є складовою умовою поєднання світової та національної культур з новим сучасним поколінням працівників.

Сьогодні значний вплив на динамічний розвиток видавничо-поліграфічної галузі чинить інформаційна і телекомунікаційна техніка. Це спричинило до виникнення в галузі нових інфраструктур, нетрадиційних способів діяльності, що відповідно ставить нові вимоги до підготовки фахівців. У сучасних умовах видавничо-поліграфічні підприємства можуть виконувати креативно-творчі та програмні види послуг. Прикладом цього є виконання певними видавничо-поліграфічними майстернями замовлень з розробки концептуальних напрямів дизайнерського оформлення видань, www-сторінок, шрифтів; збирання, аналізу та відповідної презентації необхідної для клієнта інформації; розробки та доповнення видавничо-ілюстраційних програм.

Отже, основними факторами формування ступеневої професійної освіти фахівців поліграфічного профілю в ринкових умовах є:

- соціально-економічні зміни у вимогах до підготовки сучасного фахівця, до яких належить демократизація, гуманізм, пріоритет особистості, професіоналізм, стандартизація;
- науково-технічний прогрес у видавничо-поліграфічній галузі, що характеризується інформатизацією, інтеграцією всіх поліграфічних процесів, “цифровою революцією”, принциповими змінами поліграфічної техніки та технологій;
- структурні зміни в галузі: зростання кількості приватних підприємств, малі тиражі, структурна перебудова репертуару видавничо-поліграфічної продукції, диференційованість книжкового ринку;
- зміни ринку праці: ротація поколінь працівників, зміна вимог роботодавців;
- особливості змісту самої галузі: мистецтво книги, мистецтво графіки, шрифту та шрифтових композицій.

Узагальнення результатів дослідження показало, що нові чинники у видавничо-поліграфічній галузі, які виникли в результаті сучасного наукового прогресу, вимагають перегляду нинішньої системи підготовки висококваліфікованих працівників. Професійна підготовка, яка існувала досі, була занадто вузькою і односторонньою. Подібні підходи не були спрямовані на розвиток здібності створювати, творити і нести відповідальність за свої діяння, а лише на неусвідомлене виконання поставлених завдань з “верху”. В

наш час, коли людство піднімається на нову сходинку розвитку, коли все глибше усвідомлюється не тільки єдність і взаємозв'язки у природі, а й нерозривність людського життя з цілим світом, виникає потреба нового підходу в підготовці фахівця. В сучасних умовах зростає роль засобів масової інформації у вихованні суспільства. Тому фахівці видавничо-поліграфічної галузі повинні бути готовими нести відповідальність за зміст, характер і форму подання інформації, давати рішучу відсіч пропаганді насильства, ненависті, нетерпимості та всього антилюдського.

Подолання кризи видавничо-поліграфічної галузі слід починати з професійної освіти. А вона, у свою чергу, має зосередити свої зусилля на виявленні, відборі й наступній ступеневій професійній підготовці висококласних фахівців нової формації.

В умовах подолання кризових явищ і негативних тенденцій в економіці України відбуваються складні процеси культурно-освітньої, політичної та соціально-економічної трансформації суспільства, що суперечливо позначаються на розвитку видавничо-поліграфічної галузі та професійній підготовці фахівців до неї. Професійна освіта й економіка нашої держави ще не стали цілісною системою. Динамічні зміни у змісті й характері праці, активізація людського фактора при вирішенні складних соціально-економічних проблем вимагають перегляду усталених підходів до підготовки фахівців. Ідеться фактично про необхідність створення системи підтримки та формування нових життєвих умінь, необхідних випускнику навчального закладу незалежно від типу та рівня, що мають особливе значення у перехідний період розвитку суспільства й економіки. Пошук нових теоретичних і методологічних рішень та наукових розробок у професійній освіті вимагає посиленої уваги до потреб економіки та виробництва галузей, що швидко і продуктивно розвиваються. На нашу думку, дослідження проблем підготовки кадрів у видавничо-поліграфічній галузі дасть змогу освітнім закладам різних профілів спрямувати психолого-педагогічне забезпечення навчального процесу в необхідному напрямі.

Динамічний розвиток видавничо-поліграфічної промисловості в Україні висуває нові вимоги до кількості та якості підготовки фахівців. Сучасне друкарське виробництво потребує фахівців нового типу — “соціально-інтерактивних”. Це пов'язано з тим, що з кожним роком у видавничо-поліграфічній галузі оновлюється обладнання. Складне, потужне, із потенційними можливостями сучасне поліграфічне обладнання потребує мобільних працівників, які здатні постійно підвищувати свій професійний рівень. Забезпечити професійну мобільність у підготовці фахівців можна

шляхом “узагальнення” змісту праці, визначення її закономірностей, загальнонаукових і політехнічних основ, загальновиробничої та загальнопрофесійної специфіки.

Сьогодні у видавничо-поліграфічній галузі відбувається природна зміна поколінь. До роботи стають працівники, обізнані з комп’ютерними інформаційними технологіями, проте вони не володіють елементарними поліграфічними знаннями. Це, безумовно, негативно впливає на якість друкованої продукції. Зanedбання проблем професійної підготовки на сучасному етапі може призвести в найближчому майбутньому до розриву взаємозв’язку між поколіннями поліграфістів, що негативно вплине на підготовку фахівців і, відповідно, на ефективну діяльність видавничо-поліграфічних підприємств. Для розвитку поліграфії України дуже важливо, щоб професійні навчальні заклади поліграфічного профілю підготували плеяду фахівців, які могли б заповнити розрив між поколіннями поліграфічних кадрів.

Сьогодні в Україні діє п’ять професійно-технічних навчальних закладів поліграфічного профілю, один поліграфічний технікум, п’ять видавничо-поліграфічних факультетів і Українська академія друкарства. Щороку навчальні заклади України готують приблизно таку кількість фахівців видавничо-поліграфічного профілю: 800 — кваліфікованих робітників; 200 — молодших спеціалістів; 500 — бакалаврів і магістрів.

За світовими стандартами, понад 65 % робочих місць у промисловості займають робітничі професії, тому більша частина випускників вищих навчальних закладів працюють у видавничо-поліграфічних підприємствах робітниками. Вони мають міцну теоретичну підготовку, але їм бракує практичних знань і навичок, яких вони набувають на робочих місцях уже після закінчення вищого навчального закладу.

В Україні щороку випускають робітників таких груп поліграфічних професій: додрукарських процесів — 350; друкарських процесів — 250; післядрукарських процесів — 200. За анкетними даними, особливим попитом у друкарнях України користуються друкарі офсетних машин. На думку фахівців, на всі видавничо-поліграфічні підприємства м. Києва припадає лише 20-25 друкарів високого професійного рівня. Щороку технікуми й училища України готують у середньому 300 таких фахівців, а в Польщі — майже 2000.

У ході дослідження виявлено, що значне зростання кількості малих видавничо-поліграфічних підприємств збільшило потребу в працівниках робітничих професій і керівників нижчої ланки. Зміни в поліграфічній технології з кожним роком все більше потребують висококваліфікованих

робітників і все менше з низькою кваліфікацією. Робота непідготовленого робітника на дорогому поліграфічному обладнанні може спричинити до значних економічних втрат. За прогнозами експертів, у найближчі роки кількість працівників, що мають поліграфічну освіту на рівні випускників технікумів і училищ може зрости у 3-5 разів [31, с. 86].

Основна тенденція у структурному підході до підготовки поліграфічних кадрів — це зростання загальної кількості випускників на рівні молодшого спеціаліста. Отже, доцільно спрямувати діяльність існуючих поліграфічних училищ на перехід до рівня вищих професійно-технічних навчальних закладів або технічних ліцеїв.

Історично склалося так, що п'ять існуючих поліграфічних училищ представляють різні територіальні регіони держави. Вони знаходяться у промислових центрах, де швидкими темпами розвивається поліграфічна галузь. Але в сучасних умовах навчальні заклади не завжди вміло презентують своїх випускників. У кращому випадку лише 70 % випускників знаходять роботу за спеціальністю, більше половини їх продовжує навчання у вищих закладах освіти, переважно на заочній формі навчання.

Важливою умовою якісної підготовки фахівців є наявність стандартів освіти і створених на основі них навчальних програм. Існуючі навчальні програми поліграфічних училищ базуються на програмах, що були розроблені і затверджені міністерством освіти Радянського Союзу ще у 80-х роках, коли в більшості поліграфічних підприємств домінувала зовсім інша техніка, ніж сьогодні. У ті часи навчальні програми були з семи спеціальностей. Однак, нині поліграфічні технології вимагають від фахівця мобільності, широких професійних знань. Згідно тенденцій, що відбуваються в більшості країн Європи [30, с. 38], майже всі поліграфічні училища перейшли на підготовку фахівців за трьома інтегрованими напрямками: додрукарські процеси, друкарські процеси, післядрукарські процеси. Такий підхід передбачає задоволення потреб малих поліграфічних підприємств, які складають найбільшу групу поліграфічних фірм.

На нашу думку, у близькій перспективі необхідно змінити поліграфічні професії та спеціальності на більш широкопрофільні. У майбутньому фахівці з професій додрукарських процесів повинні не лише складати, верстати текст, виготовляти друкарські форми, але й робити дизайн книги, WEB-сторінки, вміти підбирати і систематизувати інформацію з локальних комп'ютерних мереж [10].

Наступним, найважливішим чинником, що впливає на якість підготовки фахівців, є стан педагогічних кадрів у професійно-технічних навчальних

зкладах поліграфічного профілю. На нашу думку, в останні роки ситуація з педагогічними кадрами викликає стурбованість. Низький рівень зарплати порівняно з працівниками поліграфічних фірм призвів до розриву поколінь серед педагогів училищ. Середній стаж роботи інженерно-педагогічних працівників училищ — понад 20 років. Зазвичай, більшість молодих педагогів через 3-5 років роботи в училищі звільняється. Звичайно, старші педагоги мають більше досвіду, але вчилися вони тоді, коли у поліграфії домінували старі технології. Щоб слідкувати за швидкими змінами, необхідно постійно поновлювати професійні знання, а це не завжди вдається. Однією з причин такого стану речей є відсутність будь-якого професійного навчання, адресованого педагогам поліграфічних училищ. Звичайно, викладачі можуть брати участь у професійному комерційному навчанні, конференціях чи семінарах. Але необхідно зрозуміти, що кошти на ці імпрези педагоги училищ не у змозі оплатити. Очевидно, що цю проблему поліграфічні училища не можуть самотійно подолати, її можна вирішити шляхом фінансової допомоги поліграфічних фірм і освітньої допомоги Української академії друкарства.

На сьогодні в п'яти анкетованих училищах підготовкою кваліфікованих робітників поліграфічних спеціальностей займається 122 інженерно-педагогічні працівники. Більшість із них має поліграфічну освіту, і лише 12 % — педагогічну, 55 — інженерно-педагогічних працівників мають вищу поліграфічну освіту на рівні спеціаліста, 22 — вищу освіту з інших суміжних галузей, 27 — є випускниками поліграфічного технікуму, із середнім стажем роботи понад 18 років. Для фахової передачі знань, умінь і навичок майстри виробничого навчання та викладачі професійно орієнтованих і спеціальних дисциплін повинні володіти базовими психологічними та педагогічними знаннями. Вибіркове опитування учнів і студентів показало, що більшість інженерно-педагогічних працівників не використовує інтерактивних методів навчання, зміст навчального матеріалу не завжди має практичне спрямування. Часто педагоги виявляють директивне ставлення до учнів і студентів, рідко використовують особистісний підхід. На думку керівництва навчальних закладів, більшість інженерно-педагогічних працівників потребує короткотермінових педагогічних курсів прикладного поліграфічного спрямування. Підвищення рівня професійної освіти педагогічних кадрів навчальних закладів зможе значно поліпшити якість підготовки фахівців.

Під час опитування представники видавничо-поліграфічних фірм назвали основні причини неякісної підготовки фахівців у закладах поліграфічного профілю: недостатня підготовка в учнів професійних навичок;

відсутність у закладах необхідної кількості кваліфікованих викладачів спеціальних предметів; застаріле обладнання в майстернях [9, с. 138].

Проаналізуємо ситуацію в поліграфічних училищах з практичним навчанням. Практичне навчання є невід'ємною частиною дидактичного процесу. Воно займає більше половини навчального часу і, як будь-який навчальний предмет, повинен засвоюватися за єдиною програмою кожним учнем. Однак, майстерні майже всіх поліграфічних училищ обладнані в основному застарілим обладнанням. Хоч за останні роки деякі навчальні заклади суттєво збагатилися комп'ютерною технікою, жодне не має флексографічних машин, переважно використовуються малі офсетні машини.

Складається враження, що навіть, якщо зібрати обладнання всіх поліграфічних училищ України, то й тоді не можна було б створити належну майстерню для підготовки сучасних фахівців. Тому частина учнів проходить практику за навчальними планами на поліграфічних фірмах. У сучасних умовах розвитку ринку праці підприємець бажає заздалегідь оцінити якість підготовки фахівця ще до закінчення його навчання. Але не всі поліграфічні підприємства мають належні умови для проходження повноцінної виробничої практики і використовують учнів для некваліфікованої праці. Після закінчення виробничої практики більшість поліграфічних фірм не влаштовує до себе на роботу випускників. Отже, необхідно щоб між підприємствами і навчальними закладами існувала тісна співпраця та зацікавленість у ній. Доцільно підприємствам, що приймають на практику, а згодом на роботу випускників навчальних закладів, надавати певні пільги.

Сьогодні більшість підприємств розуміють, що перенавчати працівників значно важче, в порівнянні з базовою професійною підготовкою, тому приймають на роботу випускників навчальних закладів, що вже мають певний освітній та культурний рівні, а на робочому місці формують у них професійні уміння та навички. На думку керівників підприємств, це сьогодні дорогий, але найбільш ефективний шлях вирішення кадрової проблеми.

Керівники підприємств вважають, що оптимальним терміном базової професійної підготовки у професійно-технічних навчальних закладах має бути термін від шести місяців (40 %) до одного року (35 %), з подальшим удосконаленням майстерності на виробництві. Професіоналом високого рівня можна стати лише на виробництві, вникнувши в усі тонкощі технології, усвідомивши взаємозв'язок процесів, знайшовши підхід до людей, відчувши відповідальність за свої рішення.

Дослідження показало, що випускник навчального закладу швидше стає висококласним професіоналом, коли самостійно приймає відповідальні рішення

у професійній діяльності. Він формується у професіонала не під впливом „інформаційно-виховного впливу”, а шляхом подолання труднощів, самостійного вирішення проблем і завдань. Усвідомлення людиною відповідальності за свої професійні дії, вчинки сприяє формуванню її професійної майстерності.

Практика підтверджує, що випускники професійно-технічних навчальних закладів, які продовжили навчання у вищій школі, професійно зростають значно швидше, ніж їх колеги, які прийшли вчитися зі школи. Характер і масштаб завдань професійно-технічної підготовки вимагає від учнів певного рівня відповідальності, що сприяє їх становленню як фахівців і особистостей.

Для формування і розвитку професіонала важливим є не лише успіх-визнання результатів його діяльності, але й успіх-перемога, вирішення людиною проблем і суперечностей свого життя. Вирішені проблеми, подолані професійні труднощі складають досвід фахівця, зумовлюють його самооцінку і самоповагу, що допомагає працівнику усвідомити свої можливості. Дослідження показало важливість, щоб фахівець ще на перших ступенях професійної освіти та трудової діяльності пізнав інтегроване відчуття – відповідальність і успіх-перемоги за свої дії. Солодкий смак цього відчуття є важливим фактором розвитку, самовизначення і самореалізації професіонала. Він допомагає людині у стратегічній діяльності, яка мотивована індивідуальними та соціальними цілями і спрямована на досягнення успіху.

Підсумовуючи сказане, можна переконливо стверджувати, що більшість чинників, які впливають на якість підготовки поліграфічних кадрів в Україні, не можна оцінювати позитивно. Невирішеність проблем педагогічних кадрів, нових навчальних програм, підручників, сучасного обладнання не дозволяє оптимістично дивитися в майбутнє. Більшість проблем пов'язані не лише з соціально-економічною ситуацією в державі, а й з відсутністю цілісного системного підходу до підготовки видавничо-поліграфічних кадрів.

До пріоритетних сьогодні цілей підготовки висококваліфікованих, професійно мобільних фахівців для видавничо-поліграфічної галузі виробництва та соціальної інфраструктури належать завдання з дослідження умов, які б дозволили ліквідувати розрив між загальними цільовими установками та конкретними вимогами до їх підготовки, а також усунути протиріччя між необхідністю набуття фахівцем компетентності у підприємстві та фактичним пріоритетом вузькоконкретних, "миттєвих" знань та вмінь для роботи у бізнесі [7, с. 6].

На підготовку культурного, інтелектуально-творчого, вольового професіонала для роботи в сучасних економічних умовах значний вплив має кадровий потенціал навчальних закладів. Згідно синергетичного світогляду у відкритих системах відбуваються каталітичні вузли — аналогічно з явищем автокаталізму, коли умовою отримання певної речовини в хімічних реакціях має бути участь у них самої цієї речовини, що спрямовує та підсилює реакцію. Творча особистість педагога в навчальних закладах відіграє роль такого каталізатора, що є необхідною умовою розвитку, самоутвердження і самореалізації особистості професіонала. Цілісність і багатовимірність процесу освіти постійно вимагає від педагогів творчого пошуку та прояву морально-вольових рис.

Ступенева професійна освіта видавничо-поліграфічного профілю є тісно пов'язана з наукою і духовністю. З наукою, бо процес навчання апелює до знання, і з духовністю, без якої не може відбуватися виховання та моральне становлення висококласного фахівця видавничо-поліграфічного профілю. Завданням ступеневої професійної освіти є зробити знання і духовність своєрідними “світоглядними інтеграторами”. Однією з основних ідей світоглядної інтеграції професійної освіти є ставлення до учня та студента не тільки як до споживача накопичених попереднім поколінням цінностей, а й як до генератора духовного досвіду, яким він, нехай потенційно, здатен збагатити соціум.

Отже, ступенева професійна освіта видавничо-поліграфічного профілю вирішує найважливішу проблему розвитку сучасної інформаційної економіки — підготовку готової до неперервного самоутвердження вольової людини, яке включає інтелектуальний інтерес і духовну спрагу, віру в себе і свої сили. Вольова людина є не просто суб'єктом волевиявлення, а центром самостійного прийняття рішень, коли людина несе моральну і вольову відповідальність за власні рішення. Проте, сьогоднішня професійна освіта України з системою низької зарплат і значною залежністю педагогів від суспільства має іншу функцію — підготовку слухняного догідливого виконавця.

Висновки

У зв'язку з тим, що система ступеневої професійної освіти видавничо-поліграфічного профілю є складною багатофункціональною та багаторівневою ієрархічною системою зі значною кількістю структуроутворювальних підрозділів, то великий вплив на неї та її суб'єкта має дія зовнішнього середовища, що спонукає до використання адаптаційних механізмів.

До основних проблем, що стоять перед ступеневою професійною освітою фахівців видавничо-поліграфічного профілю в ринкових умовах, можна

віднести:

- зміна середньо - і довготермінових планів через швидкозмінність факторів зовнішнього середовища, що спричиняє до необхідності постійного моніторингу зовнішніх змін і розробки рекомендацій для використання швидкоплинних можливостей;
- оцінка наслідків і обґрунтування пріоритетів проведення в життя бізнес трансформації;
- підготовка і перепідготовка фахівців високого рівня для вирішення нових завдань, що стоять перед видавничо-поліграфічною галуззю;
- проведення в життя “генеральної лінії” під час прийняття відповідальних рішень, коли тактичні інтереси переважають над стратегічними;
- аналіз традиційного і перспективних ринків розподілення випускників навчальних закладів видавничо-поліграфічного профілю; узгодження потреб замовників з потребами випускників навчальних закладів різних рівнів акредитації;
- визначення успішно і неефективно працюючих структурних підрозділів професійної освіти видавничо-поліграфічного профілю;
- підвищення реальної ринкової вартості випускників;
- використання фінансово-економічної інформації для управління діяльністю підрозділів системи професійної освіти видавничо-поліграфічного профілю;
- аналіз шляхів економії часу, грошей, енергії тощо.

Вирішення названих проблем передбачає прийняття певних заходів для підвищення ступеня активності навчальних закладів у системи ступеневої професійної освіти.

Література

1. *Батышев С.* Реформа профессиональной школы. Опыт, поиск, задачи, пути реализации. — М., 1997. — 224 с.
2. *Васильчук Ю. А.* Социальное развитие человека в XX веке // *Общественные науки и современность.* 2001. — № 1. — С. 5-26.
3. Генеза ринкової економіки: Терміни, поняття, персоналії / За наук. ред. *Г. І. Башнянина і В. С. Іфтемчука.* — Львів: Магнолія плюс, 2004. — 688 с.
4. Глобальні трансформації і стратегії розвитку. — К.: КНЕУ, 2000. — 424 с.
5. *Глотова Г. І.* Ринок видавничої продукції як середовище маркетингу // *Вісн. кн. палати.* — 2003. — С. 16-21.
6. *Дурняк Б. В., Штангрет А. М., Мельников О. В.* Видавничо-поліграфічна галузь України: стан, проблеми, тенденції. — Львів: Українська академія друкарства, 2006. — 273 с.

7. Экономика, основанная на знаниях // Стандарты и качество. — 2002. — № 7. — С. 108-110.
8. Жидецький Ю. Ц., Пострільоний В. М., Литвин А. В. Концептуальні засади наступності при викладанні професійно-орієнтованих і спеціальних дисциплін у ступеневій освіті / Наукове видання. — Львів: Піраміда, 2001. — 35 с.
9. Жидецький Ю. Ц. Професійна підготовка фахівців видавничо-поліграфічної галузі в Україні // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2002. — № 1. — С. 134-142.
10. Жидецький Ю. Ц. Шляхи підвищення якості професійної підготовки фахівців поліграфічного профілю // Друкарство. — 2001. — № 3. — С. 28-29.
11. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії. — К.: МАУП. — 2000. — 312 с.
12. Кремень В. Г. Нові вимоги до якості освіти // Освіта України. — 2006. — № 45-46. — С. 6-7.
13. Кудин В. А. Средства массовой информации и профессиональное образование: философско-педагогический аспект исследования. — Харьков: НТУ ХПИ, 2003. — 207 с.
14. Литвин В. М. Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті роки ХХ ст.). — К.: Наукова думка, 2001. —
15. Напрєєнко О. Динаміка норм і патологій // День. — 2001. — № 64. — С. 1.
16. Ничкало Н. Г. Профтехосвіта і ринок праці: старі й нові проблеми // Педагогічна газета, № 12, 2005. — с. 7
17. Полиграфисты идут в дворники // Профессионал. — 1993. — № 7-8. — С. 69-71.
18. Праця України 2001: Статистичний зб. / Держкомстат України. — К.: Інформ.-вид. центр. Держкомстату України, 2002. — 436 с.
19. Рынок / Энциклопедия профессионального образования: В 3-х т. / Под ред. С. Я. Батышева. — М.: АПО, 1999. Т. 3. — С. 57.
20. Рынок труда / Энциклопедия профессионального образования: В 3-х т. / Под ред. С. Я. Батышева. — М.: АПО, 1999. Т. 3. — С. 58.
21. Сенченко М. Світове книговидавництво: випуск творів друку в Україні // Вісник кн. палати. — 2003. — № 4. — С. 3-9.
22. Семиноженко В. Книговидавництво в Україні — „відкрита книга”? // Урядовий кур'єр. — 2002. 9 листопада. — С. 6-7.
23. Сміт Дейгус К., молодший. Посібник книговидавця: Пер. з англ. — К.: Любіть Україну, 1999. — 192 с.

24. *Стьютвилл Дж.* Новая волна предпринимательства (реферат) // США: ЭПИ. — 1988. — № 6. — С. 71-75.
25. *Стьютвилл Дж.* Новая волна предпринимательства (реферат) // США: ЭПИ. — 1988. — № 7. — С. 70-77.
26. *Тублин К. В.* Хороший производственник и хороший профессионал — далеко не одно и то же // Полиграфия. — 2001. — № 2. — С. 36-37.
27. *Чиуж І.* Держкомтелерадіо: набутки, проблеми, перспективи // Друкарство. — 2003. — № 2. — С. 8-11.
28. *Швайка Л. А.* Розвиток і регулювання видавничого підприємства: Монографія. — Львів: Українська академія друкарства, 2005. — 432 с.
29. „Berufsbildung und Qualifikation der Führungskraft“– heute eine vorrangige Unternehmeraufgabe // Dtsch. Drucker. — 1992. — № 30-31. — S. 38.
30. *Hoppe I., Kosteki B.* Ocena potrzeb polskiej poligrafii w zakresie kształcenia kadr poligraficznych // Polska poligrafia u progu XXI wieku. — Wrocław, 1999. — S. 85-93.
31. Stan szkolnictwa poligraficznego w Polsce // Swiat druku.— 1998.— № 12.— S. 64-67.

Розділ 4. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СТУПЕНЕВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ПОЛІГРАФІЧНОГО ПРОФІЛЮ В РИНКОВИХ УМОВАХ

Прийнята національна доктрина розвитку освіти виходить з необхідності, збереження кращих вітчизняних традицій і здобутків та принципових змін у змісті навчання, структурі системи освіти, з необхідністю переходу від жорсткого державно-монополістичного управління до державно-громадського управління та організації системи освіти.

Швидкі, динамічні соціально-економічні зміни спонукають сучасну систему освіти відмовитись від традиційних організаційно-економічних механізмів функціонування професійної освіти. Невисока ефективність традиційної системи освіти спонукає вчених не лише шукати нові форми і методи навчання, але й нові освітню парадигму, фундаментом якої має стати відкритість і самоорганізація. Це зможе забезпечити систему професійної освіти центральним фактором соціального розвитку.

Сьогодні в умовах інформаційного буму значно зріс обсяг і доступність інформації, тому завдання освіти полягає в передачі не просто знання, а надзвичайно вагомого знання, не просто передачі досвіду, а про передачу технологій отримання знання, що здатне до саморозвитку творення нації. Функціональна неграмотність загострила проблему якості освіти. Сьогодні вже недостатньо, щоб професійна підготовка відповідала вимогам замовника, необхідно скоординувати та спрогнозувати темпи змін підготовки і вимог.

Традиційне навчання, що передбачало отримання освіти протягом певного періоду, змінюється освітою, що забезпечує людину знаннями протягом всього соціально активного життя та спрямовує її на здобуття вищих духовних, культурних, інтелектуальних і професійних рівнів. Все це спричинило розвиток ідеї ступеневої професійної освіти як способу подолання соціальних і економічних проблем.

Отже, криза сучасної системи ступеневої професійної освіти проявляється в основних проблемах освіти, що обумовлені проблемами перехідного періоду розвитку світової та вітчизняної економіки. Сьогодні Україна знаходиться в стані балансування між старою (індустріальною) та новою (постіндустріальною) типами економік, між модерністським та постмодерністським підходами до формування стратегії розвитку суспільства, що ще більше підсилює проблеми соціально-економічного розвитку держави і відображає їх в проблемах розвитку освіти.

Ступенева професійна освіта породила багато нових проблем, одна з них — це необхідність переосмислення фундаментального педагогічного бачення.

Розвиток систем ступеневої професійної освіти та перепідготовки кадрів спричинило значне зростання контингенту навчальних закладів і установ. Все це потребує розробки організаційно-економічних засад розвитку системи ступеневої професійної освіти в сучасних умовах.

Значний внесок у розвиток теорії реформування й управління системою професійної освіти у ринкових умовах зробили Б. Андрушків, Г. Балихін, С. Батишев, В. Бобров, М. Долішній, С. Злупко, Я. Камінецький, І. Лікарчук, В. Луговий, О. Михайлушкін, Н. Ничкало, О. Новіков, О. Савельєв, А. Субетто та ін. Проте, ряд аспектів, зокрема організаційно-економічних, щодо підготовки фахівців видавничо-поліграфічного профілю у ринкових умовах, не набули належного теоретичного розкриття та практичного застосування. Мета нашого дослідження полягає у аналізі сучасного стану та пошуку ефективних організаційно-економічних механізмів функціонування ступеневої професійної освіти на прикладі підготовки фахівців поліграфічного профілю.

Досвід світової економіки засвідчує, що економічний статус країни, її місце в міжнародному розподілу праці залежить в основному від взаємозалежних факторів: якості підготовки фахівців і умов, які створює соціально-економічна система держави для прояву та реалізації інтелектуального потенціалу своїх громадян.

Більшість критичних проблем освіти: якість, значимість, рівність можливостей, свободи вибору, працевлаштування, — залежить від конкретної соціально-економічної ситуації.

Отже, система ступеневої професійної освіти повинна:

- формувати кадри з перспективою на розвиток економіки з її структурами, технологічними, соціальними та іншими інноваціями;
- бути амортизатором безробіття під час структурування галузей економіки;
- виконувати функцію збереження культурно-освітнього й наукового потенціалу суспільства.

З позиції забезпечення функцій стабілізації і розвитку виділяється репродуктивний і креативний компоненти освітньої системи. Залежно від вагомості впливу одного із компонентів на всю освітню систему, її можна віднести до репродуктивної, креативної або змішаної.

Сьогодні більшість освітніх систем у світі орієнтуються на збереження, стабілізацію та відтворення, а не на розвиток. З таких позицій модернізація освітнього процесу перетворює його в інструмент досягнення морально застарілих цілей відтворення. У більшості випадків система професійної освіти зорієнтована в основному на відтворення та підтримання сталості. Вона

ґрунтується на теоретичних засадах, як взаємодія індивіда та середовища, як пристосування, припасовування індивіда до певного образу заданого соціальними структурами та інституціями. Такий підхід породжує консервативну систему освіти, яка готує людину до адаптованого життя в конкретних умовах суспільства.

Репродуктивна освітня система забезпечує передачу основних науково-культурних понять, не готуючи учнів до їх практичного використання. Процес навчання в репродуктивній освітній системі має ідеально-ознайомчий характер, і зазвичай є неактуальним для прагматично настроєної молоді. Репродуктивна освіта не лише запобігає швидкому прогресу, але і є важливим фактором стабільності у динамічно мінливому суспільстві. Проте, система освіти не може протягом довгого часу підтримувати статичний стан суспільства. Під впливом внутрішніх і зовнішніх сил відбуваються зміни, що впливають на розвиток освіти і самого суспільства.

Трансформація освіти передбачає зміни її цілей: від виконання людьми певних соціальних функцій до реалізації ними власної людської сутності, переходу від репродуктивної до креативної цивілізації. Такі зміни несуть зміни функцій цілей освіти в постіндустріальному суспільстві:

перехід від передачі досвіду попереднім поколінням до забезпечення життєздатності та життєутвердженості людини на різних рівнях (природному, соціальному, духовному).

перетворення освіти на фактор життєдіяльності людини, коли рівень освіти визначає її потреби і спроможність;

перетворення освіти на вагомий фактор прогресу людства, що ґрунтується на загальнолюдських принципах буття.

Аналіз принципів змін у розвитку цивілізації показує, що в кінці ХХ ст. — на початку ХХІ ст. відбувся перегляд багатьох діяльнісних, організаційних стандартів, які сприймалися за аксіоми.

Вирішити цю проблему можна шляхом перегляду характеру сучасної системи освіти [16, с. 33]. Практика показує, що навчання, яке спрямоване на передачу знань є неефективним. Значно вагомим є формування в людини особистісних знань і умінь, які допомагають їй самостійно орієнтуватися та самореалізуватися у суспільному просторі. Засвоєння знань не формує людину за певним образом, а є засобом розширення діяльнісного потенціалу індивіда.

У 80-х роках ХХ ст. набуває популярності концепція «футурології освіти». Її автор, О. Тоффлер вважав, що зростання вагомості знання в суспільстві створює умови для створення нового способу суспільного багатства [14]. Це породжує трансформацію самого поняття влади у

суспільстві. На різних етапах розвитку цивілізації характер домінуючої влади визначало три джерела: сила, гроші та знання. Знання, маючи значні переваги (невичерпність, демократичність, духовність), визначають владу вищої якості й ефективності.

У сучасному інформаційному суспільстві, коли зруйновано структури, що ґрунтуються на закритій інформації, знання стають загальнодоступними і різко зростає їх ціна засобами регулювання інформаційних каналів часто стають гроші. Згідно теорії прийняття раціональних рішень, основні інвестиції доцільно вкладати в накопичення цінної інформації. За таких умов, важливими факторами економічного розвитку є наявність фахівців, які здатні збирати, систематизувати інформацію та творчо її реалізувати.

В умовах інформаційного суспільства, проявляються такі основні тенденції розвитку світової економіки (за О. І. Субетто): співіснування двох класів світових економік: «гарячих» — інтелектуальних та науковомістких; «холодних» — використовують традиційні матеріаломісткі технології та працівників наукової кваліфікації.

У механізмах конкуренції «гарячих» економік відбуваються зміни двох типів:

«революція якості»: перехід від цінової конкуренції до конкуренції якості товарів, далі — від конкуренції технологій, виробництва, інвестицій і, як наслідок, до конкуренції якості освіти людини;

появою поряд із товарною конкуренцією міждержавної конкуренції якості інтелектуальних ресурсів, наслідком котрої стає зростання інтелектуальності виробничих сил, експорт інтелекту, вирівнювання цінностей і прав системи освіти та суспільного виробництва.

Синтетична революція механізмів цивілізаційного розвитку: зростання системності й залежності економік окремих країн і світової економіки, технологічна революція, поява технологічних інфрасистем світового масштабу (енергетичних, транспортних, комунікативних, інформаційних космічних), що потребують усупільнених підходів у керівництві ними. Головна складова синтетичної революції — інтелектно-інноваційний компонент. Інноваційна динаміка «гарячих», дохідних економік зросла в декілька разів. Творчість стає основною функцією управління. Основні акцепти сучасного менеджменту — інноваційність і творчість. Синтетична революція в механізмах розвитку світової цивілізації ґрунтується на єднанні системної, технологічної, інтелектно-інноваційної та кваліфікаційної революції.

Основна тенденція країн, що вибрала шлях інтенсивного економічного розвитку на основі технологічної революції, інтелектуальності й

інформатизації виробництва, — посилення економіки освіти, спрямування інвестицій в освітню галузь [13, с. 14].

На думку О. Тоффлера, в кінці ХХ ст. під впливом динамічних змін багато людей підпало впливові культурного шоку, який учений назвав футурошоком. Футурошок — є результат накладення старої культури на нову, що виникла в межах власної культури і викликаний стрімкими змінами, які не дають часу до успішної адаптації та можливості повернутися до попередніх “гарних старих часів” [15].

О. Тоффлер визначив три головних причини футурошоку, що характеризують тенденції сучасного світового розвитку:

прискорення життєвих темпів, що потребують особливої здатності до пристосування;

новизна та відсутність у життєвому досвіді стандартних реакцій на фактори динамічно мінливого середовища;

різноманітність у формах неперервного старіння зовнішнього й ідейного оточення людини, а також індивідуалізація людських потреб [15, с. 23].

Головна причина футурошоку — неможливість структур, що забезпечують стабільність суспільства й окремої особи, пристосовуватися до зростаючих темпів перемін. Практично через кожних 7-8 років оновлюється фактологія — обезцінюється засвоєний інформаційний масив, зростає значення методології пізнання. Тенденції прискорення перемін розпоширюються по всьому світу, особливо наглядно проявляється в регіонах інтенсивного інформаційного обміну. Це спонукає до пошуку різноманітних способів адаптації в умовах динамічних перемін.

Сучасний соціально-екологічний розвиток суспільства потребує принципових змін у відношенні до ресурсів і стратегій діяльності. Під впливом інформаційних технологій зростають тенденції не отриманого обмеженого користування ресурсами, а пошуку принципово нових видів ресурсів. Швидкі темпи і масштаби глобалізації спрямовують стратегію розвитку макросистеми з врахуванням часової і територіальної перспективи. Сьогодні відбувається переоцінка точки зору — збільшення фокусу перспективи, досягти близькі цілі можна, якщо вірно вибрана дальня ціль. Нові умови життя потребують нових підходів у використанні часу, вивченні та використанні способів, що дозволяють ефективно досягати цілі та впливати на темпи проходження змін. Отже, в умовах постіндустріальної економіки перед ступеневою професійною освітою ставляться такі основні проблеми:

спільна освітня діяльність на засадах діалогу, співпраці, співрозуміння (на різних рівнях: групи, класу, навчального закладу, регіону тощо);

продовження тривалості навчання;

провідна роль інформаційного ресурсу, збільшення обсягів і джерел банків інформації та можливостей інформаційного доступу;

активна взаємодія державних, комерційних і громадських структур.

Перераховані основні передумови стратегічного розвитку системи освіти, безумовно, не охоплюють весь можливий спектр. Сьогодні відповідно до соціально-економічних змін у державі, існує потреба в трансформації системи освіти, яка полягає в корекції, співвідношенні функціональних структур і ефективному регулюванні економічних відносин. Для цього необхідно забезпечити відкритість системи професійної освіти різноманітними впливами зі сторони суспільства, держави та економіки, зберігаючи її внутрішню цілісність і підвищуючи стандарти якості освіти.

Сьогодні система професійної освіти України повинна перейти від режиму виживання до режиму розвитку. У нових соціально-економічних умовах модернізація держави має ґрунтуватися на структурному оновленні професійної освіти. Проте ресурси повинні спрямовуватися не на консервацію системи, а на її ефективне оновлення, адже будь яке зберігання, навіть чогось найкращого, у динамічно мінливому світі може гарантувати відставання. У нашій державі повинна сформуватися суспільна думка про перехід від режиму бюджетного забезпечення системи професійної освіти до режиму її інвестиційного розвитку.

Успішна трансформація системи освіти може здійснитися за умов відповідного фінансового забезпечення. Економічна криза в нашій державі різко зменшила витрати на освіту. З 2000 року намітилась тенденція збільшення витрат на освіту. Проте, приріст частки витрат на освіту за останні роки менший показників інфляції. Консолідовані витрати на освіту складають близько 3,5—4 % ВВП, а у розвинених країнах світу — 6—7 %.

Створення ефективної системи сталого функціонування є однією із стратегічних цілей управління розвитком освітою. В умовах децентралізації освіти створюються багатоканальні механізми фінансування державних навчальних закладів з державного та місцевих бюджетів. Одночасно зростає частка позабюджетних джерел фінансування шляхом введення платного навчання, виробничої діяльності, оренди, реалізації кредитів і субсидій. Сьогодні існує тенденція перенесення фінансової відповідальності за систему професійної освіти на місцеві бюджети, а також на навчальні заклади. Такі процеси можуть спричинити руйнування вертикалі державного управління освітою, створить небезпеку перепрофілювання цілей і сфер діяльності професійних навчальних закладів. Крім того, практика показує, що в більшості

розвинених країн основою існування та розвитку їх освітніх систем є бюджетне фінансування.

У більшості Європейських країнах бюджетне фінансування освіти складає близько 80—90 % [12].

Таблиця 4.1

Розподілення бюджетних і позабюджетних джерел фінансування за рівнем освіти (% , 1995)

	Навчальні заклади і установи рівня професійно-технічної освіти		Вищі навчальні заклади		Усі ступені освіти	
	бюджетне	позабюджетне	бюджетне	позабюджетне	бюджетне	позабюджетне
США	90	10	48	52	75	25
Канада	94	6	61	39	82	18
Німеччина	76	24	92	8	78	22
Франція	93	7	84	16	91	9
Швейцарія	100	-	94	6	98	2
Іспанія	86	14	76	24	84	16

Проте, на думку Кшиштофа Павловського, бюджетне фінансування є основним чинником як стабільної діяльності навчальних закладів професійної освіти, так і основним адаптаційним гальмом у формуванні відповідної відповіді на виклики сучасного світу. Підтримування доктрини про безкоштовне навчання, змушує державу фінансувати навчальні заклади, навіть якщо очевидним є факт, що вони непотрібні або функціонують неналежним чином. Легкий доступ до державних коштів, навіть обмежений, може породити ледарство [11, с. 71].

Ефективна практика використання фінансових ресурсів американськими системами управління навчальними закладами доказує, що найліпші економічні результати в освіті досягаються коли державні кошти цілеспрямовано надаються перспективним галузям виробництва та найкращим навчальним закладам.

На основі аналізу передумов і тенденцій розвитку системи професійної освіти, можна зробити висновок, що її модернізація неможлива без

реорганізації та вдосконалення економічних відносин.

На нашу думку доцільно бюджетне фінансування навчальних закладів вести пропорційно кількості учнів у розмірах, що забезпечують умови та обсяг освітніх послуг, необхідних для реалізації вимог державного стандарту. При цьому доцільно враховувати особливості регіону та специфіку підготовки до майбутньої професії. Такий підхід буде сприяти стабілізації економічного положення навчальних закладів та забезпечить їх перехід на фінансово-господарську самостійність. Це передбачає створення єдиних форм фінансового обміну та звітності та підготовку управлінських кадрів навчальних закладів.

Демократизація освіти потребує створення механізмів для рівного доступу всіх соціальних груп населення. Важко говорити про демократичний доступ, коли більш заможніші й талановиті частково підтримуються (через податки) сім'ями менш спроможними, які не можуть здобути вищу освіту [11, с. 49]. Сьогодні є актуальним перехід на систему адресної диференційованої підтримки учнів і студентів із малозабезпечених сімей і сільської місцевості. Г. Балихін пропонує розробити і впровадити цілу систему адресної соціальної підтримки, яка повинна складатися з:

адресних стипендій в розмірі, що повертають вартість навчання та проживання у розмірі прожиткового мінімуму, а також пільг з оплати гуртожитку учням і студентам з малозабезпечених сімей та іншим певним категорій учнів;

компенсацію витрат на проїзд до навчального закладу учням і студентам із малозабезпечених сімей та іншим певним категорій учнів;

розвиток системи гарантованих державою освітніх субсидій, кредитів та інших форм фінансової підтримки учнів і студентів із малозабезпечених сімей;

створення місцевими органами влади, навчальними закладами та підприємствами фондів працевлаштування з неповним робочим днем для вирішення питань тимчасового працевлаштування студентів під час навчання, особливо під час виробничої практики [2, с. 100].

О. Новіков переконує, що сьогодні безплатне навчання дуже дорого обходиться для суспільства, для платників податків. На його думку, механізм „безплатних” освітніх послуг є досить недосконалим. Суспільство в особі держави платить навчальному закладу за освітні послуги „валом”. Тому навчальні заклади не зацікавлені в учнях і студентах, вони для нього не клієнти, споживачі, яких треба обслуговувати на високому рівні, а просто „контингент” [9, с. 141].

В умовах ринкової економіки необхідно дотримуватися перевіреним правилам — дотацію надавати безпосередньому споживачу, а не виробнику послуг (як сьогодні в Україні відбувається в освіті та інших сферах). Тоді у виробника є інтерес до споживача.

О. Новіков пропонує запровадити „ваучерну” модель фінансування професійної освіти, яка ґрунтується на системі персонального фінансування споживачів освітніх послуг. Кожний учень отримує чек на суму, яка відповідає встановленій державою нормою — вартості навчання на рівні державного стандарту. Цей чек є віртуальним, його можна використати лише на навчання. Під час поступлення до обраного навчального закладу учень подає свій персональний чек. Кількість чеків набраних навчальним закладом забезпечує його бюджетним фінансуванням. Така система дає реальну свободу вибору навчального закладу, руйнує монополізм „виробників послуг”, створює здорову конкуренцію між навчальними закладами, підвищує рівень і якість освітніх послуг. Крім того, спрямовує учнів на ефективне використання коштів, що призначені для їхньої освіти.

В перспективі доцільно основну частину бюджетних фінансових коштів для освіти персоніфікувати, що зробить процес відкритим і ефективнішим. Ця система може доповнюватися прямими субсидіями (також персоніфікованими) зі сторони місцевих бюджетів. Такі субсидії корегують ринкові відносини, вони можуть сприяти підготовці працівників перспективних напрямів діяльності необхідних у регіоні.

Сьогодні в умовах ринкової економіки відбувають, на перший погляд, суперечливі процеси — конкуренції та інтеграції навчальних закладів, що займаються підготовкою фахівців для однієї галузі. Потреба у підготовці високоосвічених, висококваліфікованих фахівців, робить особливо актуальною інтеграцію навчальних закладів системи ступеневої професійної освіти. Бажання більшості молоді отримати вищу освіти, не зменшує значення в освітньому процесі професійно-технічних навчальних закладів. Сьогодні існує тенденція зростання вартості вищої освіти, крім того, для випускників вищих навчальних закладів з кожним роком виникають проблеми з працевлаштуванням. Працедавці, на відповідальні роботи, бажають брати працівників зі стажем. Сучасні випускники професійно-технічних навчальних закладів і коледжів на ринку праці більш затребувані. В сучасних умовах молодь починає обирати інший шлях в освітньому просторі — поступове здобування освітніх ступенів, з поєднанням, як правило, навчання з роботою.

Необхідність і ефективність інтеграції навчальних закладів є важливим напрямом розвитку системи ступеневої професійної освіти. Під інтеграцією

навчальних закладів розуміється процес узгодження, упорядження, об'єднання окремих структур і функціонування системи, як цілісного механізму. Інтеграційні процеси спрямовані на суттєве зростання якості функціонування системи. В „Енциклопедії професійної освіти” зазначається, що існують різноманітні форми інтеграції навчальних закладів професійної освіти. Економічна інтеграція навчальних закладів, зазвичай забезпечує: зростання якості освіти, розширення попиту споживачів на освітні послуги, зростання позабюджетних доходів, покращення ефективності використання кадрового і матеріального потенціалу інтегруємих навчальних закладів, їх розширене відтворення за допомогою реновації позабюджетних доходів у основні фонди, оплату витрат на підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних кадрів, доплати за участь у комерційній діяльності тощо [3].

Структурно-функціональні зміни системи професійної освіти передбачають такі форми інтеграції навчальних закладів: кооперація, асоціація та злиття.

Кооперація — форма інтеграції, в якій укладанням угод здійснюється координація і узгодження діяльності освітніх навчальних закладів зі збереженням їм існуючого статусу.

Асоціація — форма інтеграції, за допомогою об'єднання декількох освітніх навчальних закладів створюється нова юридична одиниця зі збереженням статусу юридичних одиниць учасників об'єднання.

Злиття — форма інтеграції за допомогою якої здійснюється об'єднання зі збереженням нової юридичної одиниці та входження до неї учасників на правах структурних підрозділів навчального закладу [2, с. 117-118].

Інтеграція освітніх навчальних закладів може відбуватися в горизонтальній, вертикальній та змішаній формах.

Горизонтальна інтеграція передбачає об'єднання освітніх навчальних закладів одного типу.

Вертикаль інтеграція — це об'єднання навчальних закладів різних рівнів.

Змішана інтеграція це об'єднання навчальних закладів одного і різних освітніх рівнів.

Структурно-функціональні зміни передбачають різні варіанти організаційних структур освітніх навчальних закладів, можливі варіанти участі в інтегрованих структурах навчальних закладів і промислових фірм.

Структурно-функціональні зміни в інтегрованих навчальних закладах усувають диспропорції системи ступеневої освіти в розміщенні мережі навчальних закладів, а також диспропорції міні структурою підготовки

фахівців і структурою їх потреб на ринку праці та усунення вищезазначених диспропорцій. Для цього в структурах підрозділах інтегрованих навчальних закладів необхідно широко використовувати варіативні навчальні програми. Внаслідок цього навчальні заклади стають багатофункціональними комплексами, які забезпечують неперервну ступеневу освіту з ефективним використанням наявних ресурсів.

Технологічною основою формування змісту навчальних програм в інтегрованих навчальних закладах є набір узгоджувальних процедур для навчальних планів і програм різних рівнів, що відповідають вимогам стандартів та різним структурним підрозділам. Для цього доцільно виділяти різноманітні освітні траєкторії, за якими можуть розвиватися учні відповідно з їх запитам та індивідуальними можливостями. Кожна освітня траєкторія є забезпечена комплексом внутрішніх нормативних документів, матеріально-технічною й інформативною базою та ресурсами.

Сьогодні основною тенденцією структурно-функціональних змін у спільній діяльності навчальних закладів поліграфічного профілю є створення асоціацій. Мета їх створення — підвищення якості професійної освіти всіх рівнів відповідно до сучасних вимог ринку праці та координація освітнього процесу. Створення асоціацій передбачає інтеграцію діяльності навчальних закладів різних рівнів атестації з залученням громадського і виробничого потенціалу.

Функціонування таких асоціацій дозволить підвищити ефективність використання матеріальних і кадрових ресурсів та забезпечить гнучку адаптацію системи ступеневої професійної освіти до динамічних змін ринку. Створення та функціонування інформаційної мережі між закладами асоціації зможе значно підвищити ефективність навчального процесу.

Проте, на практиці часто прикриваючись процесом інтеграції відбувається юридичне поглинання вузами професійних навчальних закладів нижчого рівня акредитації. З метою „економії державних коштів” деякі навчальні заклади збільшували матеріально-технічну базу, яку здавали в оренду. Інший варіант „інтеграції” полягав у збереженні за коледжами і ПТНЗ юридичного статусу, але практично весь свій контингент передавався вищим навчальним закладам [9, с. 140]. За таких умов навчальні заклади ступеневої професійної освіти втрачали основну свою функцію (підготовку професіоналів) і ставали лише проміжною ланкою. Таке помилкове трактування „інтеграції” може погубити всю ідею про діяльність системи ступеневої професійної освіти.

Процес інтеграції навчальних закладів системи ступеневої професійної

освіти потребує розробки основних засад структурно-функціональних змін системи управління. Він повинен сприяти трансформації всіх елементів системи освіти та створювати умови для їх подальшого розвитку.

Основна мета структурно-функціональних змін — це корегування системи професійної освіти, для збереження культурно-освітнього національного потенціалу, забезпечення науково-технологічного розвитку держави та створення умов облагородження життя та громадян. Основна мета структурно-функціональних змін ступеневої професійної освіти конкретизується системою цілей:

- ефективного використання наукового і педагогічного потенціалу освітніх закладів;
- створення умов, для реалізації принципу неперервної професійної освіти;
- підвищення компенсаційноздатних засад системи професійної освіти в умовах нестабільності фінансово-економічної безпеки;
- ефективніше впровадження освітніх державних стандартів та їх варіативних частин;
- залучення додаткових позабюджетних фінансових вливань;
- ефективніше використання матеріально-технічної бази освітніх установ і закладів, шляхом вибору раціональних варіантів структурно-функціональних перетворень;
- збереження і розвиток науково-педагогічних шкіл;
- забезпечення потреб соціально-економічної сфери держави.

Структурно-функціональні зміни в системі ступеневої професійної освіти в умовах ринку повинні здійснюватися, на нашу думку, на основі принципів мережевої економіки. Адже об'єднання навчальних закладів для підготовки фахівців одного профілю створює єдину мережу освітніх послуг.

Американський учений Кевін Келлі у 1997 р. видав „Дванадцять принципів успішної діяльності в швидкоплинному світі”, де запропонував основні правила функціонування економічних відносин у мережі, сутність яких полягає у поєднанні різних за інтелектуальним рівнем структур для спільної діяльності. При цьому кожна структурна одиниця має власні цілі та функції. Під час спільної діяльності кожен суб'єкт діяльності здобуває бажану ціль. За таких умов, економічні відносини в мережі змінюють саму сутність конкуренції. На думку Кевіна Келлі, „мережева економіка” реформує звичні, традиційні для нас соціальні відносини, так звану, „стадну піраміду”, коли хтось комусь підкоряється, коли є постійний лідер і виконавці [4].

Мережа рівноправних навчальних закладів з різним ступенем підготовки

фахівців не потребує єдиного, однозначного лідера. Залежно від завдань ситуації кожен суб'єкт інтегрованої мережі може виконувати функцію головного провідника, „криголама”, що прокладає шлях, допомагає іншим. Основною умовою ефективного управління інтегрованих закладів професійної освіти є розширення рівня самостійності та функціональних обов'язків керівників.

Структурно-функціональні зміни системи ступеневої професійної освіти повинні враховувати існуючі організаційно-економічні тенденції характерні для постіндустріального суспільства та мають здійснюватися за дотримання основних принципів „мережевої економіки”:

- обґрунтованості;
- добровільній діяльності;
- зв'язку;
- повноти;
- експоненціального зростання;
- збільшення віддачі;
- оберненого ціноутворення;
- щедрості;
- корпоративності.

Принципи обґрунтованості. Будь які структурно-функціональні зміни в системі ступеневої професійної освіти безпосередньо впливають на соціально-економічну ситуацію галузі в цілому та на місцях. Процес інтеграції навчальних закладів ступеневої професійної освіти повинен враховувати існуючі традиції, об'єктивну інерційність та інтереси працівників навчальних закладів. Тому, структурно-функціональна інтеграція навчальних закладів, з одного боку, спрямована на соціально вагомі цілі, з врахуванням можливих наслідків та ґрунтується на аналізі існуючої економічної ситуації в державі, регіоні в цілому та кожного навчального закладу зокрема, а з іншого боку — потребує прогнозування очікуваних результатів і відповідного соціально-економічного обґрунтування.

Принципи добровільної діяльності: Структурно-функціональні зміни мають здійснюватися на засадах функціонування громадянського суспільства та ринкової економіки. Тому кожен крок інтеграції навчальних закладів здійснюється в умовах відкритості та широкої інформативності.

Принцип зв'язку. Для мережевої економіки характерна взаємодія і резонування двох процесів: зменшення кількості управлінських центрів і значне збільшення кількості зв'язків між ними. Стратегія діяльності мережевої економіки полягає у гармонійному об'єднанні існуючих об'єктів, речей для

створення між ними багатьох зв'язків — створивши тим самим мережу колективної взаємодії. Отже, відповідне об'єднання навчальних закладів ступеневої професійної освіти збільшує функціональні зв'язки між ними та створить систему взаємодії й відповідальності у підготовці кадрів.

Принцип повноти. Кількість зв'язків у мережі зростає квадрату існуючих вузлів у мережі. Поява новоутворених об'єктів мережі суттєво збільшує кількість зв'язків. Цей принцип суперечить основним аксіомам індустріального суспільства: цінність визначається своєю рідкістю (дипломи з вищою освітою цінні, бо їх порівняно є небагато); коли товару багато, він втрачає свою цінність. Логіка мережевої економіки перевертає традиційні уявлення з ніг на голову. Отже, мережа інтегрованих навчальних закладів ступеневої професійної освіти набуває вартості від значної кількості підготовлених фахівців та ореолу їх розпоширення.

Принцип експоненціального зростання. В індустріальній економіці зростання послуг відбувається лінійно, а в мережній економіці — експоненціально. Це підтверджує створення і діяльність філіалів навчальних закладів поліграфічного профілю в інших регіонах держави.

Принцип збільшення віддачі. Це один з основних принципів мережевої економіки. Нові суб'єкти мережі збільшують кількість її учасників, розширюють й урізноманітнюють сферу освітніх послуг. Збільшення віддачі відбувається завдяки спільній діяльності всіх учасників мережі (навчальних закладів різного рівня), вони ж розділяють отримані прибутки, проте їх величина неоднакова. Для подальшого функціонування мережі частина прибутків залишається у спільних незалежних структурах (технопарку, бізнес-інкубатору, інституціям з перепідготовки та підвищення кваліфікації тощо). Звичайно, не всі навчальні заклади мають однакові прибутки, проте основна їх частина залишається в інтегрованій мережі для загального користування. Своєю суттю мережева економіка сприяє децентралізації і не терпить ізоляції.

Принцип оберненого ціноутворення. Для індустріальної економіки характерне постійне зростання вартості послуг, а для постіндустріальної, мережевої економіки — демократичність, доступність послуг, зменшення ціни, підвищення їх якості. Яким чином? Дуже просто: якщо вартість послуг зменшується, то необхідно, для збереження прибутку, розширити асортимент послуг, щоб їх кількість помножена на вартість відповідали розумному еквіваленту. Система ступеневої професійної освіти здатна постійно надавати послуги з оновлення й удосконалення професійної компетенції, підвищення рівня професійної спроможності, наданні другої спеціальності тощо. Зробити ці послуги системними, розширеними, висококваліфікованими можна лише в

мережі навчальних закладів ступеневої професійної освіти.

Принцип щедрості. Цінність виробу чи послуги пропорційна її популярності, тому зростання їх кількість збільшує загальну їх вартість. Чим більше підготовлено фахівців для галузі, тим зростає число підприємців та малих і середніх підприємств цього профілю, відповідно виникає необхідність у підготовці нових фахівців. Вижити в щедрості допомагають три речі: думати про безплатне, як закінчену річ яка набуде певної вартості; пропонувати разом безплатні та платні послуги; створюючи безплатні послуги, можна передбачити тенденцію руху. Безплатність приваблює до себе увагу. Сьогоднішні безплатні послуги згодом можуть стати досить цінними.

Принцип корпоративності. Важливою рисою мережі є відсутність чіткого центру і периферії. Поняття корпоративності корегується від окремих закладів й організацій до цілісної мережі. Кожен працівник закладів що інтегровані в мережу зацікавлений у розвиток і процвітання всієї мережі, зі всіма навчальними закладами, бо це безпосередньо впливає на його добробут.

Розвиток мережі інтегрованих навчальних закладів системи ступеневої професійної освіти потребує створення спільних незалежних інфраструктур. У своїх наукових доробках, М. П. Копельчак пропонує інтегровані структури професійних навчальних закладів доповнити новими структурними підрозділами: технопарком, бізнес-інкубатором, відділення перепідготовки та підвищення кваліфікації, відділенням профорієнтації та працевлаштування тощо [10].

Технопарк — це навчально-практичний центр сучасного виробництва призначений для налагодження випуску і реалізації високотехнологічної, конкурентоспроможної продукції, надання послуг для інтенсифікації процесу розробки та впровадження у виробництво новітніх технологій. На базі технопарку учні та студенти навчальних закладів можуть проходити виробничу практику, освоювати сучасні професії в реальних умовах, на найсучаснішому обладнанні.

Бізнес-інкубатор розглядається як організаційна структура, що об'єднує навчальний і науково-дослідний процес із виробництвом. Головною метою бізнес-інкубатора є допомогти випускникам навчальних закладів ступеневої професійної освіти зайнятися власною підприємницькою діяльністю та працевлаштуванням.

Відділення перепідготовки та підвищення кваліфікації співпрацює з центрами зайнятості для надання другої потрібної професії незайнятому населенню та на замовлення роботодавців підвищує професійну компетентність працівників. Важливе значення в сучасних умовах має

діяльність післядипломної професійної освіти. Сьогодні основним джерелами для її функціонування є кошти працедавців і слухачів. Для мобілізації цих засобів можна спробувати нові організаційно-економічні схеми та найбільш ефективні з них запровадити в діяльності навчальних закладів ступеневої професійної освіти. Крім цього можуть надаватися й інші освітні послуги: курси з відродження традиційних народних ремесел, навчання та надання професії фізично неповносправним людям, професійна перепідготовка фахівців для виїзду за кордон тощо.

Відділення профорієнтації та працевлаштування має досліджує ринок освітніх послуг і ринок праці для визначення поточної та перспективної потреб у кадрах; вивчає розвиток виробництва та сучасні технології для встановлення вимог роботодавців до рівня підготовки працівників; займається пошуком свого сегмента на ринку освітніх послуг і ринку праці; проводить моніторинг ринку праці з метою налагодження системи планування підготовки кадрів і запобігання безробіттю, організовує набір учнів, студентів і слухачів у навчальні заклади ступеневої професійної освіти; визначає джерела фінансування й організації грошових надходжень тощо.

Відділ маркетинг освітніх послуг визначає загальний обсяг і структуру підготовки кадрів за професіями (спеціальностями), перспективи розвитку навчальних закладів в цілому і кожного зокрема, потенціальну спроможність існуючих і майбутніх конкурентів, потреби споживачів до освітніх послуг, аналіз тенденцій ринку тощо. Сьогодні функції маркетингового відділу, зазвичай, виконує окремо кожен керівник навчального закладу, але динамічний розвиток ринку потребує створення окремої структури для розробки програм розвитку освітніх послуг навчальних закладів ступеневої професійної освіти [5, с. 203-204].

На нашу думку, до мережі інтегрованих навчальних закладів системи ступеневої професійної освіти повинні входити:

відділ якості — для внутрішнього маркетингу в мережі навчальних закладів з метою оцінювання якості освітніх послуг і розробки нових стандартів освіти;

правничий відділ — допоможе навчальним закладам у вирішенні багатьох існуючих і можливих проблем за допомогою існуючого законодавства;

відділ соціальної роботи та психологічної підтримки — забезпечить системною виховною роботою з учнями, студентами, взаємодію з батьками та громадськістю, працевлаштуванню випускників, увагу й піклування учнів і студентів з малозабезпечених сімей, сиріт тощо;

фінансовий відділ — допоможе забезпечити навчальні заклади

основними та додатковими фінансовими надходженнями, підкаже ефективне їх використання.

Структурно-функціональні зміни передбачають різні варіанти організаційних структур освітніх навчальних закладів. Спосіб внутрішнього управління в інтегрованих освітніх структурах в основному залежить від економічної ситуації в країні та регіоні. Сучасні соціально-економічні умови розвитку суспільства потребують децентралізації системи управління освітою. Управління складних, багатоукладних об'єктів не можна здійснювати єдиним, логічно послідовним струнким механізмом. Необхідно дотримуватися багаторівневими, різноплановими механізмами регулювання, за якими навчальні заклади, як об'єкти господарювання будуть одночасно враховувати різноманітні закономірності та юрисдикції [18].

Основною умовою ефективного управління структурно-функціональними змінами в діяльності інтегрованих навчальних закладів ступеневої професійної освіти є поєднання громадських та державних форм управління на всіх рівнях. Можуть існувати різноманітні форми громадського управління: опікунські ради, ради навчальних закладів, громадські та професійні об'єднання. Державні органи управління повинні, сприяти створенню правових, економічних механізмів діяльності громадських структур управління освітою.

В умовах створення громадянського суспільства доцільно при інтегрованих навчальних закладів створювати опікунську ради, до складу яких входять представники наукових, економічних, культурних громад регіону. Опікунські ради розглядають і затверджують перспективні плани доцільності та бізнес плани навчальних закладів, здійснюють допомогу в отриманні позабюджетних коштів та визначають шляхи їх використання. Проробляють питання управління інтегрованими навчальними закладами із визначенням обов'язків і відповідальності керівників структурних підрозділів, а також процедурні й технологічні питання діяльності, контролю та оцінки результатів виконання управлінських рішень.

Важливим елементом діяльності інтегрованих навчальних закладів є забезпечення методами й нормативами господарський механізм перерозподілу позабюджетних, спеціальних коштів між підрозділами-донорами та дотаційними підрозділами, що здійснюють вагому наукову або спеціальну діяльність.

З метою прискорення структурно-функціональних змін доцільно широко впроваджувати в практику нові методи управління на основі інформаційних технологій. Для визначення ефективності проведення структурно-

функціональних змін та якості освітньої підготовки інтегрованих навчальних закладів необхідно за допомогою профільних центрів проводити моніторинг їх діяльності. Особливості діяльності таких центрів обумовлюється необхідністю розробки та реалізації методів визначення потреб у фахівцях із різним ступенем професійної освіти. На основі результату незалежної експертизи можна проводити об'єктивну оцінку ефективності структурно-функціональних змін.

Сьогодні у широких колах суспільства сформувалася думка про неефективність фінансування системи освіти. Державна система фінансування є недостатньою за обсягами і не завжди ефективною у використанні. Вона нагадує „широке розпилювання з тонким шаром” фінансових ресурсів.

У близькій перспективі не прогнозується реального збільшення державного фінансування розвитку системи професійної освіти. Демографічна криза, зростання потреб пенсійного забезпечення, надмірні податки на соціальний захист, все це у найближчому майбутньому вплине на обмеження і стимулювання ефективнішого використання державних ресурсів.

У нових умовах державні навчальні заклади ступеневої професійної освіти будуть шукати нові джерела фінансування. За таких умов зростає значення освітнього менеджменту. Повноцінна організаційна діяльність навчальних закладів все більше залежить від їх здатності залучити додаткові фінансові кошти в систему освіти через різноманітні види підприємницької діяльності. Аналіз доходів позабюджетних коштів на спеціальні рахунки навчальних закладів, показав, що у переважній більшості вони отримані від оренди приміщень і платною освітньою діяльністю. На сьогодні, орендні відношення в Україні мають чітку нормативну базу, яка регламентує діяльність навчальних закладів. Проте, для платних освітніх послуг існує широке різноманіття, як видів організації діяльності, так і способів, підходів, методик, нормативного оформлення, тощо.

Аналіз та узагальнення існуючого практичного досвіду показав, що основними факторами у визначенні напрямку та ефективності платного навчання є характеристики потенціальних можливостей навчальних закладів для здійснення такої діяльності [2].

До основних таких факторів, регламентованих вимогами ліцензування та акредитації, є: науковий потенціал; внутрішня нормативна база та інформаційні ресурси; місце розташування; територія, приміщення й обладнання; бібліотечний фонд; методична база; загальний імідж та вміння співпрацювати.

Важливою умовою, на якій ґрунтується більшість наведених факторів, на нашу думку, є — належний науково-педагогічний та допоміжний кадровий потенціал. Саме високий рівень відповідальності та професіоналізму кадрового потенціалу навчального закладу дозволяє провести ліцензування та акредитації; створити належну методичну базу, сформувавши відповідну корпоративну культуру та пропагувати власний позитивний імідж.

Ефективність діяльності навчального закладу в наданні платних послуг ґрунтується на визначенні та дотриманні єдиних принципів діяльності всіх його ланок. Кожен підрозділ дотримується єдиної політики у наданні послуг та має пряму зацікавленість у кінцевому результаті. Така діяльність сприяє успішній підготовці випускників, їх кар'єрному росту, формуванню позитивного визнання у громадськості та рекламі навчальних закладів.

Для забезпечення повноцінного навчального процесу, доцільно класифікувати види діяльності: освітня діяльність, інформаційно-комунікаційні послуги, послуги сфери побуту, послуги сфери розваг тощо.

Отже, основні фактори й організаційно-економічні умови залучення позабюджетних коштів у систему ступеневої професійної освіти можна умовно розділити на зовнішні (що не залежать від ефективності роботи навчальних закладів) та внутрішні.

Зовнішні фактори не лише лімітують внутрішні, але і стимулюють роботу навчального закладу з його розвитку в напрямі розширення видів послуг для залучення позабюджетних коштів і видів діяльності, та їх забезпечення. Важливим фактором у діяльності навчальних закладів є визначення ціни надання платних послуг.

Сьогодні багато навчальних закладів здійснюють підготовки фахівців за оплату, з повним поверненням витрат на підготовку. Проте до сих пір не існує точних критеріїв визначення вартості такої підготовки. Витрати на навчання визначаються значною кількістю обставин, вагомість яких часто змінюється. Це залежить від спеціальності підготовки, ступеня кваліфікації випускника тощо. Одним з основних критеріїв є: кількість навчальних годин; кваліфікація педагогів; використання обладнання та навчальних аудиторій; кількість студентів.

Найчастіше на практиці використовують розрахунки вартості підготовки фахівців: за фактичним затратам в цілому (наприклад, сумарні затрати на підготовку фахівців ділять на їх кількість); за нормативними затратами з однією чи декількома базами їх розподілення (за штатними нормативами, питомої трудомісткості навчального плану спеціальності, затратам згрупованим як прямі та побічні тощо); за нормативом рентабельності до

заробітної оплати тощо [1].

Фактично всі методи розрахунку зводяться до узагальненого або деталізованого підходів. Перші дають приблизний результат, а другі потребують точної інформації за багатьма показниками. Пошук яких потребують значних затрат і не завжди є об'єктивними. Практика потребує розробки нових методів розрахунку, що можуть дати максимально точний результат при мінімальних витратах на інформацію. Перші кроки у цьому напрямі вже робляться, в 2004 році авторський колектив у складі Ющенко Л. М., Кононенко В. П., Куликов П. М., Супрун В. В. видав „Методичні рекомендації: щодо розрахунку мінімального фінансового забезпечення функціонування професійно-технічних навчальних закладів та вартості підготовки одного кваліфікованого робітника”.

Основою залучення позабюджетних коштів є проведення маркетингу платних освітніх послуг. Він спрямований на визначення та реалізації потреб споживачів. Головна мета маркетингу платних освітніх послуг — інтеграція внутрішніх функціональних структур навчальних закладів для вироблення та прийняття ефективних економічно обґрунтованих рішень. Ця мета диференціюється за вибором характеру її реалізації (стратегічних і тактичних) (рис.4.1).

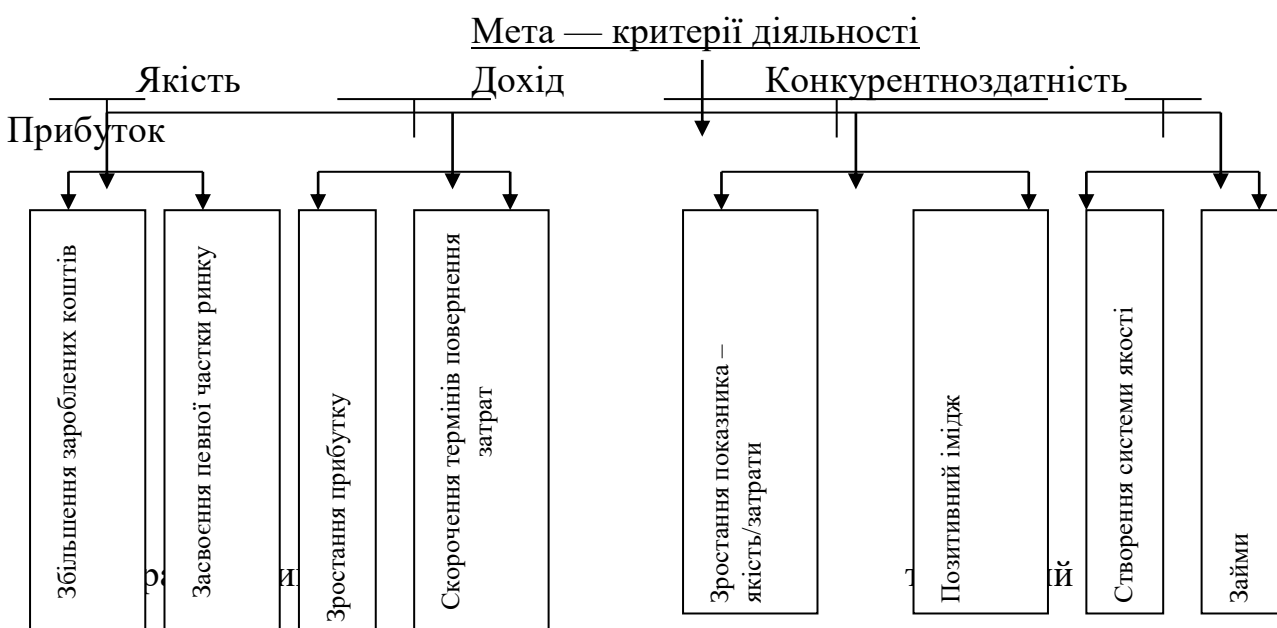

Рис.4.1 Комплекс цілей маркетингу освітніх послуг.

Головна мета та характер стратегічних і тактичних цілей платних послуг навчальних закладів визначають особливості функції їх маркетингу:

комплексне дослідження й аналіз ринку послуг; прогнозування маркетингових структур; контроль і оцінка ефективності маркетингової діяльності (рис.4.2).

Рис.4.3. Сегментація ринку платної освітньої діяльності навчальних закладів

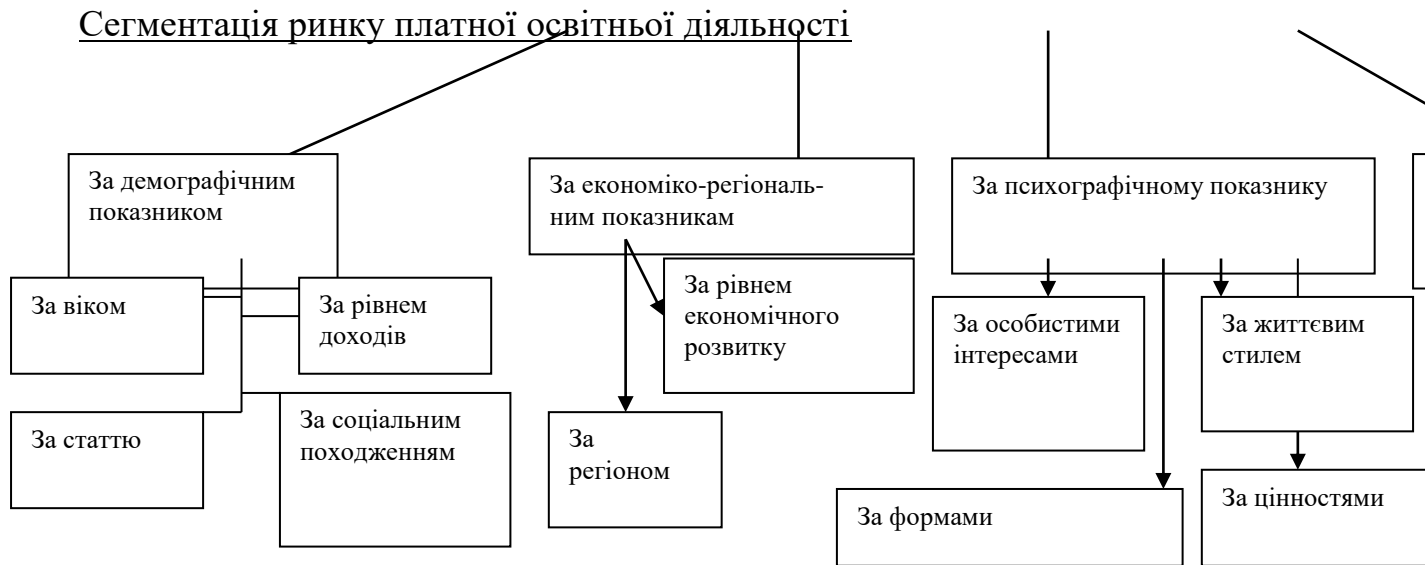
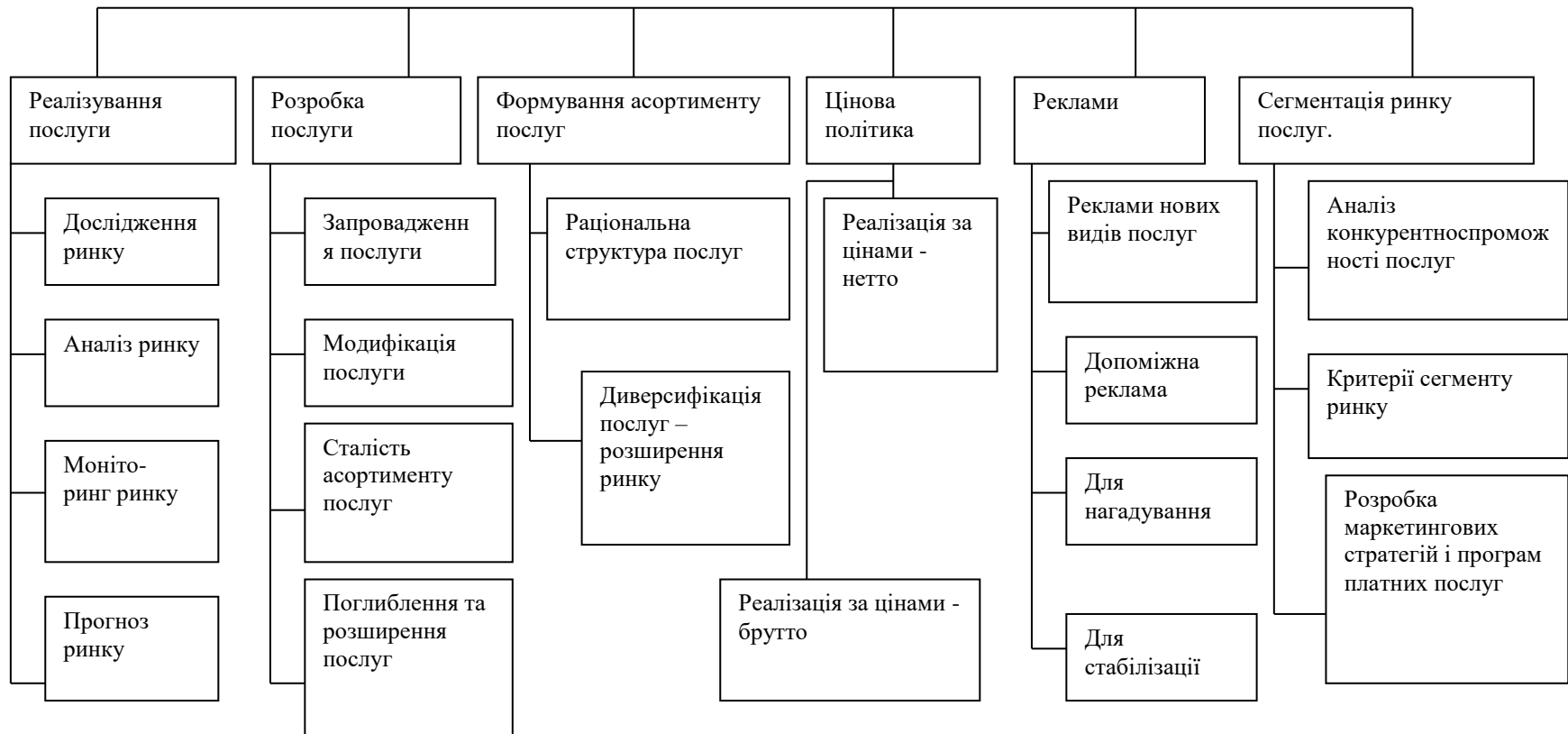

Рис. 4.2. Конкуренція маркетингу освітніх платних послуг навчальних закладів.

Функції маркетингу

Організація маркетингу передбачає розробку концепції платної освітньої діяльності та створення спеціальних підрозділів у структурі мережі навчальних закладів. Після дослідження й аналізу запитів потреб ринку платних послуг, навчальні заклади обирають цілі, на які будуть спрямовані відповідні стратегії. Потенційний ринок платних послуг повинен складатися з певної кількості споживачів зі схожими потребами відповідно до конкретної освітньої послуги, їх готовністю та спроможністю і за них платити.

Сегментація ринку — це диференціація споживачів на невеликі, однорідні за запитом групи — сегменти. Сегментація потребує детальних знань потреб потенційних споживачів і загальних характеристик самих споживачів. Платна освітня діяльність навчальних закладів розрізняє декілька видів сегментації:

макросегментація — поділ ринку за регіонами;

мікросегментація — визначення групи споживачів у регіоні за особливими критеріями;

поглиблена сегментація — поглиблення та звуження широкої групи споживачів;

розширена сегментація — розширення вузької групи споживачів;

попередня сегментація — охоплення широкого кола ринкових сегментів для вивчення попиту;

кінцева сегментація — кінцева стадія дослідження ринку — визначення оптимальних для навчальних закладів сегментів ринку, за якими буде розроблятися маркетингова стратегія і програма.

Під час відбору оптимальних сегментів перевагу бажано надавати більшим сегментам, які мають чіткі межі та не пересікаються з іншими сегментами. Доцільно звертати увагу на сегменти, що мають здатність до зростання попиту. Сегмент вважається оптимальним, якщо є близько 20 % споживачів цього ринку, що отримують дві третини обсягів платних послуг мережі навчальних закладів [6].

Конкурентноздатність платних послуг навчальних закладів — є порівняльною характеристикою їх споживачів і вартісних параметрів по відношенню до послуг конкурентів. До основних показників конкурентноздатності відносяться цінова політика; комунікаційна політика; маркетингова діяльність. Загальна оцінка рівня конкурентноздатності навчальних закладів визначається шляхом порівняння двох важливих

показників: низьких витрат (здатності навчального закладу ефективніше реалізувати платні освітні послуги, порівняно з конкурентами) та спеціалізації (забезпеченні споживачів особливі запитами у наданні платних освітніх послуг і отриманні за це більшу ціну, порівняно з конкурентами).

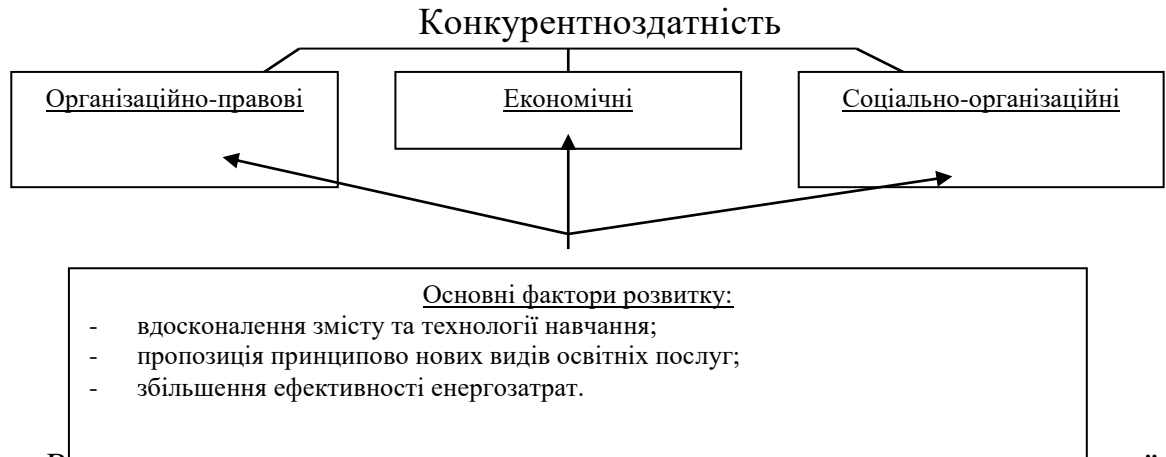

Рис. 4.4. Схема оцінки рівня конкурентноздатності платної освітньої діяльності навчальних закладів

Політика організаційно-економічної діяльності навчальних закладів на стадії виходу на ринок збуту передбачає:

- активність інформаційної реклами;
- визначення вдалого моменту виходу на ринок;
- врахування варіантів поведінки конкурентів;

На стадії стабільної діяльності використовується інша політика поведінки:

- використовуються канали реалізації платних освітніх послуг;
- запроваджуються можливості зростання ціни;
- збільшується агресивність реклами;
- розробляються шляхи модифікації платних освітніх послуг.

Політика продовження життєвого циклу передбачає:

- глибоку сегментацію й засвоєння нових ринків платних послуг;
- диференціацію асортименту освітніх послуг;
- стимулювання інституцій постійних клієнтів;
- зменшення ціни освітніх послуг.

Цілі та завдання освітньої діяльності втілюються в маркетингову програму зі стратегії розвитку навчальних закладів, яка постійно корегується і доповнюється залежно від динамічних змін на ринку. Розробка маркетингової програми необхідна для інтеграції цілей навчальних закладів ступеневої професійної освіти, з метою розвитку

платної освітньої діяльності. Для нормативного сталого розвитку навчальні заклади повинні мати маркетингову програму зі стратегії розвитку на 3-5 років, на основі якої вони формують свої стратегічні плани.

Сьогодні маркетингові освітні послуги розширюють можливість залучення додаткових коштів для розвитку мережі навчальних закладів, вони формують і розширяють ринок споживачів. Маркетинговий підхід дозволяє визначити ціну на освітні послуги з врахуванням балансу попиту та пропозицій.

Висновки

Необхідність структурно-функціональних змін в системі ступеневої професійної освіти обумовлена об'єктивними потребами реформування системи управління освітою, що відповідає стратегічним цілям соціально-економічного розвитку держави.

Структурно-функціональні зміни дозволяють апробувати різноманітні організаційно-економічні інновації для відбору ефективних методів і механізмів розвитку професійної освіти.

Аналіз основних тенденцій розвитку навчальних закладів в умовах ринкової економіки дозволив обґрунтувати основні принципи структурно-функціональних змін в системі ступеневої професійної освіти, дослідити й обґрунтувати форми і методи їх проведення.

Запропонована концепція структурно-функціональних змін в системі ступеневої професійної освіти дозволяє ефективніше використовувати ресурси громадськості та держави у розвитку кадрового потенціалу економіки держави.

Література

1. Арженовський С. Об оценке стоимости подготовки специалиста в вузе // ВВШ. — 2002. — № 10, — С. 59-69.

2. Бальхин Г. А. Управление развитием образования: организационно-экономический аспект. — М.: Экономика. — 2003. — 428 с.

3. Интегация учебных заведений // Энциклопедия профессионального образования: В 3-х т. / Под ред. С. Я. Батышева. — М.: АПО. — 1999. — Т. 1. — С. 387.

4. Келли Кевин Двенадцать принципов преуспевания в бурно меняющемся мире. // Знание Сила. — 1998. — № 4. — С. 12-20.

5. Копельчак М. П. Професійно-технічний навчальний заклад як суб'єкт ринку. // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2007. —

№ 1. — С. 196-206.

6. Михайлушкин А. И. Реформирование высшего профессионального образования в обществе переходного периода. — СПб.: СПбГИЭА, 1998. — 198 с.

7. Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ століття / Авт. кол.: В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, С. Довгий та ін. / У 3 книгах: Кн. 1: Пріоритет інтелекту. — К.: Навч. книга, 2003. — 608 с.

8. Никифорок Б. В. Системний підхід до прийняття управлінських рішень. — Львів: Українська академія друкарства, 2007. — 229 с.

9. Новиков А. М. Российское образование в новой эпохе / Парадоксы наследия, векторы развития. — М.: Эгвес, 2000. — 272 с.

10. Організаційно-економічні механізми функціонування професійно-технічної освіти в ринкових умовах: Монографія / Камінецький Я. Г., Жидецький Ю. Ц., Клим Б. І. та ін. / За ред. Я. Г. Камінецького. — Львів: Сполом, 2006. — 237 с.

11. Павловський Кшиштоф. Трансформація вищої освіти в ХХІ столітті: польський погляд. — К.: Навчально-методичний центр „Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2005. — 230 с.

12. ПРООН 1997 доклад о развитии человека за 1997 год Нью-Йорк: Оксфорд юниверсити прееси. — 38 с.

13. Субетто А. И. Социогенетика: новая парадигма общественного развития // Современная высшая школа. 1991. — № 2. — С. 11-16.

14. Тоффлер О. Смещение власти: знание, богатство и приращение на пороге ХХІ века. — М., 1991. — 214 с.

15. Тоффлер О. Футурошок. — СПб., 1997. — 276 с.

16. Трофимова С. Высшая школа как объект постклассической науки // Высшее образование в России. 2000. — № 5. — С. 31-34.

17. Ющенко Л. М., Кононенко В. П., Куликов П. М., Супрун В. В. Методичні рекомендації: щодо розрахунку мінімального фінансового забезпечення функціонування професійно-технічних навчальних закладів та вартості підготовки одного кваліфікованого робітника. К., 2004. — 99 с.

18. Cerny Ph. Globalization and the Disarticulation of Power: Towards a New Middle Ages? In: Power in Contemporary Politics. — L., 2000. — PP. 170-186.

ВИСНОВКИ

У зв'язку з тим, що система ступеневої професійної освіти видавничо-поліграфічного профілю є складною багатофункціональною та багаторівневою ієрархічною системою зі значною кількістю структуроутворювальних підрозділів, то великий вплив на неї та її суб'єкта має дія зовнішнього середовища, що спонукає до використання адаптаційних механізмів.

Криза сучасної ступеневої освіти проявляється в основних проблемах освіти, що обумовлені особливостями балансування сучасної економіки України на засадах господарювання індустріального та постіндустріального суспільства. Аналіз стану ступеневої професійної освіти видавничо-поліграфічного профілю в Україні показав, що з деяких позицій вона зберігає свій потенціал. Проте, останнім часом сформувалися проблеми, які потребують невідкладного вирішення. Значна частина проблем обумовлена особливостями сучасного соціально-економічного етапу розвитку України, недостатньо розробленою теорією організаційно-економічної діяльності навчальних закладів ступеневої професійної освіти.

До основних проблем, що стоять перед ступеневою професійною освітою фахівців видавничо-поліграфічного профілю в ринкових умовах, можна віднести:

- зміна середньо- і довготермінових планів через швидкозмінність факторів зовнішнього середовища, що спричиняє до необхідності постійного моніторингу зовнішніх змін і розробки рекомендацій для використання швидкоплинних можливостей;
- оцінка наслідків і обґрунтування пріоритетів проведення в життя бізнес трансформації;
- підготовка і перепідготовка фахівців високого рівня для вирішення нових завдань, що стоять перед видавничо-поліграфічною галуззю;
- проведення в життя «генеральної лінії» під час прийняття відповідальних рішень, коли тактичні інтереси переважають над стратегічними;
- аналіз традиційного і перспективних ринків розподілення випускників навчальних закладів видавничо-поліграфічного профілю;

узгодження потреб замовників з потребами випускників навчальних закладів різних рівнів акредитації;

- визначення успішно і неефективно працюючих структурних підрозділів професійної освіти видавничо-поліграфічного профілю;
- підвищення реальної ринкової вартості випускників;
- використання фінансово-економічної інформації для управління діяльністю підрозділів системи професійної освіти видавничо-поліграфічного профілю;
- аналіз шляхів економії часу, грошей, енергії тощо.

Вирішення названих проблем передбачає прийняття певних заходів для підвищення ступеня активності навчальних закладів у системі ступеневої професійної освіти. До таких заходів відносяться:

- розробка загальної стратегії розвитку, формулювання місії кожного навчального закладу у ступеневій професійній освіті видавничо-поліграфічного профілю, концепцій організаційних змін;
- формулювання цілей для всіх довготривалих видів діяльності;
- концентрація уваги кожного навчального закладу на стратегію розвитку і професійного зростання її випускників;
- середньотермінове прогнозування потреб у підготовці випускників за всіма видами спеціальностей;
- середньотермінове прогнозування в потребах педагогічних працівників для підготовки певних спеціальностей;
- прогнозування динаміки розвитку та змін номенклатури спеціальностей відповідно до потреб внутрішнього і зарубіжного ринку праці;
- розробка стратегії маркетингу як засобу формування у споживачів результатів діяльності ступеневої професійної освіти.

Важливо, щоб навчальні заклади з підготовки фахівців видавничо-поліграфічної галузі виробили і дотримувалися певної місії, яка є основою стратегії творчого розвитку; світогляду, що пропагується, культивується, рекламується, усіма її представниками. Місія проявляється у всіх видах політики і на стилі діяльності навчальних закладів ступеневої професійної освіти видавничо-поліграфічного профілю.

Для навчальних закладів видавничо-поліграфічної профілю на даному історичному етапі розвитку місією є:

- формування нового типу особистості професіонала;

- сприяння самореалізації молоді;
- мотивація індивідуальної творчої активності та ініціативи;
- формування почуття професійної гордості та корпоративної солідарності;
- підтримка ефективної діяльності випускників, їх ступеневого розвитку у всіх сферах діяльності;
- мотивація лідерства у молоді під час навчання;
- акцентування уваги в навчанні молоді фундаментальним знанням і вмінням, вихованням самостійності й відповідальності;
- відповідність кваліфікаційної атестації міжнародному рівню;
- авангардне місце в розвитку і реалізації нових перспективних економічно вигідних напрямів і проектів;
- пропонування випускникам знань і навиків, що забезпечать їм реальну ринкову вартість, яка є вищою за середню в країні.